

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΤΜΗΜΑ ΝΗΠΙΑΓΩΓΩΝ
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ: ΓΛΩΣΣΙΚΟΣ ΓΡΑΜΜΑΤΙΣΜΟΣ ΚΑΙ
ΠΟΛΥΓΡΑΜΜΑΤΙΣΜΟΙ ΣΤΗΝ ΠΡΟΣΧΟΛΙΚΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Γλώσσα και συνομιλιακό υπονόημα. Ενδεικτικές γλωσσικές
απεικονίσεις του υπονοήματος στην ελληνική τηλεοπτική
σειρά «Επτά Θανάσιμες Πεθερές»

Θώδη Αμαλία (Α.Μ.: 93)

Τριμελής Εξεταστική Επιτροπή

Επιβλέπουσα: Τσιτσανούδη–Μαλλίδη Νικολέττα

Μέλη: Καψάλης Γεώργιος
Σπανάκη Μαριάννα

Ιωάννινα
2020

Υπεύθυνη Δήλωση

Δηλώνω ότι είμαι συγγραφέας αυτής της εργασίας και ότι κάθε βοήθεια, την οποία είχα για την προετοιμασία της, είναι πλήρως αναγνωρισμένη και αναφέρεται στην εργασία. Επίσης, έχω αναφέρει τις όποιες πηγές από τις οποίες έκανα χρήση δεδομένων, ιδεών ή λέξεων, είτε αυτές αναφέρονται ακριβώς είτε παραφρασμένες. Ακόμα, δηλώνω ότι αυτή η γραπτή εργασία προετοιμάστηκε από εμένα προσωπικά και αποκλειστικά και ότι θα αναλάβω πλήρως τις συνέπειες, εάν η εργασία αυτή αποδειχθεί ότι δεν μου ανήκει.

Ευχαριστίες

Η παρούσα εργασία εκπονήθηκε στο πλαίσιο του μεταπτυχιακού προγράμματος σπουδών «Γλωσσικός Γραμματισμός και Πολυγραμματισμοί στην Προσχολική Εκπαίδευση» του Παιδαγωγικού Τμήματος Νηπιαγωγών του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων. Θα ήταν παράλειψή μου να μην ευχαριστήσω τους ανθρώπους που στάθηκαν στο πλευρό μου κατά τη διάρκεια των σπουδών και κυρίως κατά τη διάρκεια εκπόνησης της εργασίας μου.

Καταρχάς, θα ήθελα να ευχαριστήσω την επιβλέπουσα καθηγήτριά μου, κυρία Νικολέττα Τσιτσανούδη-Μαλλίδη, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια του Παιδαγωγικού Τμήματος Νηπιαγωγών Ιωαννίνων, για την καθοδήγηση, την ενθάρρυνση και τις πολύτιμες συμβουλές που αφειδώλευτα μού παρείχε κατά τη διάρκεια εκπόνησης της εργασίας. Το συγγραφικό της έργο και οι εύστοχες παρατηρήσεις της αποτέλεσαν την πηγή της έμπνευσής μου, καθώς με οδήγησαν σε μια εναλλακτική αντίληψη της πραγματικότητας, που επιτυγχάνεται μονάχα μέσω διαδικασιών διύλισής της.

Στο σημείο αυτό, θα ήθελα να ευχαριστήσω και τα άλλα μέλη της τριμελούς εξεταστικής επιτροπής, την κυρία Μαριάννα Σπανάκη, Επίκουρη Καθηγήτρια του Παιδαγωγικού Τμήματος Νηπιαγωγών Ιωαννίνων και τον κύριο Γεώργιο Καψάλη, Καθηγητή του Παιδαγωγικού Τμήματος Δημοτικής Εκπαίδευσης και πρώην Πρύτανη του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων. Θέλω από καρδιάς να ευχαριστήσω την κυρία Σπανάκη για όλες τις γνώσεις που μου προσέφερε κατά τη διάρκεια των σπουδών και τις εύστοχες και εποικοδομητικές παρατηρήσεις της στις εργασίες των προηγούμενων εξαμήνων. Τον κύριο Καψάλη τον ευχαριστώ ιδιαίτερω για την τιμή που μου έκανε να παραστεί στην παρουσίαση της εργασίας μου.

Τέλος, θα ήθελα να ευχαριστήσω τον σύζυγό μου, Γεώργιο Γούλα, για την αμέριστη συμπαράσταση και τις αντικειμενικές παρατηρήσεις του, καθώς και τα τρία μας παιδιά, τη Λαμπρινή, τη Χριστιάννα και τον Βαγγέλη, για την απέραντη κατανόηση και υπομονή τους έως την ολοκλήρωση της παρούσας εργασίας.

Περίληψη

Η παρούσα εργασία μελετά τις γλωσσικές απεικονίσεις του συνομιλιακού υπονοήματος της πεθεράς κατά τη διάδρασή της με τη νύφη της. Για την πραγματοποίηση της έρευνας συλλέχθηκε, με τη μέθοδο της μαγνητοφώνησης–απομαγνητοφώνησης, ένα corpus δεκαπέντε γλωσσικών αναπαραστάσεων του υπονοήματος, όπως απεικονίζονται στη δημοφιλή ελληνική κωμική τηλεοπτική σειρά «Επτά Θανάσιμες Πεθερές». Τα εκφωνήματα των πεθερών αναλύθηκαν με την αξιοποίηση των εργαλείων που προσφέρονται στο πλαίσιο της Κριτικής Ανάλυσης Λόγου (ΚΑΛ). Βασικοί άξονες της γλωσσολογικής ανάλυσης ήταν η Σημασιολογική Θεωρία, η Πραγματολογική Θεωρία, η Αρχή της Συνεργασίας του Grice, η Αρχή της Ευγένειας του Leech, καθώς και οι Κοινωνιογλωσσικές έρευνες για τις γλωσσικές επιλογές των δύο φύλων. Έμφαση δόθηκε στον έλεγχο των μεταφορικών εκφράσεων και τη χρήση διαλεκτικών ποικιλιών. Τα στοιχεία αυτά σχολιάστηκαν σε συνδυασμό με την εκμετάλλευση, από τους κωμωδιογράφους, των στερεοτυπικά δοσμένων χαρακτήρων των πεθερών, προκειμένου για την πρόκληση χιούμορ. Τα ευρήματα της έρευνας έδειξαν ότι τα συνομιλιακά υπονοήματα των πεθερών ενεργοποιούνται λόγω των ποικιλότροπων παραβιάσεων των αξιωμάτων των Αρχών της Συνεργασίας και της Ευγένειας. Ενέχουν στοιχεία αμφισβήτησης, πολεμικού λόγου και λεκτικής βίας, ενώ χρησιμοποιούνται ως μέθοδος αυτοπροστασίας από πιθανές κυρώσεις και ως μηχανισμός επιβολής εξουσιαστικής δύναμης, με αποτέλεσμα να μην συνάδουν απόλυτα με τα χαρακτηριστικά του γυναικείου λόγου.

Λέξεις-κλειδιά: λειτουργίες της γλώσσας, Σημασιολογία, Πραγματολογία, Κοινωνιογλωσσολογία, συνομιλιακό υπονόημα, λεκτικές πράξεις, στερεότυπα, Μ.Μ.Ε., χιούμορ, πεθερά, νύφη

Abstract

Language and conversational implicature. Indicative linguistic representations in the greek TV series "Seven Deadly Mothers-in-law"

The present study examines the linguistic representations of the conversational implicature that the mother-in-law uses during her interaction with her daughter-in-law. For the realization of the research, a corpus of fifteen linguistic representations of the conversational implicature as depicted in the popular Greek comedy television series «Seven Deadly Mothers-in-law» was collected, using the method of filming-transcription. In-laws' speeches were analyzed by exploiting the tools offered in the context of Critical Discourse Analysis (CDA). The main axes of the linguistic analysis were the Semantics' Theory, the Pragmatics' Theory, the Grice's Principle of Cooperation, the Leech's Principle of Kindness, as well as the Sociolinguistic researches on the linguistic choices of the sexes. Emphasis was placed on the control of metaphorical expressions and the use of dialectic varieties. These elements were commented in conjunction with the comedians' exploitation of stereotypical characters of the mothers-in-law to induce humor. The findings of the research showed that the conversational implicatures of the mothers-in-law are triggered by a variety of infringements of the Principles of Cooperation and Kindness. They contain elements of controversy, war speech and verbal violence, while they are used as a method of self-protection against possible sanctions and as a mechanism of enforcing power, so that they are not fully consistent with the characteristics of the female speech.

Keywords: language functions, Semantics, Pragmatics, Sociolinguistics, conversational implicature, verbal acts, stereotypes, Media, humor, mother-in-law, daughter-in-law

Πίνακας περιεχομένων

Ευχαριστίες	3
Περίληψη	4
Abstract	5
Εισαγωγή	9
ΠΡΩΤΟ ΜΕΡΟΣ	12
ΘΕΩΡΗΤΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ	12
1.1. Η γλώσσα και οι λειτουργίες της.....	12
1.2. Οι κλάδοι της Γλωσσολογίας.....	16
1.3. Η έννοια της σημασίας και οι διακρίσεις της	18
1.4. Ο κλάδος της Σημασιολογίας	21
1.4.1. Οριοθέτηση του κλάδου της Σημασιολογίας.....	21
1.4.2. Η έννοια της λεξικής σημασίας.....	23
1.4.3. Τα σημασιολογικά πεδία	28
1.4.4. Η έννοια της προτασιακής σημασίας	30
1.5. Ο κλάδος της Πραγματολογίας.....	33
1.5.1. Οριοθέτηση του κλάδου της Πραγματολογίας.....	33
1.5.2. Κείμενο και περικείμενο	35
1.5.3. Η έννοια της δείξης	41
1.5.4. Η έννοια της αναφοράς	43
1.5.5. Η έννοια της προϋπόθεσης.....	45
1.5.6. Οι γλωσσικές πράξεις.....	46
1.5.7. Το συνομιλιακό υπονόημα	52
1.5.8. Η έννοια της γλωσσικής ευγένειας.....	59
1.5.9. Το χιούμορ στη γλώσσα.....	61
1.5.10. Η σχέση Σημασιολογίας και Πραγματολογίας.....	63
1.6. Ο κλάδος της Κοινωνιογλωσσολογίας και ο παράγοντας του φύλου	64
1.7. Η έννοια του στερεότυπου-Τα γυναικεία έμφυλα στερεότυπα	66
1.8. Η συσχέτιση των Μ.Μ.Ε. με τα στερεότυπα και το χιούμορ	69
ΔΕΥΤΕΡΟ ΜΕΡΟΣ	72
ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ	72
2.1. Υπόθεση εργασίας	72
2.2. Μεθοδολογική προσέγγιση και συλλογή των δεδομένων	72
2.3. Τα δεδομένα και η συζήτησή τους.....	78

2.3.1. Τίτλος επεισοδίου: <i>Η χήρα πεθερά 1</i> (2004), σενάριο: Κάτια Κισσονέργη, (31:44-31:54).....	78
2.3.2. Τίτλος επεισοδίου: <i>Η χήρα πεθερά 2</i> (2004), σενάριο: Κάτια Κισσονέργη, (53:48-54:24).....	80
2.3.3. Τίτλος επεισοδίου: <i>Η μοντέρνα πεθερά 1</i> (2004), σενάριο: Βασίλης Ρίσβας, Δήμητρα Σακαλή, (8:20-8:52)	81
2.3.4. Τίτλος επεισοδίου: <i>Η μοντέρνα πεθερά 2</i> (2004), σενάριο: Βασίλης Ρίσβας, Δήμητρα Σακαλή, (8:55-10:03)	83
2.3.5. Τίτλος επεισοδίου: <i>Η μοντέρνα πεθερά 3</i> (2004), σενάριο: Βασίλης Ρίσβας, Δήμητρα Σακαλή, (39:47-40:04)	85
2.3.6. Τίτλος επεισοδίου: <i>Η μοντέρνα πεθερά 4</i> (2004), σενάριο: Βασίλης Ρίσβας, Δήμητρα Σακαλή, (40:05-40:44)	86
2.3.7. Τίτλος επεισοδίου: <i>Η πανούργα πεθερά 1</i> (2005), σενάριο: Κωνσταντίνα Γιαχαλή, (21:39-21:59).....	87
2.3.8. Τίτλος επεισοδίου: <i>Η πανούργα πεθερά 2</i> (2005), σενάριο: Κωνσταντίνα Γιαχαλή, (5:40-6:48).....	89
2.3.9. Τίτλος επεισοδίου: <i>Η πανούργα πεθερά 3</i> (2005), σενάριο: Κωνσταντίνα Γιαχαλή, (20:52-21:41).....	91
2.3.10. Τίτλος επεισοδίου: <i>Η πανούργα πεθερά 4</i> (2005), σενάριο: Κωνσταντίνα Γιαχαλή, (34:54-36:39).....	93
2.3.11. Τίτλος επεισοδίου: <i>Η Θεσσαλονικιά πεθερά</i> (2006), σενάριο: Παντελής Καναράκης, (4:27-5:26).....	96
2.3.12. Τίτλος επεισοδίου: <i>Η Πατρινιά πεθερά 1</i> (2007), σενάριο: Κωνσταντίνα Γιαχαλή, (30:10-31:26).....	100
2.3.13. Τίτλος επεισοδίου: <i>Η Πατρινιά πεθερά 2</i> (2007), σενάριο: Κωνσταντίνα Γιαχαλή, (6:45-7:45).....	103
2.3.14. Τίτλος επεισοδίου: <i>Η Κεφαλονίτισσα πεθερά</i> (2004), σενάριο: Μάρω Μπουρδάκου, (37:02-39:40).....	106
2.3.15. Τίτλος επεισοδίου: <i>Η Συριανή πεθερά</i> (2007), σενάριο: Παναγιώτης Καποδίστριας, (41:22-42:25).....	110
ΤΡΙΤΟ ΜΕΡΟΣ	113
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	113
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	125
Α΄ ΕΛΛΗΝΟΓΛΩΣΣΗ	125
Β΄ ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ	132
Γ΄ ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΕΣ ΠΗΓΕΣ	135
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ	137

Τα ανέκφραστα συναισθήματα δεν πεθαίνουν

Θάβονται ζωντανά και είναι θέμα χρόνου

να εκδηλωθούν με τρόπο δυσάρεστο

Sigmund Freud

Εισαγωγή

Πολύ συχνά, οι άνθρωποι, στις καθημερινές επικοινωνιακές τους διαδράσεις, για ποικίλους λόγους, αποφεύγουν τη χρήση όρων κυριολεξίας καταφεύγοντας σε εναλλακτικούς τρόπους επικοινωνίας, όπως τα συνομιλιακά υπονοήματα. Η παρούσα εργασία εξετάζει τις γλωσσικές απεικονίσεις των συνομιλιακών υπονοημάτων, όπως εντοπίζονται στον λόγο της πεθεράς κατά τη χρονική στιγμή που εκείνη απευθύνεται στο πρόσωπο της νύφης της. Ειδικότερα, μέσα από ένα corpus δεκαπέντε ενδεικτικών γλωσσικών απεικονίσεων, που συλλέχθηκαν με τη μέθοδο της μαγνητοφώνησης-απομαγνητοφώνησης από την ελληνική τηλεοπτική κωμική σειρά «Επτά Θανάσιμες Πεθερές», επιδιώκουμε τη μελέτη του γλωσσικού αυτού φαινομένου. Συγκεκριμένα, επιχειρούμε να μελετήσουμε τους τρόπους με τους οποίους το συνομιλιακό υπονόημα εμφανίζεται και λειτουργεί στον λόγο της πεθεράς, καθώς και τους σκοπούς για τους οποίους χρησιμοποιείται. Πρόκειται για ερευνητικό πεδίο που δεν έχει μελετηθεί στο παρελθόν, αποτελώντας έτσι πρόκληση για επιστάμενη διερεύνηση.

Η εργασία συναπαρτίζεται από τρία μέρη. Το πρώτο μέρος αποτελεί το θεωρητικό υπόβαθρο, βάσει του οποίου μελετάται το συνομιλιακό υπονόημα. Μέσω της βιβλιογραφικής ανασκόπησης επιδιώκουμε να προσεγγίσουμε ολόπλευρα το υπονόημα ως γλωσσικό φαινόμενο. Καταρχάς, δίνουμε τους ορισμούς που έχουν κατά καιρούς διατυπωθεί για τη γλώσσα και προσεγγίζουμε τους κλάδους της επιστήμης της Γλωσσολογίας, προκειμένου να επιλέξουμε εκείνους στους οποίους εμπίπτει, κατά κύριο λόγο, το συνομιλιακό υπονόημα. Οι γλωσσολογικοί κλάδοι στους οποίους επικεντρώνεται η εργασία μας είναι αυτοί της Σημασιολογίας και της Πραγματολογίας, που συνδέονται στενά, λόγω του κεντρικού ρόλου που διαδραματίζει σε αυτούς η έννοια της σημασίας, αλλά και ο κλάδος της Κοινωνιογλωσσολογίας, που έχει συνεισφέρει πολλά στην ανάλυση και επεξήγηση γλωσσικών στάσεων και συμπεριφορών σε πραγματικές επικοινωνιακές περιστάσεις.

Στη συνέχεια, επιδιώκουμε να οριοθετήσουμε τον κλάδο της Σημασιολογίας, ο οποίος διακρίνεται στη Λεξική και την Προτασιακή και αναλύουμε διεξοδικά τα αντικείμενα ενασχόλησης των δύο αυτών υποκλάδων, αποσκοπώντας στο να καταστήσουμε κατανοητό τον τρόπο με τον οποίο προκύπτει η συμβατική σημασία των λέξεων και των προτάσεων μέσω λογικών συνεπαγωγών.

Πιο κάτω οριοθετούμε τον κλάδο της Πραγματολογίας, καθώς και τις κύριες θεματικές που άπτονται του ενδιαφέροντός της. Ξεκινάμε προσεγγίζοντας την έννοια

του κειμένου ως συνδυασμού γλωσσικών μονάδων με νόημα, αλλά και την έννοια του περικειμένου, που επηρεάζει και καθορίζει το επίπεδο ύφους του κειμένου. Ασχολούμαστε με την πραγματολογική έννοια της δείξης, που έχει ξεχωριστή θέση στη γλωσσική επικοινωνία και συνδέεται άρρηκτα με την έννοια της αναφοράς, η οποία αποτελεί κοινωνική πράξη. Ακόμη, αναφερόμαστε στην έννοια της προϋπόθεσης, η οποία σχετίζεται με το νόημα του ομιλούντος ατόμου. Αναλύουμε τη θεωρία των γλωσσικών πράξεων του φιλοσόφου John Austin, καθώς και τις συνθήκες ικανοποιητικής επιτέλεσής τους, όπως διατυπώθηκαν από τον John Searle.

Ακολουθώς, επεξηγούμε τους τρόπους με τους οποίους το συνομιλιακό υπονόημα ενεργοποιείται, βασιζόμενοι στα αξιώματα που διατύπωσε ο Paul Grice για τη γενική Αρχή της Συνεργασίας και αναφερόμαστε στους τρόπους παραβίασης των παραπάνω αξιωμάτων. Μελετάμε, ακόμη, τον έμμεσο χαρακτήρα των λεκτικών πράξεων ως στρατηγικών γλωσσικής ευγένειας ή αγένειας, με βάση την Αρχή της Ευγένειας που διατύπωσε ο Geoffrey Leech.

Στη συνέχεια, επιδιώκουμε να ορίσουμε το χιούμορ στη γλώσσα, κάνοντας αναφορές στους χιουμοριστικούς μηχανισμούς και τις στρατηγικές έκφρασης χιουμοριστικού λόγου.

Ακόμη, επιχειρούμε μια συνόψιση όλων των παραπάνω σημασιολογικών και πραγματολογικών θεωριών για την έννοια της σημασίας, προκειμένου για την ομαλή μετάβαση στην Κοινωνιογλωσσολογία. Ακολουθεί η οριοθέτηση του κλάδου της Κοινωνιογλωσσολογίας, με συγκεκριμένες αναφορές σε έρευνες που έχουν γίνει σχετικά με τον τρόπο που τα δύο φύλα εκφράζονται γλωσσικά.

Το πρώτο μέρος της εργασίας κλείνει με τον ορισμό του στερεότυπου, αλλά και των γυναικείων έμφυλων στερεότυπων, τα οποία συνδέονται με τον παράγοντα του χιούμορ, ως στοιχεία που τα εκμεταλλεύονται τα Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας για την αύξηση της τηλεθέασης.

Το δεύτερο μέρος της εργασίας αποτελεί την ερευνητική προσέγγιση, όπου παραθέτουμε την υπόθεση της εργασίας και τη μεθοδολογική προσέγγισή της, προκειμένου για τη συλλογή και την ανάλυση των δεδομένων. Βασικό μεθοδολογικό εργαλείο αποτελεί η Κριτική Ανάλυση Λόγου, η οποία προσφέρει τα κατάλληλα ερείσματα για την αποκάλυψη της ιδεολογικής λειτουργίας των συγκεκριμένων γλωσσικών επιλογών των πεθερών.

Ακολουθεί η συγκέντρωση των δεδομένων της έρευνας και η ταυτόχρονη συζήτησή τους με βάση το θεωρητικό υπόβαθρο. Ιδιαίτερη έμφαση δίνεται στον

έλεγχο των μεταφορικών εκφράσεων του κειμένου, καθώς και τη χρήση διαλεκτικών ποικιλιών.

Στο τρίτο μέρος της εργασίας εμπεριέχονται τα συμπεράσματα που συνάγονται από την έρευνά μας. Σχολιάζουμε το συνομιλιακό υπονόημα της πεθεράς ως γλωσσικό προϊόν που ενεργοποιείται λόγω της παραβίασης των αξιωμάτων των Αρχών της Συνεργασίας και της Ευγένειας. Συγκεντρώνουμε τους επικοινωνιακούς τρόπους που χρησιμοποιούν οι πεθερές προκειμένου για τη δημιουργία υπονοημάτων, καθώς και τους λόγους για τους οποίους προσφεύγουν στη χρήση αυτού του είδους λεκτικών πράξεων. Συνοψίζουμε τα χαρακτηριστικά των εκφωνημάτων που ενέχουν υπονοήματα και αναδεικνύουμε τις λειτουργίες της γλώσσας που επιτελούνται μέσω αυτών. Σχολιάζουμε, επίσης, την εκμετάλλευση των διαλεκτικών ποικιλιών και των στερεοτυπικά δοσμένων χαρακτήρων από τους κωμωδιογράφους, ως μέσα για την παραγωγή χιούμορ και αναλύουμε τον απώτερο σκοπό της χρήσης του χιούμορ από τις τηλεοπτικές σειρές και τα Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας.

Ακολουθούν οι βιβλιογραφικές αναφορές της εργασίας, καθώς και το παράρτημα, όπου παραθέτουμε τους υπερσυνδέσμους των επεισοδίων που αναλύουμε.

ΠΡΩΤΟ ΜΕΡΟΣ

ΘΕΩΡΗΤΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ

1.1. Η γλώσσα και οι λειτουργίες της

Η έννοια της γλώσσας απασχόλησε τους ανθρώπους από την αρχαιότητα και αποτέλεσε το αντικείμενο πολλών φιλοσοφικών συζητήσεων και μελετών. Ο αρχαίος Έλληνας φιλόσοφος Πλάτωνας θεωρούσε ότι η γλώσσα αποτελεί μέσο προς τη βέβαιη γνώση, τη γνώση των ιδεών, ενώ ο Αριστοτέλης υποστήριζε ότι η γλώσσα σχετίζεται στενά με την πραγματικότητα, εφόσον *«η σωστή χρήση της γλώσσας αντανακλά τη σωστή λειτουργία της σκέψης και η σωστή λειτουργία της σκέψης αποκαλύπτει στοιχεία αντικειμενικά για τον τρόπο που είναι δομημένος ο κόσμος»* (Κάλφας & Ζωγραφίδης, 2006: 56).

Η επιστήμη της Γλωσσολογίας, στην επιδίωξή της να διατυπώσει έναν γενικά αποδεκτό ορισμό για τη γλώσσα, αντιμετώπισε αντικειμενικές δυσκολίες. Αυτό αποδεικνύεται από την πληθώρα ορισμών που έχουν δοθεί γι' αυτή στην πορεία της ανθρώπινης ιστορίας και από το γεγονός ότι κάθε γλωσσολόγος δίνει έμφαση σε διαφορετικά σημεία της.

Ο θεμελιωτής της σύγχρονης Γλωσσολογίας, Ferdinand de Saussure, στο έργο του *«Μαθήματα Γενικής Γλωσσολογίας»* όρισε τη γλώσσα ως *«ένα κοινωνικό προϊόν των ικανοτήτων του λόγου και ταυτόχρονα ένα σύνολο από αναγκαίες συμβάσεις, που έχει υιοθετήσει το κοινωνικό σώμα, για να επιτρέπουν στα άτομά του να ασκούν αυτή την ικανότητα»* (Saussure, 1979: 39). Για εκείνον, η γλώσσα δεν είναι παρά ένας κώδικας, ένα *«σύστημα σημείων τα οποία εκφράζουν ιδέες»* προκειμένου για την επικοινωνία μεταξύ των ανθρώπων (ό.π.). Ο γλωσσικός κώδικας αποτελείται από ήχους (φθόγγους) που σε συγκεκριμένους συνδυασμούς ανά γλώσσα είναι φορείς σημασιών. *«Οι φθόγγοι κάθε γλώσσας είναι πεπερασμένοι σε αριθμό, αλλά, έχουν τη δυνατότητα σε συγκεκριμένους συνδυασμούς να αποτελέσουν φορείς μη πεπερασμένου αριθμού σημασιών»* (Μπέλλα, 2015: 23). Έτσι, η επικοινωνία που βασίζεται στο όργανο της γλώσσας ορίζεται ως μια απλή διαδικασία κωδικοποίησης και αποκωδικοποίησης των σημασιών των λέξεων που οι συνομιλητές χρησιμοποιούν.

Ο Saussure, μάλιστα, διέκρινε τους όρους *langage–langue–parole*. Με τον όρο *langage* αναφερόταν στην ανθρώπινη γλώσσα ως γενικό φαινόμενο, ως είδος επικοινωνίας, το οποίο υποδιαίρεσε σε *langue* (=λόγος, συλλογικό γλωσσικό

σύστημα που χρησιμοποιούν οι ομιλητές μιας συγκεκριμένης γλωσσικής κοινότητας και καθιστά δυνατή την επικοινωνία μεταξύ τους) και parole (=ομιλία, ατομική πράξη κατά την οποία ένα άτομο παράγει συγκεκριμένες εκφράσεις σε συγκεκριμένες επικοινωνιακές συνθήκες στον προφορικό και γραπτό λόγο) (Παπαηλιού, 2016: 13-14).

Αργότερα, «ο Noam Chomsky υποστήριξε ότι η ανθρώπινη γλώσσα αποτελεί ένα δημιουργικό σύστημα για την έκφραση της σκέψης που παράγεται από κανόνες, οι οποίοι πάνω στη βάση ενός πεπερασμένου αριθμού δεδομένων στοιχείων μπορούν να δώσουν έναν άπειρο αριθμό προτάσεων» (Καρπούζος, 2010: 135-136). Μάλιστα, σε αντιστοιχία με τους σωστυρικούς όρους λόγο και ομιλία, εισήγαγε τους όρους γλωσσική ικανότητα (linguistic competence=η ιδεώδης εσωτερική γνώση του ομιλούντος ατόμου για τη γλώσσα του) και γλωσσική συμπεριφορά/ επίτευξη/ πλήρωση (linguistic performance=το αποτέλεσμα της χρήσης αυτής της γνώσης σε πραγματικές περιστάσεις, όπου μεσολαβούν διάφοροι ψυχολογικοί παράγοντες) (Κατή, 2009: 25). Αλλά και ο λίγο μεταγενέστερός του Lyons (1977, 1981) χρησιμοποίησε τους όρους γλωσσικό σύστημα (language system) και γλωσσική συμπεριφορά (language behaviour) υποστηρίζοντας ότι η γλωσσική δραστηριότητα μπορεί να είναι είτε επικοινωνιακή είτε απλά πληροφοριακή (Παπαηλιού, 2016: 14-16).

Σύμφωνα με τον Lewis, η γλώσσα αποτελεί «τον θεμελιώδη παράγοντα του τρόπου με τον οποίο αναγνωρίζουμε και εκφράζουμε τον εαυτό μας. Χωρίς τη γλώσσα δεν θα μπορούσαμε να σκεφτούμε, ούτε η ανθρώπινη κοινωνία θα μπορούσε να εξελιχθεί» (Lewis, 1993: 51). Γλώσσα και κοινωνία είναι έννοιες αδιάσπαστες, γιατί η πρώτη αποτελεί μια μορφή κοινωνικής πράξης που διαδραματίζει κύριο ρόλο στην ίδια την αντίληψη της πραγματικότητας. Από την άλλη, η κοινωνία συνδέεται άρρηκτα με τη γλώσσα, αφού αυτή αποτελεί την κύρια οδό για την επίτευξη της ανθρώπινης επικοινωνίας (Κωστούλα-Μακράκη, 2001: 11).

Την επικοινωνιακή λειτουργία της τονίζουν, επίσης, οι Fromkin, Rodman και Hyams, οι οποίοι υποστηρίζουν πως όταν γνωρίζει κάποιος μια γλώσσα, μπορεί να μιλήσει και να γίνει κατανοητός από άλλους που γνωρίζουν την ίδια γλώσσα. Αυτό σημαίνει ότι είναι ικανός «να παράγει μια σειρά από ήχους που σηματοδοτούν ορισμένες έννοιες και να καταλάβει ή να ερμηνεύσει τους ήχους που παράγονται από τους άλλους. Ο όρος γλώσσα, δηλαδή, χρησιμοποιείται κυρίως για να αναφερθούμε στον τρόπο επικοινωνίας μεταξύ των ανθρώπων, αλλά, είναι κάτι περισσότερο από τον

λόγο» (Fromkin, Rodman, & Hyams, 2018: 2). Μπορεί, δηλαδή, να αναφέρεται και στις περιπτώσεις τεχνητών και μη ανθρώπινων σημειακών συστημάτων, όπως η μιμολόγηση, η γλώσσα της μουσικής ή των μαθηματικών κλπ. (Wikipedia).

Αδιαμφισβήτητο παραμένει το γεγονός ότι η γλώσσα αποτελεί αναπόσπαστο κομμάτι της ανθρώπινης συμπεριφοράς, αφού είναι το κύριο μέσο της διάδρασης των ανθρώπων. *«Οι ομιλητές χρησιμοποιούν τη γλώσσα για να μεταφέρουν τις σκέψεις, τα συναισθήματα, τις προθέσεις και τις επιθυμίες τους στους άλλους. Με αυτό τον τρόπο, η γλώσσα συνδέει τους χρήστες της σε μια δυναμική διαδικασία, μέσα από την οποία οι άνθρωποι μαθαίνουν τους άλλους μέσω του λόγου τους και του τρόπου εκφοράς του, μαθαίνουν καλύτερα τον εαυτό τους μέσω των αντιδράσεων των συνομιλητών τους και μαθαίνουν για τις σχέσεις τους με τους άλλους μέσω της δοσοληψίας των επικοινωνιακών διαδράσεων»* (Bonvillain, 2019: 1).

Οι παλαιότεροι, πάντως, καθώς και οι νεότεροι ορισμοί που έχουν διατυπωθεί για τη γλώσσα συγκλίνουν στο ότι είναι ίσως ένα από τα συνθετότερα συστήματα του σύμπαντος (Riley, 2019: 133). Κατά κύριο λόγο, είναι ένα σύστημα το οποίο δεν υπάρχει ως αυτοσκοπός, αλλά, *«εξυπηρετεί τη βασική λειτουργία της επικοινωνιακής πραγμάτωσης»* (Μήτσης, 2015: 142). Επιπλέον, συνδέεται αναπόσπαστα με τη νόηση, καθώς η γλώσσα υπονοεί την ικανότητά μας να αναλογιστούμε και να σκεφτούμε αυτά που αισθανόμαστε και βιώνουμε. *«Έγκειται στη δική μας ικανότητα να αντιληφθούμε ότι ένα μήνυμα έχει κάποιο νόημα, ότι σημαίνει κάτι άλλο, ότι κάπου αναφέρεται, πέρα από το μέσο του ίδιου του μηνύματος»* (Riley, 2019: 134).

Αναμφισβήτητα, η δύναμη της γλώσσας είναι μεγάλη, αφού καλύπτει πολλαπλές ανθρώπινες ανάγκες και λειτουργεί με πολλούς τρόπους. Ο Richards (1926) και ο Γιώργος Σεφέρης (1974) επισήμαναν ότι η γλώσσα λειτουργεί με δύο κυρίως τρόπους: τον έναν που αφορά το λογικό μας και τον άλλο που αφορά τις συγκινήσεις μας. Στην πρώτη περίπτωση, πρόκειται για την αναφορική/ κυριολεκτική ή δηλωτική λειτουργία, στην οποία η πράξη επικοινωνίας αναφέρεται κυρίως στον πραγματικό κόσμο ή στην αντίληψη που έχουμε γι' αυτόν και ο πομπός αποσκοπεί στην πληροφόρηση του δέκτη. Ο λόγος είναι αντικειμενικός, δίνεται βαρύτητα στην πληροφόρηση και η πραγματικότητα παρουσιάζεται ρεαλιστικά (Εμμανουήλ, Σταμλάκου, Γάτσου, Πάστρα, & Χατζηιωαννίδης, 2015: 81· Τσολάκης, Αδαλόγλου, Αυδή, Λόππα, & Τάνης, 2019: 43).

Στη δεύτερη περίπτωση, πρόκειται για την ποιητική/ μεταφορική ή συνυποδηλωτική λειτουργία, στην οποία η πράξη επικοινωνίας αναφέρεται κυρίως

στον εαυτό της, στο ίδιο το μήνυμα και μάλιστα στη μορφή του. Ο πομπός αποσκοπεί στη διέγερση των συναισθημάτων του δέκτη και χρησιμοποιεί συγκινησιακά φορτισμένο και υποκειμενικό λόγο. Δίνεται βαρύτητα στη μορφή του μηνύματος και η πραγματικότητα απεικονίζεται με πλασματικό τρόπο (Εμμανουήλ κ.συν., 2015: 81· Τσολάκης κ.συν., 2019: 44).

Οι μελετητές του γλωσσικού φαινομένου συνειδητοποίησαν τον ρόλο της γλώσσας στην ανθρώπινη επικοινωνία και διέκριναν τις διαφορετικές λειτουργίες που αυτή επιτελεί. Ο γλωσσολόγος Roman Jakobson (1960) μελέτησε τις μορφές της ανθρώπινης επικοινωνίας και συμπέρανε πως αυτή αποτελείται από τους εξής παράγοντες: πομπό (ομιλητή), δέκτη (ακροατή), μήνυμα, επικοινωνιακό κώδικα, συγκεκριμένο πλαίσιο αναφοράς, εντός του οποίου εκτυλίσσεται η επικοινωνιακή πράξη και κανάλι/ δίαυλο. Έτσι, λοιπόν, υποστηρίζει πως ανάλογα με τον παράγοντα στον οποίο εστιάζει κάθε φορά η επικοινωνία, υπάρχουν έξι λειτουργίες της γλώσσας: α) η βιωματική/ συναισθηματική/ συγκινησιακή ή εκφραστική, όταν ο πομπός δηλώνει άμεσα τη στάση του για το περιεχόμενο και για την πράξη της επικοινωνίας, β) η βουλευτική/ προθετική/ προστακτική/ κλητική ή κατευθυντική, όταν η επικοινωνία αποσκοπεί στον δέκτη για να επιδράσει σε αυτόν και να προκαλέσει τις αντιδράσεις του απέναντι στην πράξη της επικοινωνίας, γ) η ποιητική ή αισθητική λειτουργία, όταν η εστίαση γίνεται στο μήνυμα και στη μορφή του (στυλιστικά χαρακτηριστικά), δ) η μεταγλωσσική/ διαγλωσσική ή αυτοαναφορική, η οποία είναι σχετική με τον κώδικα και ο λόγος χρησιμεύει για να μιλήσει για τον ίδιο τον λόγο, ε) η αναφορική/ δηλωτική ή πληροφοριακή, όταν η επικοινωνία αφορά στη μετάδοση πληροφοριών, στ) η φατική ή επαφική που σχετίζεται με τον αγωγό/ κανάλι επικοινωνίας και αποσκοπεί στον έλεγχο της επίτευξης μεταφοράς του μηνύματος. Ελέγχει και επιβεβαιώνει την αποτελεσματικότητα του αγωγού και δίνει στον πομπό και τον δέκτη τη δυνατότητα να διαπιστώσουν αν η επικοινωνία εξακολουθεί να υφίσταται, αν έχει διακοπεί ή τερματιστεί (Jakobson, 1998: 61-67· Βελούδης, 2008: 30· Γούτσος, 2012: 61-64).

Ο Βρετανός γλωσσολόγος Halliday (1975), διυλίζοντας τις απόψεις του Jakobson για τις λειτουργίες της γλώσσας, στο έργο του «Learning How to Mean: Explorations in the Development of Language» υποστήριξε ότι η γλώσσα διαμορφώνεται και καθορίζεται από τη χρήση που της γίνεται ή από τις κοινωνικές λειτουργίες που εξυπηρετεί. Οι κοινωνικές λειτουργίες της γλώσσας στα μικρά παιδιά υπερτερούν αριθμητικά και διαφοροποιούνται από αυτές στους ενήλικους. Στην περίπτωση των

ενηλίκων οι λειτουργίες ή μεταλειτουργίες είναι οι εξής: Α) Η ιδεατική, (ανα)παραστατική ή εμπειρική (ideational/experiential function) και αφορά τον τρόπο με τον οποίο συσχετίζουμε την εμπειρία μας. Η γλώσσα αποτελεί για τον ομιλητή το όργανο, με το οποίο εκείνος μπορεί να εκφράσει τη γνώση, τις εμπειρίες, τις ιδέες και τα πιστεύω του για τον κόσμο και την πραγματικότητα, όπως αυτή είναι καταγεγραμμένη στη συνείδησή του. Είναι η γλώσσα στη λειτουργία της να βιώνει και να ερμηνεύει τον κόσμο. Β) Η διαπροσωπική (interpersonal function) και αφορά τον τρόπο με τον οποίο διαμορφώνουμε τις διαπροσωπικές μας σχέσεις. Η παραγωγή προφορικού ή γραπτού λόγου επιτρέπει στον ομιλητή να εξωτερικεύσει τα συναισθήματά του προς τους άλλους, να αναπτύξει κοινωνικές επαφές και να υιοθετήσει ρόλους με τους οποίους επικοινωνεί. Είναι η γλώσσα στη λειτουργία της για τη δημιουργία και τη διατήρηση της σχέσης μεταξύ του ομιλητή και του ακροατή. Γ) Η τρίτη κοινωνική λειτουργία της γλώσσας ονομάζεται κειμενική (textual function) και αφορά τον τρόπο με τον οποίο οργανώνουμε την πληροφορία. Ο ομιλητής, δηλαδή, μπορεί να παράγει προφορικό ή γραπτό λόγο, ο οποίος χαρακτηρίζεται από συνοχή (ως προς τη μορφή) και συνεκτικότητα (ως προς το περιεχόμενο), διευκολύνοντας έτσι την πραγματοποίηση πλήρους, συγκροτημένης και ολοκληρωμένης επικοινωνίας (Riley, 2019: 137· Thwaite, 2019: 47· Ανδρουλάκης, 2015: 35-36).

Συνοψίζοντας, θα λέγαμε πως η γλώσσα είναι ένα φαινόμενο που χαρακτηρίζεται για την απεραντοσύνη, την παντοδυναμία και την πολυμορφία-πολυπλοκότητά της, καθώς ανταποκρίνεται στις ποικίλες ανάγκες της κοινωνικής ζωής και τις υπηρετεί (Τσολάκης κ.συν., 2019: 14-18).

1.2. Οι κλάδοι της Γλωσσολογίας

Η επιστήμη που ασχολείται συστηματικά και αντικειμενικά με τη μελέτη της γλώσσας ονομάζεται Γλωσσολογία. Οι γλωσσολόγοι διακρίνουν το αντικείμενο της μελέτης τους σε διάφορους κλάδους ανάλογα με την οπτική γωνία, το θεωρητικό πλαίσιο και τη θεωρητική σκέψη που αντιμετωπίζει καθένας τους το γλωσσικό φαινόμενο. «*Η προσπάθεια διατύπωσης γενικών αρχών για τη μελέτη της γλώσσας εντάσσεται στο πλαίσιο της Θεωρητικής Γλωσσολογίας*» (Ξυδόπουλος, 2006: 107-108).

Σύμφωνα με τον Βελούδη, σκοπός της Θεωρητικής Γλωσσολογίας είναι «να διατυπώσει μια θεωρία της δομής και των λειτουργιών της γλώσσας» (Βελούδης, 2008: 9). Η έννοια της γλώσσας στη Θεωρητική Γλωσσολογία έχει τρεις διαστάσεις: τη συστηματική, την επικοινωνιακή και τη βιολογική. Η συστηματική ερευνάται από τους κλάδους της Φωνητικής και της Φωνολογίας, που με τη σειρά τους μελετούν τις φυσικές και ψυχολογικές διαστάσεις των φθόγγων, της Μορφολογίας, που μελετά τη δομή των λέξεων, της Σύνταξης, που ασχολείται με τη μελέτη του τρόπου σχηματισμού των φράσεων και των προτάσεων, της Σημασιολογίας, που εξετάζει τις σημασίες των λέξεων και των προτάσεων, της Ιστορικής Γλωσσολογίας, που μελετά την επίδραση των ιστορικών γλωσσικών αλλαγών στο γλωσσικό σύστημα και της Τυπολογίας, της μελέτης, δηλαδή, του τρόπου πραγμάτωσης των ποικίλων γλωσσικών λειτουργιών σε διαφορετικές γλώσσες. Η επικοινωνιακή διάσταση μελετάται από τον κλάδο της Πραγματολογίας, που έχει ως αντικείμενο τη χρήση και τη λειτουργία της γλώσσας στο επικοινωνιακό πλαίσιο, της Κειμενογλωσσολογίας, που μελετά τον προφορικό και γραπτό λόγο στα διάφορα είδη περιβάλλοντος και της Κοινωνιογλωσσολογίας, που ενδιαφέρεται για τη χρήση της γλώσσας στο κοινωνικό πλαίσιο. Τέλος, τη βιολογική διάσταση της γλώσσας μελετούν η Ψυχολογία και η Νευρογλωσσολογία, οι οποίες ασχολούνται με τη λειτουργία του εγκεφάλου από ψυχολογική και ιατρική πλευρά αντίστοιχα (Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών· Ξυδόπουλος, 2006: 108).

Αναμφισβήτητο παραμένει, βεβαίως, το γεγονός πως πάντοτε μια κατηγοριοποίηση γίνεται για τις ανάγκες της επιστήμης και οι έννοιες διαπλέκονται. Η μελέτη, επομένως, του περίπλοκου γλωσσικού φαινομένου πρέπει να περιλαμβάνει προσεγγίσεις περισσότερων της μίας διάστασης, δεδομένου ότι ο άνθρωπος μαθαίνει τη γλώσσα «*χάρη στην ίδια του τη φύση, αλλά και την επαφή του με το κοινωνικό περιβάλλον*» (Ξυδόπουλος, 2006: 115).

Προκειμένου για τις ανάγκες της παρούσας εργασίας, το ενδιαφέρον μας θα επικεντρωθεί στα πεδία της Σημασιολογίας, της Πραγματολογίας και της Κοινωνιογλωσσολογίας. Η Σημασιολογία και η Πραγματολογία σχετίζονται άμεσα, εφόσον και οι δύο πραγματεύονται την έννοια της σημασίας, από διαφορετική, όμως, σκοπιά. Γι' αυτό και η οριοθέτηση μεταξύ τους δεν είναι πάντοτε σαφής. Από την άλλη, η Πραγματολογία συνδέεται στενά με την Κοινωνιογλωσσολογία.

1.3. Η έννοια της σημασίας και οι διακρίσεις της

Εξαιτίας του κεντρικού ρόλου που διαδραματίζει η έννοια της σημασίας στους κλάδους της Σημασιολογίας και της Πραγματολογίας, θα επιδιώξουμε να δώσουμε τους ορισμούς που έχουν κατά καιρούς διατυπωθεί γι' αυτή. Η σημασία είναι μια έννοια που έχει διερευνηθεί από πολλούς επιστημονικούς κλάδους, όπως η Γλωσσολογία, η Φιλοσοφία, η Ψυχολογία, η Τεχνητή Νοημοσύνη, η Σημειωτική κ.ά. Οι ορισμοί της είναι πολλαπλοί τόσοι, όσες και οι διαφορετικές θεωρίες και προοπτικές που προκύπτουν από αυτούς τους επιστημονικούς κλάδους (Heusinger, Maiernborn, & Portner, 2019: 12). Στην καθημερινή ζωή χρησιμοποιούμε με το ίδιο περιεχόμενο τις λέξεις σημασία, νόημα και έννοια, αυτό, όμως, δεν συμβαίνει και στην επιστήμη της Γλωσσολογίας.

Ο Μπαμπινιώτης παραθέτει τους ορισμούς της σημασίας στη γλώσσα, όπως έχουν διατυπωθεί στο παρελθόν από διάφορους επιστήμονες. Αναφέρει τον ορισμό των Ogden-Richards, οι οποίοι ορίζουν τη σημασία ως *«την ερμηνεία της σχέσης αναφοράς που υφίσταται μεταξύ της λέξης υπό τη λειτουργία της ως σημείου και του πράγματος (αντικειμένου)»*. Πιο κάτω δίνει τον ορισμό του Hjelmslev: *«σημασία είναι η συγκεκριμένη μορφή (δομή) που παίρνει το περιεχόμενο (τα γενικότερα νοήματα) σε κάθε γλώσσα»*. Παραθέτει, ακόμη, τον ορισμό του Wittgenstein για τη σημασία, ο οποίος ταυτίζει τη σημασία της γλώσσας με τη χρήση της (Μπαμπινιώτης, 1985: 8).

Ο Lyons (1977) κατανόησε και εισήγαγε τη διάκριση ανάμεσα στις έννοιες νόημα και σημασία στη γλώσσα. Για εκείνον οι λέξεις έχουν νόημα, *«το οποίο κατανοούν όλοι οι ομιλητές μιας γλωσσικής κοινότητας με τον ίδιο τρόπο και η αλληλοκατανόηση θεωρείται δεδομένη, αν και υπάρχουν περιπτώσεις παρανοήσεων»* (Παπαηλιού, 2016: 19), ενώ οι λέξεις αποκτούν σημασία όταν γίνονται προτάσεις.

Μάλιστα, ταξινόμησε τις θεωρίες της σημασίας σε έξι κατηγορίες: αναφορική, ιδεοκρατική, συμπεριφοριστική, θεωρία της χρήσης, επαληθευτική και θεωρία των συνθηκών αληθείας. Η αναφορική (referential) υποστηρίζει πως η σημασία μιας γλωσσικής έκφρασης είναι *«αυτό στο οποίο αναφέρεται»* (Lyons, 1999: 61). Οι λέξεις, δηλαδή, αποκτούν νόημα μόνο μέσα από τη συσχέτισή τους με τα αντικείμενα του φυσικού κόσμου. Νοηματοδοτούνται, επειδή ακριβώς συνδέονται με την πραγματικότητα (Πήτα, 1998: 179). Η ιδεοκρατική ή νοησιαρχική (ideational/mentalistic) υποστηρίζει πως η σημασία μιας έκφρασης είναι *«η ιδέα ή η σύλληψη με την οποία συνδέεται στον νου οποιουδήποτε γνωρίζει και κατανοεί την έκφραση»*

(Lyons, 1999: 61). Οι λέξεις, δηλαδή, υφίστανται μόνο για να δίνουν υλική υπόσταση στον πλούσιο κόσμο των ιδεών κάθε ανθρώπου (Πήτα, 1998: 180). Η συμπεριφοριστική (behaviouristic) ερμηνεύει τη σημασία ως το ερέθισμα που προκαλεί την έκφραση ή ως την αντίδραση που προκαλεί η έκφραση ή ως τον συνδυασμό τους. Ακόμη, η θεωρία της χρήσης (meaning-in-use) θεωρεί πως η σημασία μιας έκφρασης καθορίζεται ή ταυτίζεται με τη χρήση της (Lyons, 1999: 61-62). Τα νοήματα που αντιπροσωπεύουν οι λέξεις γίνονται κατανοητά μόνο *«μέσα στα συμφραζόμενά τους και μέσα από τη γνώση των καθολικά αποδεκτών -από όλα τα μέλη της εκάστοτε γλωσσικής κοινότητας- συμβάσεων που αφορούν τη γλωσσική τους επικοινωνία»* (Πήτα, 1998: 180). Η επαληθευτική (verificationistic) υποστηρίζει πως η σημασία μιας έκφρασης καθορίζεται από την επαληθευσσιμότητα των προτάσεων που τη συναπαρτίζουν. Τέλος, για τη θεωρία των συνθηκών αληθείας (truth-conditional) η σημασία μιας έκφρασης είναι *«η συμβολή της στις συνθήκες αλήθειας των προτάσεων που την εμπεριέχουν»* (Lyons, 1999: 62).

Για τον Μπαμπινιώτη, σημασία είναι *«το σύνολο των παραδειγματικών και συνταγματικών σχέσεων που χαρακτηρίζουν κάθε λέξη»* (Μπαμπινιώτης, 1985: 8). Παραδειγματικές είναι οι σχέσεις που αναπτύσσει μια γλωσσική μονάδα με όλες τις άλλες, με τις οποίες έχει κάτι κοινό και από τις οποίες μπορεί να αντικατασταθεί. Συνταγματικές είναι οι σχέσεις μιας γλωσσικής μονάδας με τα συμφραζόμενά της (Χριστίδης, 2001). Με άλλα λόγια, σημασία είναι η θέση μιας λέξης στο σημασιολογικό σύστημα μιας γλώσσας και οι σχέσεις που η λέξη αναπτύσσει, όταν χρησιμοποιείται σε προτάσεις της ίδιας γλώσσας.

Ο John Lyons τριχοτόμησε την έννοια της σημασίας σε περιγραφική, εκφραστική και κοινωνική. Η περιγραφική/ αναφορική/ βιωματική ή γνωστική σημασία έχει λογικοπροτασικό χαρακτήρα και μπορεί να εξηγηθεί μέσω της αλήθειας (Lyons, 1997: 163). Ο ίδιος, σε μεταγενέστερη μελέτη του, επεξηγεί πως οι άνθρωποι μέσω της γλώσσας εκφράζουν κάποιες περιγραφικές κρίσεις, οι οποίες μπορεί να είναι είτε αληθείς είτε ψευδείς, ανάλογα με το εάν οι λογικές προτάσεις που εκφράζουν είναι αληθείς ή ψευδείς (Lyons, 1999: 65). Η περιγραφική σημασία ανακαλείται στο μυαλό του ομιλητή ταυτόχρονα με την εκφώνηση των λέξεων (Χριστίδης, 2001). Σχετίζεται με το αντίκρισμα της λέξης στην εξωγλωσσική πραγματικότητα, η οποία αποδίδεται με ουδέτερο τρόπο και συνδέεται με την αναφορική λειτουργία της γλώσσας κατά Jacobson (Βελούδης & Κατσώχης, χ.χ.).

Η κοινωνική σημασία έχει σχέση με τη χρήση της γλώσσας στη θέσπιση και διατήρηση των κοινωνικών ρόλων και των κοινωνικών σχέσεων (Lyons, 1997: 164). Συνδέεται με τους κοινωνικούς ρόλους των ομιλητών (Χριστίδης, 2001) και υποδηλώνει την ένταξη του ομιλητή σε μια κοινωνική ή άλλου είδους ομάδα (Βελούδης & Κατσώχης, χ.χ.).

Η εκφραστική/ βιωματική ή συναισθηματική σημασία είναι το είδος της σημασίας, με την οποία οι ομιλητές δύνανται να εκφράσουν τα συναισθήματα, τα βιώματα, τις στάσεις, τις προσωπικές θέσεις και τις απόψεις τους (Lyons, 1999: 65). Σχετίζεται, επομένως, με την προσωπικότητα του κάθε ομιλητή, αφού αποκαλύπτει τη στάση του χρήστη της γλώσσας απέναντι σε αυτό που δηλώνει η λέξη (Βελούδης & Κατσώχης, χ.χ.) ή με άλλα λόγια την προσωπική οπτική του ομιλητή πάνω στα λεγόμενα (Χριστίδης, 2001).

Σύμφωνα με τον Lyons, η εκφραστική και η κοινωνική σημασία αλληλοεξαρτώνται, εφόσον *«ο άνθρωπος είναι κοινωνικό ον και η δομή της γλώσσας καθορίζεται και συντηρείται από τη χρήση της στην κοινωνία, άρα και η εκφραστική σημασία εξαρτάται από τις κοινωνικές σχέσεις και τους κοινωνικούς ρόλους»* (Lyons, 1997: 165). Τέλος, ο ίδιος συμπληρώνει πως *«η περιγραφική σημασία μπορεί να είναι αποκλειστικό χαρακτηριστικό της γλώσσας, όμως, η εκφραστική και κοινωνική σημασία της σίγουρα δεν είναι»* (ό.π.).

Την έννοια της σημασίας μελετούν και οι δυο κλάδοι, της Σημασιολογίας και της Πραγματολογίας. Η διαφορά τους έγκειται στον τρόπο που την προσεγγίζουν. Ο Yule υποστηρίζει πως η Σημασιολογία *«είναι η μελέτη του τρόπου με τον οποίο οι λέξεις συνδέονται κυριολεκτικά με τα πράγματα, ή πιο γενικά, η διερεύνηση της σημασίας, όπως αυτή κωδικοποιείται στη γλώσσα»*, ενώ η Πραγματολογία είναι *«η μελέτη του νοήματος του ομιλούντος προσώπου σε αντιδιαστολή προς τη σημασία της λέξης ή της πρότασης»* (Yule, 2006: 143-144). Στα επόμενα κεφάλαια περιγράφονται αναλυτικά τα χαρακτηριστικά και των δύο αυτών γλωσσολογικών κλάδων.

1.4. Ο κλάδος της Σημασιολογίας

1.4.1. Οριοθέτηση του κλάδου της Σημασιολογίας

Ο γλωσσολόγος C. K. Reisig (1825) χρησιμοποίησε για πρώτη φορά στο έργο του «Διαλέξεις για τη Λατινική Γλωσσολογία» τον όρο Semasiologie για να προσδιορίσει τον κλάδο της γλωσσικής επιστήμης που πραγματεύεται τη σημασία των λέξεων. Λίγο αργότερα ο Γάλλος φιλόλογος Breal χρησιμοποίησε τον όρο Sémantique, που προέρχεται από την αρχαία ελληνική λέξη «σημαντικός», «ο σημαίνων», δηλαδή, αυτός που έχει σημασία (Μπαμπινιώτης, 1985: 7).

Ο Ferdinand de Saussure στο έργο του «Μαθήματα Γενικής Γλωσσολογίας» όρισε τη γλώσσα, όπως προείπαμε, ως ένα σύστημα σημείων, από τα οποία τα πιο χαρακτηριστικά είναι οι λέξεις. Οι ανθρώπινες γλώσσες εδράζονται ακριβώς στα σημεία που οι άνθρωποι γνωρίζουν και χρησιμοποιούν. Η γλωσσολογική Σημασιολογία, λοιπόν, είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με αυτά τα σημεία (Συμεωνίδου-Χριστίδου, 1998: 31). Για τον Saussure, το γλωσσικό σημείο (signe linguistique) αποτελεί τον συνδυασμό μιας ακουστικής εικόνας και μιας ιδέας. Ο ίδιος ονόμασε την ακουστική εικόνα σημαίνον (signifiant) και την ιδέα σημαίνόμενο (signifié) (Saussure, 1979: 101). Το γλωσσικό σημείο, λοιπόν, δεν αντιμετωπίζεται *«ως η ηχητική ή γραφική δήλωση ενός πράγματος ή μιας έννοιας, αλλά, ως μια διπρόσωπη οντότητα, ως η σύναψη ενός σημαίνοντος με ένα σημαίνόμενο. Είναι σημαντικό ότι το σημαίνον δεν ορίζεται ως ήχος, αλλά, ως ακουστική εικόνα, δηλαδή, ως νοητική αναπαράσταση του ήχου»* (Καλοκαιρινός, 2014: 15). Το σημαίνον και το σημαίνόμενο συνδέονται άρρηκτα μεταξύ τους, ενώ ο δεσμός τους είναι αυθαίρετος, καθώς υπάρχει η κοινωνική σύμβαση και ισχύει αναγκαστικά για όλα τα μέλη της γλωσσικής κοινότητας (Saussure, 1979: 101,111).

Για τον κλάδο της Σημασιολογίας, η σημασία μιας λέξης (το σημαίνόμενο) είναι *«σταθερή και προσδεδεμένη σε ένα σημαίνον, σε μια σταθερή φωνηματική ακολουθία. Δεν εξαρτάται από τον παραγωγό και τον παραλήπτη του γλωσσικού μηνύματος»* (Καλοκαιρινός, 2014: 9). Η Σημασιολογία ασχολείται αποκλειστικά με τη μελέτη του σημαίνοντος, του σημασιακού συστήματος της γλώσσας. Είναι η μελέτη των λεξημάτων (και των σημασιών των προτάσεων και του κειμένου) και όχι των λέξεων (ή των φράσεων) ως τύπων (Μπαμπινιώτης, 1985: 29).

Μελετά το περιεχόμενο των γλωσσικών μονάδων, καθώς και τις σχέσεις ανάμεσα σε «γλωσσικούς τύπους και σε οντότητες του κόσμου, δηλαδή, μελετά τον τρόπο με τον οποίο οι λέξεις συνδέονται κυριολεκτικά με τα πράγματα» (Φιλιππάκη-Warburton, 1992: 263). Ακόμη, επιδιώκει να εντοπίσει και να διακρίνει κάτω από ποιες συνθήκες οι σχέσεις ανάμεσα σε γλωσσικές περιγραφές και καταστάσεις στον κόσμο είναι ακριβείς (αληθείς) ή όχι, ανεξάρτητα από το άτομο που κάνει την περιγραφή (Yule, 2006: 11). Αναλύει τις σημασίες που οι λέξεις αποκτούν κατά την εκφορά του λόγου, δηλαδή, τον τρόπο με τον οποίο η γλώσσα κατηγοριοποιεί τον κόσμο. Ταυτόχρονα, ερμηνεύει τη σημασιολογική δομή των προτάσεων, δηλαδή, τον τρόπο με τον οποίο συνδυάζονται οι σημασίες των λέξεων, ώστε να παράγουν τις σημασίες των προτάσεων της γλώσσας (Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών).

Με άλλα λόγια, ασχολείται με τη σημασία την οποία «κουβαλούν» οι λέξεις, οι προτάσεις και οι φράσεις που χρησιμοποιούμε κατά την επικοινωνία μας με τα υπόλοιπα μέλη της γλωσσικής κοινότητας. Εάν οι συνομιλητές μας (ή οι αναγνώστες μας) μιλούν την ίδια γλώσσα, αποκωδικοποιούν τα γλωσσικά μηνύματα με επιτυχία και ανασύρουν τη σημασία ή το νόημά τους. Αυτή, λοιπόν, η σταθερή συμβατική σημασία λέξεων και προτάσεων που μοιράζονται οι ομιλητές μιας γλώσσας αποτελεί το παραδοσιακό πεδίο της Σημασιολογίας (Νικηφορίδου, 2012). Σύμφωνα με τις Τσιτσανούδη-Μαλλίδη και Μήτση, «εξετάζει τη σημασία των γλωσσικών στοιχείων, όπως αυτή διαμορφώνεται σε επίπεδο παραδειγματικής διάστασης, δηλαδή, μέσα στο σύστημα της γλώσσας και προτού μετατραπεί σε εκφώνημα» (Τσιτσανούδη-Μαλλίδη & Μήτση, 2016: 9).

Στο πεδίο της γλωσσολογικής Σημασιολογίας εμπίπτουν η λεξική σημασία και η προτασιακή σημασία, οι οποίες συνδέονται άρρηκτα μεταξύ τους. Δεν μπορούμε να αναλύσουμε ικανοποιητικά τον ένα τύπο σημασίας χωρίς να λάβουμε υπόψη μας τον άλλο. Αυτό συμβαίνει διότι η σημασία μιας πρότασης εξαρτάται από τη σημασία των λέξεων ή λεξημάτων που την αποτελούν και η σημασία των λεξημάτων εξαρτάται από τη σημασία των προτάσεων στις οποίες αυτά απαντώνται (Lyons, 1997: 160-161· Βελούδης, 2005: 19).

Η Γλωσσολογική Σημασιολογία, εφόσον ασχολείται με τη σημασία των λέξεων και των φράσεων/ προτάσεων, διακρίνεται αντίστοιχα στους κλάδους της Λεξικής και της Φραστικής/ Προτασιακής Σημασιολογίας.

1.4.2. Η έννοια της λεξικής σημασίας

Ειδικότερα, η Λεξική Σημασιολογία μελετά τις παραδειγματικές και τις συνταγματικές σχέσεις των λέξεων. Οι παραδειγματικές σχέσεις της λεξικής σημασίας είναι οι σχέσεις συνωνυμίας, υπωνυμίας και αντωνυμίας που συγκροτούν τα λεξιλογικά ή σημασιολογικά πεδία. Οι συνταγματικές σχέσεις είναι «*οι μορφοσυντακτικής υφής πληροφορίες που καθορίζουν το περιβάλλον της λέξης μέσα στην πρόταση και αποτελούν τι περιγράφεται ως λεξικό*» (Μπαμπινιώτης, 1985: 25).

Ασχολείται, δηλαδή, με τα λεξήματα ή τις λεξικές μονάδες, οι οποίες προέρχονται από τον χώρο του λεξιλογίου. Σύμφωνα με τον Lyons (1999: 240), κάθε γλώσσα περιέχει ένα λεξιλόγιο ή λεξικό (mental lexicon), το οποίο παρέχει για κάθε λέξημα της γλώσσας όλες τις συντακτικές, σημασιολογικές και φωνολογικές πληροφορίες που είναι αναγκαίες προκειμένου για τη διάκριση ενός λεξήματος από τα άλλα και για την ανάλυση της εμφάνισής του στις καλοσχηματισμένες προτάσεις. Ο ίδιος, σε προγενέστερη μελέτη του, υποστηρίζει ότι το λεξικό συμπληρώνει τη γραμματική, εφόσον «*όχι μόνο καταλογογραφεί τα λεξήματα της γλώσσας, αλλά και συνδέει κάθε λέξημα με όλες τις πληροφορίες που χρειάζονται οι κανόνες της γραμματικής*» (Lyons, 1997: 166).

Σύμφωνα με τον Crystal, το νοητικό λεξικό «*αποτελεί την αποθηκευμένη νοητική αναπαράσταση αυτών που γνωρίζουμε σχετικά με τα λεξικά στοιχεία της γλώσσας μας*» (Crystal, 2003: 236). Έτσι, κάθε άνθρωπος γνωρίζει έναν μεγάλο αριθμό από τις λεξικές μονάδες της γλώσσας του, αλλά και τις αρχές με βάση τις οποίες έχουν δημιουργηθεί αυτές οι μονάδες, ώστε να μπορεί στη συνέχεια να παράξει και να κατανοήσει καινούριες λέξεις (Κατή, 2009: 186).

Κάθε γλωσσική κοινότητα διαθέτει αρκετά μεγάλη ελευθερία στο να διαμορφώσει το δικό της λεξικό, τα μέλη της, όμως, δεν έχουν την απόλυτη ελευθερία να αποδίδουν στις λέξεις οποιοδήποτε νόημα επιθυμούν. Κι αυτό, διότι το νοητικό λεξιλόγιο κάθε γλώσσας «*διαμορφώνεται και εμπλουτίζεται σύμφωνα με γενικούς, καθολικά παραδεκτούς και αποδεκτούς κανόνες, οι οποίοι κατά συνέπεια επιτρέπουν την κατανόηση από όλα τα μέλη της συγκεκριμένης γλωσσικής κοινότητας*» (Πήτα, 1998: 53).

Μια πρώτη κατηγοριοποίηση των λεξικών μορφών είναι σε πλήρεις και κενές. Οι πλήρεις είναι αυτές που ενέχουν κάποιο λεξικό νόημα. Σε αυτές ανήκουν τα κύρια μέρη του λόγου, όπως τα ρήματα, τα ουσιαστικά και τα επίθετα. Από την άλλη, οι

κενές (empty), γραμματικές ή λειτουργικές (functional) λεξικές μορφές έχουν μικρότερη περιεκτικότητα σε σημασία από τις πλήρεις και η σημασία τους φαίνεται διαφορετική και πιο ετερογενής σε σχέση με τη σημασία των πλήρων. Στις κενές ανήκουν κυρίως οι προθέσεις, τα άρθρα, οι σύνδεσμοι, τα επιρρήματα και κάποιες αντωνυμίες. Οι κενές λέξεις συνδυάζονται με τα κύρια μέρη του λόγου σε φράσεις ή προτάσεις που είναι ορθά σχηματισμένες από γραμματικής άποψης (Lyons, 1999: 89-91).

Κατά την εξέταση των λέξεων ως σημασιακών μονάδων αποδεχόμαστε πρώτον ότι μια μόνο μορφή μπορεί να δηλώσει περισσότερες της μιας σημασίες και δεύτερον ότι η ίδια σημασία μπορεί να δηλώνεται με διαφορετικές γλωσσικές μορφές (ό.π.: 69). Έτσι, στην κατηγορία των σημασιακών σχέσεων οι γλωσσολόγοι τοποθετούν τις έννοιες της ομωνυμίας, της πολυσημίας, της συνωνυμίας και της αντωνυμίας.

Ο όρος ομωνυμία (homonymy) χρησιμοποιείται όταν δύο ή περισσότερα λεξήματα *«διαφορετικής ετυμολογικής προέλευσης και σημασίας συμπίπτουν μόνο μορφικά ως τύποι»* (Μπαμπινιώτης, 1985: 30). Τα ομώνυμα ορίζονται, δηλαδή, ως διαφορετικές λέξεις που ταυτίζονται στη μορφή, που προφέρονται όμοια (ομόηχοι, ομόφωνοι ή ομότυποι τύποι). Η ομωνυμία διακρίνεται σε απόλυτη και μερική. Στην απόλυτη ομωνυμία (absolute homonymy) όλοι οι τύποι ταυτίζονται μεταξύ τους, δηλαδή, ανήκουν στην ίδια γραμματική κατηγορία και στο ίδιο γένος (π.χ. ρόκα=σαλάτα, ρόκα=εργαλείο γνεσίματος). Τα απόλυτα ομώνυμα πρέπει να ικανοποιούν τρεις προδιαγραφές: *«α) να μην συγγενεύουν σημασιολογικά, β) να ταυτίζονται απόλυτα σε όλες τις μορφές τους και γ) να είναι οι ταυτιζόμενες μορφές τους γραμματικά ισοδύναμες»* (Lyons, 1999: 77). Το φαινόμενο της απόλυτης συνωνυμίας είναι σπάνιο στην ελληνική γλώσσα.

Στην περίπτωση της μερικής ομωνυμίας (partial homonymy) τα λεξήματα *«ταυτίζονται σε ορισμένους τύπους, ενώ διαφέρουν συντακτικά και μορφολογικά πέρα από τη σημασιολογική τους διαφορά»* (Μπαμπινιώτης, 1985: 30). Για παράδειγμα, στην περίπτωση των λέξεων σύκο και σήκω παρατηρούμε πως ανήκουν σε διαφορετική γραμματική κατηγορία και γένος. Η ύπαρξη στη γλώσσα πολλών σημαινόντων με την ίδια μορφή μπορεί να δημιουργήσει συχνά αμφισημίες και παρανοήσεις (Lyons, 1999: 79). Αυτό ισχύει κυρίως για τον προφορικό λόγο, στον οποίο η σημασία διασαφηνίζεται από τα συμφραζόμενα. Στον γραπτό λόγο οι διαφορές που υπάρχουν διαπιστώνονται μέσω της ορθογραφίας (Φιλιππάκη-Warburton, 1992: 272).

Ενώ η ομωνυμία αφορά τη σχέση μεταξύ δύο ή περισσότερων διαφορετικών λεξημάτων, η πολυσημία αποτελεί ιδιότητα μεμονωμένων λεξημάτων. Η πολυσημία (polysemy=η πολλαπλή σημασία μιας λέξης) συνιστά θεμελιακό συστατικό μιας γλώσσας, γιατί αναλαμβάνει τον ρόλο να πλουτίσει το λεξιλόγιο με λέξεις που η μια θεωρείται επέκταση της άλλης (Lyons, 1999: 81· Φιλίππáκη-Warburton, 1992: 273). Χαρακτηρίζει «*δύο ή περισσότερους τύπους που συμπίπτουν μορφικά σε έναν, τύπους που δηλώνουν διαφορετικές μεταξύ τους σημασίες, που, όμως, είναι ετυμολογικά συγγενείς και σημασιολογικά περισσότερο ή λιγότερο συναφείς*» (Μπαμπινιώτης, 1985: 30). Στην περίπτωση της πολυσημίας, δηλαδή, μία και μόνη λέξη έχει πολλές σημασίες (π.χ. γλώσσα=ψάρι, όργανο ομιλίας, μέρος παπουτσιού, φύλλο=δέντρου, χαρτιού, τράπουλας κλπ.). Βεβαίως, υπάρχουν και οι περιπτώσεις όπου η σχέση μεταξύ δυο νοημάτων δεν είναι αρκετά ξεκάθαρη και δεν είναι εύκολο να ειπωθεί με βεβαιότητα εάν ένα φαινόμενο ανήκει στην ομωνυμία ή στην πολυσημία (Φιλίππáκη-Warburton, 1992: 273).

Η συνωνυμία αφορά πολλά σημαίνοντα που έχουν την ίδια σημασία. Δύο μονάδες είναι συνώνυμες όταν έχουν την ίδια δομική σημασία. Δηλαδή, αν αντικαταστήσουμε τη μια μονάδα με την άλλη, οι φράσεις που προκύπτουν, έχουν την ίδια σημασία (Συμεωνίδου-Χριστίδου, 1998: 65). Διακρίνεται σε απόλυτη και μερική. Προκειμένου δύο ή περισσότερα λεξήματα να θεωρηθούν απόλυτα συνώνυμα θα πρέπει: «*α) να ταυτίζονται όλες οι σημασίες τους, β) να είναι συνώνυμα σε όλα τα περιβάλλοντα και γ) να είναι σημασιολογικά ισοδύναμα (δηλαδή, η σημασία τους να ταυτίζεται σε όλα τα επίπεδα σημασίας, περιγραφικά και μη περιγραφικά*» (Lyons, 1999: 83). Η συνωνυμία, επομένως, για να είναι απόλυτη θα πρέπει να είναι συγχρόνως πλήρης (full), ολική (total) και τέλεια (complete). Έχει γενικά αναγνωριστεί ότι η απόλυτη συνωνυμία των λεξημάτων σχεδόν δεν υφίσταται διότι «*η γλώσσα προσπαθεί να εμπλουτίσει το λεξιλόγιο της με όλο και περισσότερες έννοιες, δίνοντας έτσι σε μια από τις δύο λέξεις της απόλυτης συνωνυμίας κάποια διαφορετική εννοιολογική χροιά*» (Φιλίππáκη-Warburton, 1992: 274). Στην περίπτωση που απουσιάζει κάποια από τις τρεις προϋποθέσεις της απόλυτης συνωνυμίας, έχουμε το φαινόμενο της μερικής συνωνυμίας (π.χ. χοντρός-παχύς, πρόβατο-αρνί). Τα παραπάνω ζεύγη λέξεων δεν ταιριάζει να χρησιμοποιηθούν σε όλα τα περιβάλλοντα (Μπαμπινιώτης, 1985: 32). Ακόμη, στα ελληνικά υπάρχουν συνώνυμα, όπως οι λέξεις ψάρι και ιχθύς, που δεν μπορούν να θεωρηθούν απόλυτα, καθώς, να μεν περιγράφουν κοινά αντικείμενα, αλλά, διαφέρουν ως προς την περιστασιακή τους σημασία (Συμεωνίδου-Χριστίδου,

1998: 67). Τα συνώνυμα αυτά ονομάζονται περιγραφικά, αφού αναφέρονται στο ίδιο αντικείμενο, όμως, η χρήση τους επηρεάζεται από το περιβάλλον. Έτσι, οι λέξεις που προέρχονται από την καθαρεύουσα χρησιμοποιούνται σε επίσημες εκφράσεις, ενώ οι λέξεις της δημοτικής χρησιμοποιούνται συχνότερα και με πιο ανάλαφρο/ ανεπίσημο ύφος στην καθημερινή ομιλία (Φιλιππάκη-Warburton, 1992: 274).

Σύμφωνα με τον Lyons, εφόσον η συγγένεια της σημασίας είναι ζήτημα διαβάθμισης, μπορούμε στα λεξιλόγια όλων των φυσικών γλωσσών να αναγνωρίσουμε διαφορετικά είδη εννοιολογικών σχέσεων. Η γνώση της έννοιας ενός λεξήματος προϋποθέτει τη γνώση αυτών των ποικίλων εννοιολογικών σχέσεων. Μεταξύ αυτών συγκαταλέγεται η αντωνυμία και η υπωνυμία, οι οποίες αποτελούν σχέσεις εναλλαγής της έννοιας (Lyons, 1997: 178-179).

Η αντωνυμία (antonymy) ή σημασιολογική αντίθεση (semantic oppositeness) εκφράζει την αντιθετικότητα της έννοιας και χρησιμοποιείται σε περιπτώσεις που η σημασία μιας έννοιας είναι αντίθετη από τη σημασία μιας άλλης. Τα είδη των αντωνυμικών σχέσεων είναι τρία. Υπάρχει, δηλαδή, το είδος της πολωτικής, δυαδικής ή συμπληρωματικής αντωνυμίας, που αφορά αντιθετικά ζεύγη λέξεων χωρίς ενδιάμεση διαβάθμιση. Για παράδειγμα, οι λέξεις νεκρός-ζωντανός θεωρούνται είδος πολωτικής αντωνυμίας, καθώς ανάμεσά τους δεν υπάρχει ενδιάμεσο στάδιο. Το δεύτερο είδος αντωνυμίας αφορά ζεύγη αντιθετικών λέξεων που δηλώνουν τα ακραία σημεία αναφοράς μιας κλίμακας, μεταξύ των οποίων υπάρχουν ενδιάμεσα στάδια ή διαβαθμίσεις (π.χ. οι λέξεις κρύο-ζεστό έχουν διαβαθμίσεις, όπως παγωμένο, χλιαρό, καυτό κλπ.). Στην περίπτωση αυτή μιλάμε για κλιμακωτή αντωνυμία (gradable opposition) (Συμεωνίδου-Χριστίδου, 1998: 67-68· Φιλιππάκη-Warburton, 1992: 279-280). Υπάρχει, όμως, και η περίπτωση της αντιστροφής (reversal) ή αμοιβαιότητας, κατά την οποία δύο κατηγορήματα εκφράζουν την ίδια σχέση ανάμεσα σε ορισμένα πρόσωπα ή πράγματα (Φιλιππάκη-Warburton, 1992: 279). Για παράδειγμα, τα ρήματα αγοράζω-πουλώ ή τα ουσιαστικά εγγονή-γιαγιά είναι αντεστραμμένα κατηγορήματα, αφού το ένα μέλος στα ζεύγη αυτά περιγράφει μια σχέση ανάμεσα σε δύο ανθρώπους και το άλλο περιγράφει την ίδια σχέση, όταν οι δύο αυτοί άνθρωποι αναφέρονται με την αντίστροφη σειρά (Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας).

Η υπωνυμία είναι η σχέση ανάμεσα σε ένα πιο ειδικό και σε ένα πιο γενικό λέξημα (Lyons, 1997: 178). Στην υπωνυμία μια σημασία συμπεριλαμβάνεται σε μια άλλη ως συστατικό της. Δηλαδή, η γενική σημασία είναι σημασιολογικό συστατικό της ειδικής σημασίας. Για παράδειγμα, η λέξη «γάτα» είναι υπώνυμο της λέξης «ζώο». Η

υπωνυμία είναι μια σχέση μεταβατική, καθώς μεταβαίνει από το πιο κάτω επίπεδο, που είναι το είδος της «γάτας», στο πιο πάνω επίπεδο, που είναι η γενικότερη κατηγορία «ζώο». Η ταξινόμηση του λεξιλογίου της γλώσσας με βάση την υπωνυμία μπορεί να έχει πολλά επίπεδα, από το πολύ συγκεκριμένο και ειδικό μέχρι το πιο γενικό και αφηρημένο (Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας· Φιλιππάκη-Warburton, 1992: 279).

Ένας άλλος τρόπος να καθοριστούν με απόλυτη ακρίβεια οι εννοιακές σχέσεις μεταξύ των λεξημάτων, είναι με κριτήριο την ανάλυσή τους σε σημασιακά χαρακτηριστικά (meaning components). Η διαδικασία αυτή ονομάζεται αλλιώς λεξική αποσύνθεση (componential analysis). Πρόκειται για την ανάλυση της έννοιας μιας λέξης σε ελάχιστες σημασιακές μονάδες, ο συνδυασμός των οποίων παράγει τη σημασία μιας λέξης (Lyons, 1999: 129).

Ο θεμελιωτής της λεξικής αποσύνθεσης, ο Hjelmslev (1946), βασίστηκε εν μέρει στην αρχή του Saussure ότι *«οι σημασίες των σημείων δομούν την άμορφη μάζα των σκέψεων και αποτελούν συγκεκριμένη έκφραση των γενικότερων νοημάτων»* (Μπαμπινιώτης, 1985: 51). Θεώρησε πως με τον τρόπο που αναλύουμε τα φωνήματα σε ελάχιστα διαφοροποιητικά (φωνολογικά) χαρακτηριστικά, παρόμοια μπορούμε να αναλύσουμε και τις σημασίες σε σημασιολογικά χαρακτηριστικά (ό.π.: 56).

Ο Hjelmslev χρησιμοποίησε τον όρο *figurae* (φωνήματα, σημασίες) για να αναφερθεί στα ποικίλα στοιχεία μορφής, τις ελάχιστες μονάδες που συνθέτουν τα σημαίνοντα σε κάθε φυσική γλώσσα, τον οποίο αντιπαρέβαλε με τον όρο *glossemes* (γλωσσήματα). Με τον δεύτερο αυτό όρο αναφερόταν στα σταθερά ελάχιστα διαφοροποιητικά χαρακτηριστικά που απαρτίζουν τα μορφικά σχήματα (σημαινόμενα) κάθε γλώσσας (ό.π.).

Αυτό σημαίνει ότι κάθε λέξη μπορεί να οριστεί επακριβώς βάσει κάποιων θεμελιακών σημασιακών ή πρωταρχικών (*primes*) συστατικών. Η περιγραφή αυτού του είδους των λεξικών σημασιών ενέχει το πλεονέκτημα της οικονομίας, εφόσον βασίζεται σε μικρότερο αριθμό σημασιολογικών χαρακτηριστικών, που συνδυάζονται ποικιλοτρόπως προκειμένου να σχηματίσουν τις λέξεις των ανθρώπινων γλωσσών. Για παράδειγμα, η λέξη «άνδρας» συναποτελείται από ένα σύμπλεγμα χαρακτηριστικών όπως : +ζώο, +ανθρώπινο ον, +θηλαστικό, +αρσενικό, +ενήλικος κ.ά. Από την άλλη, η λέξη «γυναίκα» ταυτίζεται με τέσσερα από τα πέντε παραπάνω χαρακτηριστικά, όμως, διαφοροποιείται ως προς ένα από αυτά (+θηλυκό και όχι +αρσενικό) (Κατή, 2009: 209).

Στα πλεονεκτήματα της ανάλυσης αυτής συγκαταλέγεται το γεγονός ότι έχει απλή και κομψή μορφή, διαμορφώνει μια θεωρία καθολικών χαρακτηριστικών, που λύνει σε ικανοποιητικό βαθμό το πρόβλημα της διασταύρωσης των σημασιολογικών συνόλων και προσφέρει έναν τρόπο αντιμετώπισης περιπτώσεων σημασιολογικής αμφισημίας (Φιλιππάκη-Warburton, 1992: 282-283). Ο συγκεκριμένος τρόπος προσέγγισης της σημασίας δέχτηκε εντονότατη κριτική, κυρίως, διότι μέσω αυτής της ανάλυσης δεν μπορούν να ερμηνευθούν πλήρως όλες οι έννοιες των λέξεων, δεδομένου ότι προσηλώνεται στα εντονότερα και εμφανέστερα χαρακτηριστικά τους χωρίς να διερευνά σε πιο αφηρημένο επίπεδο και να συνυπολογίζει πιθανές αμφισημίες και πολυσημίες (Πήτα, 1998: 181).

1.4.3. Τα σημασιολογικά πεδία

Πέρα, όμως, από τις σημασιολογικές σχέσεις και την ανάλυση των λέξεων σε σημασιολογικά χαρακτηριστικά, ο κλάδος της Σημασιολογίας έχει μελετήσει και την οργάνωση του λεξιλογίου μιας γλώσσας σε σημασιολογικά πεδία. Ο Trier (1931) στο έργο του «Der deutsche Wortschatz im Sinnbeitk des Verstandes» εισήγαγε τη θεωρία του σημασιολογικού πεδίου (field theory). Βασίστηκε στη θεωρία του Saussure, που αποδέχεται ότι η σημασία εντάσσεται σε ένα σύνολο παραδειγματικών σχέσεων (Μπαμπινιώτης, 1985: 51) ή εναλλακτικά ότι η λέξη αποκτά σημασία μόνο μέσα από το «*σύνολο των αντιθέσεων που διατηρεί με όλες τις άλλες λέξεις που συνθέτουν το πεδίο*» (Συμεωνίδου-Χριστίδου, 1998: 118).

Λόγω του ότι οι ιδέες προϋπάρχουν των λέξεων και αντανακλούν την πραγματικότητα, ο Trier υπερασπίστηκε την άποψη ότι στην ανθρώπινη σκέψη υπάρχουν καταρχάς οργανωμένα κάποια εννοιολογικά πεδία ή όπως τα ονόμασε «*ψηφιδωτά συνδυασμένων εννοιών που καλύπτουν μια συγκεκριμένη περιοχή, την οποία η ανθρώπινη εμπειρία διαμορφώνει σε εννοιολογική μονάδα*» (Συμεωνίδου-Χριστίδου, 1998: 118). Σε δεύτερο επίπεδο υπάρχουν τα λεξικά πεδία, δηλαδή, σύνολα οργανωμένα στο επίπεδο της γλώσσας που είναι σχηματισμένα από το σύνολο των λέξεων που καλύπτουν τα εννοιολογικά πεδία. Διέκρινε, δηλαδή, τα πεδία σε εννοιολογικά, που είναι οργανωμένα σύνολα στο επίπεδο της σκέψης και σε λεξικά, που είναι οργανωμένα στο επίπεδο της γλώσσας (ό.π.: 120).

Το σύνολο του λεξιλογίου μιας γλώσσας αποτελείται από την άρθρωση όλων των επιμέρους λεξικών πεδίων και τη μετέπειτα ένταξή τους σε λεξικά πεδία

(Συμεωνίδου-Χριστίδου, 1998: 118). Οι λέξεις μέσα στο πεδίο που ανήκουν βρίσκονται σε σχέση στενής αλληλεξάρτησης. Κάθε λέξη προσδιορίζεται σημασιολογικά από τις σχέσεις που αναπτύσσει με τις συγγενείς λέξεις και με το σύνολο. Η λέξη αποκτά σημασία μόνο εφόσον βρεθεί στο κατάλληλο σημασιολογικό πεδίο. Έξω από αυτό δεν υφίσταται καν σημασία. Δηλαδή, η λέξη ακολουθεί τη γενικότερη ιδιότητα που έχουν όλα τα σημεία (βασικός σημειολογικός νόμος), σύμφωνα με την οποία, η αξία κάθε σημείου εξαρτάται από τη θέση του στο σύνολο (Μπαμπινιώτης, 1985: 52). Για παράδειγμα, η λέξη «λευκό» ανήκει στο σημασιολογικό πεδίο των χρωμάτων, βρίσκεται σε σχέση υπωνυμίας με τον όρο «χρώμα» και σε σχέση κλιμακωτής αντωνυμίας με τη λέξη «μαύρο».

Μάλιστα, ο Trier ισχυρίζεται πως καμιά από τις λέξεις που ενυπάρχουν στη συνείδηση του πομπού και του δέκτη δεν είναι απομονωμένη και αποκομμένη. *«Υπάρχουν οι συγγενείς σημασιολογικά λέξεις που μαζί με τη δεδομένη λέξη συνθέτουν ένα οργανωμένο σύνολο, το Wortfeld ή sprachliches Zeichenfeld»* (Μπαμπινιώτης, 1985: 51). Το σημασιολογικό πεδίο, δηλαδή, αποτελεί ένα σύνολο λέξεων, οι οποίες ως επί το πλείστον δεν είναι ετυμολογικά συγγενείς, ούτε συνδέονται με ψυχολογικούς συνειρμούς, αλλά, στην περίπτωση που τοποθετηθούν μαζί, καλύπτουν μια ευρεία σημασιολογική περιοχή, που έχει διαμορφωθεί από την ανθρώπινη εμπειρία (Συμεωνίδου-Χριστίδου, 1998: 118).

Έτσι, το *«σύμπαν των σημασιών κάθε φυσικής γλώσσας μπορεί να υποδιαιρεθεί σε μικρότερα ή μεγαλύτερα σύνολα σημασιών (άρα και λέξεων), που περιγράφουν τα γνωρίσματα της συγκεκριμένης περιοχής της πραγματικότητας ή καλύτερα της αισθητηριακής αντίληψης και νοητικής επεξεργασίας της πραγματικότητας από τους φυσικούς ομιλητές της εν λόγω γλώσσας»* (Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας). Αυτά τα μικρά ή μεγάλα σύνολα σημασιών που διακρίνονται για τη μεταξύ τους συνάφεια αποτελούν τα σημασιολογικά πεδία. Σε αυτά συμπεριλαμβάνονται οι όροι συγγένειας (εξ αίματος ή εξ αγχιστείας), τα μέλη του σώματος (πρόσωπο, χέρι, πόδι), τα χρώματα, η χλωρίδα και η πανίδα, οι γεωγραφικοί όροι, καθώς και οι ποικίλοι τρόποι αντίληψης και γνώσης του πραγματικού (όροι αισθήσεως σημαντικοί, δοξαστικά ρήματα κ.ά.) (Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας).

Οι θέσεις του Trier προήγαγαν τις γλωσσολογικές γνώσεις περί παραδειγματικής σημασιολογικής λειτουργίας των λέξεων, όμως, επικρίθηκαν ιδιαίτερα, διότι οι διάφορες φυσικές γλώσσες δεν κωδικοποιούν με τον ίδιο τρόπο την πραγματικότητα, με αποτέλεσμα να μην συμπίπτουν απόλυτα τα πεδία που αφορούν την ίδια περιοχή

της πραγματικότητας (Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας). Τα σημασιολογικά πεδία κατ' ουσίαν «δεν έχουν ξεκάθαρη δομή, ούτε είναι εύκολο να γίνει διαχωρισμός του ενός από το άλλο» (Φιλιππάκη-Warburton, 1992: 281).

1.4.4. Η έννοια της προτασιακής σημασίας

Από την άλλη, η Φραστική/ Προτασιακή Σημασιολογία μελετά τη γνώση των συστηματικών τρόπων με τους οποίους αποδίδεται σημασία σε συνδυασμούς λέξεων και φράσεων (Λεκάκου, 2014). Διακρίνεται στην κυρίως προτασιακή και την υπερ-προτασιακή. Η σημασία μιας πρότασης, σύμφωνα με τον Lyons, είναι «*το προϊόν τόσο της λεξικής, όσο και της γραμματικής σημασίας, δηλαδή, της σημασίας των συντακτικών λεξημάτων και των γραμματικών δομών που συνδέουν συνταγματικά ένα λέξημα με ένα άλλο*» (Lyons, 1997: 180).

Ο ίδιος, σε άλλη μελέτη του, υποστηρίζει ότι εφόσον μια πρόταση συντίθεται από λέξεις, η Σημασιολογία της πρότασης θεωρεί δεδομένο πως η σημασία μιας σύνθετης έκφρασης προκύπτει από τον συνδυασμό των σημασιών των επιμέρους συνθετικών της βάσει της αρχής της συνθετικότητας (principle of compositionality) (Lyons, 1999: 233). Αυτό σημαίνει ότι η προτασιακή σημασία είναι συνάρτηση της σημασίας των επί μέρους συστατικών της πρότασης και του τρόπου με τον οποίο αυτά διατάσσονται (Βελούδης, 2005: 49) ή απλούστερα, ότι οι σημασίες των λέξεων που περιέχονται σε μια πρόταση συμβάλλουν στη σημασία της.

Ο πυρήνας μιας πρότασης είναι μια «*έκφραση με μορφή, της οποίας η σημασία ταυτίζεται με το λογικό της περιεχόμενο*» (Lyons, 1999: 233). Μια πρόταση έχει νόημα εφόσον υπόκειται σε «*συνθήκες αληθείας*» (truth conditions), δηλαδή, εφόσον είμαστε σε θέση να επαληθεύσουμε ή να διαψεύσουμε το περιεχόμενό της (Φιλιππάκη-Warburton, 1992: 287). Στο πλαίσιο της Σημασιολογίας έχει μελετηθεί ο καθορισμός των συνθηκών, κάτω από τις οποίες οι προτάσεις καθίστανται αληθείς ή ψευδείς. Και αυτό, γιατί η γνώση της σημασίας μιας πρότασης συνεπάγεται τη γνώση του συνόλου των συνθηκών αληθείας που θα πρέπει να εξασφαλίζει ένας κόσμος, προκειμένου η πρόταση να ισχύει σε αυτόν (Βελούδης, 2005: 43). Για να είναι το περιεχόμενο μιας πρότασης αληθές, πρέπει όλες οι λογικές συνεπαγωγές να είναι αληθείς (Φιλιππάκη-Warburton, 1992: 287-288). Η έλλειψη ή παραβίαση του λογικού νοήματος οδηγεί σε προτάσεις που ελλείπονται λογικού νοήματος ή είναι σημασιολογικά μη αποδεκτές. Εξαιρούνται, βεβαίως, οι περιπτώσεις μεταφορικής

χρήσης της γλώσσας, όπου τα πάντα μπορούν να ειπωθούν μέσα στα κατάλληλα συμφραζόμενα (Μπαμπινιώτης, 1985: 79-80).

Τα είδη των σημασιολογικών σχέσεων που αναπτύσσονται ανάμεσα στις προτάσεις βάσει της θεωρίας των συνθηκών αληθείας είναι η συνεπαγωγή, η συνωνυμία, η ταυτολογία, η αντίφαση, η αντίθεση και η σύνθεση.

Στην περίπτωση της συνεπαγωγής (entailment), μία πρόταση συνεπάγεται δεσμευτικά μια δεύτερη πρόταση, εάν και εφόσον η αλήθεια (ή αληθειαικότητα) της πρώτης διασφαλίζει την αλήθεια (ή αληθειαικότητα) της δεύτερης. Αυτό σημαίνει και ότι η μη αληθειαικότητα της πρώτης διασφαλίζει τη μη αληθειαικότητα της δεύτερης. Η συνεπαγωγή μπορεί να θεωρηθεί περίπτωση προτασιακής υπωνυμίας (π.χ. Ο άντρας μου, ο Γιάννης, είναι ναυτικός> Είμαι παντρεμένη/ ο Γιάννης είναι άντρας μου κλπ.) (Φιλιππάκη-Warburton, 1992: 288).

Η συνωνυμία (synonymy) ή παράφραση είναι ένα ακόμη είδος σημασιολογικής σχέσης μεταξύ προτάσεων. Πρόκειται για τη σχέση δύο προτάσεων που έχουν το ίδιο σύνολο συνεπαγωγών ή η μία συνεπάγεται την άλλη (ό.π.). Είναι, με άλλα λόγια, η απόδοση της ίδιας ακριβώς πρότασης με διαφορετικό τρόπο.

Από την άλλη, όταν σε μια πρόταση το ίδιο νόημα επαναλαμβάνεται με διαφορετικές λέξεις, έχουμε την περίπτωση της ταυτολογίας ή αναλυτικής πρότασης (π.χ. Κάθε άνθρωπος είναι άνθρωπος). Όταν, δηλαδή, μια πρόταση αναγκαστικά είναι αληθής εξαιτίας των συστατικών της, ή διαφορετικά, όταν η αλήθεια μιας πρότασης δεν εξαρτάται από την πραγματικότητα, τότε μιλάμε για ταυτολογία. Η αλήθεια των ταυτολογιών είναι αναγκαστική και δεν είναι δυνατό να την αρνηθούμε (Φιλιππάκη-Warburton, 1992: 288-289).

Αντίθετο φαινόμενο από την ταυτολογία είναι αυτό της αντίφασης (contradiction). Δύο προτάσεις λέγονται αντιφατικές, όταν η μία συνεπάγεται το ψεύδος της άλλης και αντίστροφα, δηλαδή, όταν δεν μπορούν και οι δύο να είναι (ταυτόχρονα) αληθείς ή ταυτόχρονα ψευδείς (Μικρό Λεξικό Φιλοσοφικών Όρων). Επομένως, μια πρόταση είναι αντιφατική, όταν είναι αναγκαστικά ψευδής εξαιτίας του νοήματος των γλωσσικών της συστατικών (π.χ. Ο πατέρας του δεν είναι άντρας). Η λέξη πατέρας έχει τα σημασιολογικά χαρακτηριστικά του ανθρώπου και του αρσενικού, που περιέχονται στη λέξη άντρας. Όμως, η χρήση του ρήματος «είναι» με το αρνητικό «δεν» απορρίπτει αυτά τα χαρακτηριστικά. Η αντίφαση, δηλαδή, αποτελείται από λογική ασυμβατότητα μεταξύ δύο ή περισσότερων προτάσεων (Φιλιππάκη-Warburton, 1992: 289).

Υπάρχουν βεβαίως και οι αντίθετες προτάσεις, στην περίπτωση που και οι δύο δεν μπορούν να είναι (ταυτόχρονα) αληθείς, αλλά, μπορούν να είναι (ταυτόχρονα) ψευδείς (Μικρό Λεξικό Φιλοσοφικών Όρων). Τέλος, στις συνθετικές προτάσεις, η αλήθεια της πρότασης δεν προκύπτει αναγκαστικά από το νόημα των στοιχείων-λέξεων που την αποτελούν, αλλά, από το εάν ικανοποιούνται οι συνεπαγωγές της (Φιλιππάκη-Warburton, 1992: 289).

Οι παραδειγματικές σχέσεις των προτάσεων δεν είναι τίποτε άλλο παρά η προτασιακή σημασία που απορρέει από το λογικό νόημα των συστατικών της πρότασης και θεωρείται αποκομμένη και ανεξάρτητη από τα συμφραζόμενα. Από την άλλη, οι συνταγματικές σχέσεις είναι οι σχέσεις της συγκεκριμένης πρότασης με άλλες προτάσεις, με το γλωσσικό και με το εξωγλωσσικό περιβάλλον. Οι συνταγματικές προτασιακές σχέσεις συνθέτουν την υπερ-προτασιακή ή δια-προτασιακή ή κειμενική σημασία (Μπαμπινιώτης, 1985: 25-26). Ο Lyons κάνει διάκριση μεταξύ της προτασιακής σημασίας και της σημασίας κειμένου και υποστηρίζει πως η διάκριση αυτή αποτελεί την κύρια διαχωριστική γραμμή μεταξύ Σημασιολογίας και Πραγματολογίας (ό.π.: 16).

Συγκεντρωτικά, θα λέγαμε πως η Σημασιολογία εστιάζει το ενδιαφέρον της πρωτίστως στη σταθερή, κυριολεκτική σημασία των λέξεων και των προτάσεων που από κοινού μοιράζονται οι συνομιλητές. Μελετά το ρητό νόημα, δηλαδή, τη σημασία όσων εκφέρονται ρητά (Λεκάκου, 2014). Δεν γίνεται, όμως, καμιά διάκριση μεταξύ προτασιακής σημασίας και λογικού/ περιγραφικού περιεχομένου. Αυτή είναι προφανώς μια περιορισμένη άποψη τόσο για την προτασιακή σημασία, όσο και για τη φύση της γλώσσας (Lyons, 1999: 261). Γι' αυτό και η Σημασιολογία δέχτηκε ισχυρή κριτική, καθώς *«εκλαμβάνει τη γλώσσα ως όργανο αναπαράστασης -και ακόμη στενότερα- αντιγραφής του κόσμου»* (Κατή, 2012: 86). Ασχολείται αποκλειστικά με αυτό που οι συνομιλητές εννοούν, παραβλέποντας αυτό που μπορεί να υπονοούν. Το υπόρρητο νόημα μελετά ο κλάδος της Πραγματολογίας, τον οποίο θα αναλύσουμε στη συνέχεια.

1.5. Ο κλάδος της Πραγματολογίας

1.5.1. Οριοθέτηση του κλάδου της Πραγματολογίας

Ο όρος Πραγματολογία (Pragmatics) προέρχεται από την ελληνική λέξη «πράγματα» και αναφέρεται σε *«όσα (πράγματα) κάνουμε με τη γλώσσα και επομένως και στους τρόπους με τους οποίους τα κάνουμε»* (Sbisà & Turner, 2013: 1). Το 1938, ο φιλόσοφος Charles Morris στο έργο του «Foundations of the Theory of Signs» χρησιμοποίησε τον όρο Πραγματολογία. Λίγο αργότερα, το 1953, ο φιλόσοφος της γλώσσας Wittgenstein συνειδητοποίησε πως η σημασία μιας λέξης ή ενός εκφωνήματος θα μπορούσε συχνά να ταυτιστεί με τη χρήση του. Σύμφωνα με τον Lyons, *«σαφώς υπάρχει κάποιο είδος σύνδεσης ανάμεσα στη σημασία και τη χρήση»* (Lyons, 1997: 161). Βασισμένοι στη θεωρία του Wittgenstein, οι φιλόσοφοι John Austin («How to do things with words», 1962), Paul Grice («Logic and conversation», 1965) και John Searle («Expression and meaning», 1969) ανέπτυξαν τον κλάδο της Πραγματολογίας, που ξεπερνά τα όρια της Σημασιολογίας και από τη δεκαετία του 1980 οριοθετείται ως αυτόνομος κλάδος (Μπέλλα, 2015: 21· Παπαηλιού, 2016: 124).

Πρώτος ο Austin επιδίωξε να αμφισβητήσει την άποψη ότι *«η μόνη φιλοσοφικά ενδιαφέρουσα λειτουργία της γλώσσας είναι η διατύπωση αληθών ή ψευδών κρίσεων»*, αλλά και ότι *«οι προτάσεις έχουν σημασία μόνο αν εκφράζουν επαληθεύσιμες ή διαψεύσιμες λογικές προτάσεις»* (Lyons, 1999: 263). Όπως αναφέρει η Κατή, ο ίδιος και οι συνεχιστές του αντέκρουσαν την ιδέα ότι η γλώσσα αναφέρεται στον κόσμο μέσω λέξεων και προτάσεων ανεξάρτητα από την περίσταση χρήσης τους και προσέγγισαν την ομιλία ως κοινωνική πράξη. Έτσι, συγκρότησαν τον κλάδο της Πραγματολογίας που μελετά *«τον τρόπο με τον οποίο συνάγουμε το νόημα ενός εκφωνήματος με βάση το τι γνωρίζουμε για την κοινωνική και φυσική περίσταση επικοινωνίας, καθώς και για τα λεκτικά συμφραζόμενα»* (Κατή, 2012: 86). Η ίδια, σε προγενέστερη μελέτη της, υποστηρίζει ότι ελάχιστη μονάδα ανάλυσης της προσέγγισής τους είναι η λεκτική πράξη, η οποία μπορεί να αναλυθεί από την άποψη του επικοινωνιακού σκοπού που κάθε ομιλητής επιδιώκει να επιτύχει, π.χ. αίτημα, προσφορά, υπόσχεση κλπ. (Κατή, 2009: 230).

Στο πλαίσιο της Πραγματολογίας χρησιμοποιείται ο όρος «εκφώνημα», με τον οποίο εννοούμε κάθε τμήμα λόγου που εκφωνείται σε μια δεδομένη στιγμή από έναν

ομιλητή και βρίσκεται ανάμεσα από δύο διαδοχικές παύσεις (σιωπές) (Κανάκης, 2007: 61). Ο όρος μπορεί να χρησιμοποιηθεί για να αναφερθούμε «είτε στη διαδικασία (ή δραστηριότητα) της εκφώνησης είτε στα προϊόντα αυτής της διαδικασίας (ή δραστηριότητας)» (Lyons, 1999: 262). Κανονικά, ανήκει στον προφορικό λόγο, ενώ για τον γραπτό θα ταίριαζε ο όρος «εγγραφή». Όμως, επειδή ο όρος «εκφώνημα» είναι πιο σαφής, τον χρησιμοποιούμε και για τις δυο μορφές λόγου, τόσο για τον προφορικό, όσο και για τον γραπτό (Φιλιππάκη-Warburton, 1992: 267).

Ένα εκφώνημα δηλώνει «οποιοδήποτε γλωσσικό στοιχείο (λέξη, φράση, πρόταση κλπ.) διαθέτει ολοκληρωμένο νόημα σε επίπεδο γλωσσικής χρήσης» (Τσιτσανούδη-Μαλλίδη, 2016: 8). Τα εκφωνήματα είναι οι γλωσσικές εκφράσεις που επιτελούν συγκεκριμένες επικοινωνιακές λειτουργίες σε συγκεκριμένες επικοινωνιακές περιστάσεις (Μπέλλα, 2015: 22). Η σημασία ενός εκφωνήματος περιλαμβάνει τη σημασία της πρότασης που εκφωνείται, αλλά, δεν εξαντλείται σε αυτή, καθώς διάφοροι άλλοι παράγοντες, οι συμφραστικοί, καθορίζουν το υπόλοιπο της σημασίας (Lyons, 1997: 161). Επομένως, η επικοινωνία παύει να αποτελεί μια διαδικασία απλής κωδικοποίησης και αποκωδικοποίησης μηνυμάτων μεταξύ των ομιλητών.

Ο Yule δίνει τον ορισμό του κλάδου, σύμφωνα με τον οποίο «Πραγματολογία είναι η μελέτη του νοήματος του ομιλούντος ατόμου...και η μελέτη της συμφραστικής σημασίας» (Yule, 2006: 10). Η Πραγματολογία, δηλαδή, επικεντρώνει το ενδιαφέρον της στη μελέτη της σημασίας, όπως αυτή μεταδίδεται κατά την επικοινωνία από τον πομπό και ερμηνεύεται από τον δέκτη. Επομένως, ασχολείται κατά κύριο λόγο με την ανάλυση των διάφορων πλευρών ενός εκφωνήματος, παρά με το νόημα των ίδιων των λέξεων ή των εκφράσεων του εκφωνήματος. Κι ακόμη, επηρεάζεται από αυτό που εννοούν οι ομιλητές σε ένα συγκεκριμένο συμφραστικό πλαίσιο και από τον τρόπο που το πλαίσιο αυτό επηρεάζει το κάθε εκφώνημα.

Επιπλέον, είναι η μελέτη του τρόπου με τον οποίο στην επικοινωνία «μεταδίδονται περισσότερα από όσα λέγονται» (Yule, 2006: 10), αφού μελετά τον τρόπο με τον οποίο οι δέκτες εξάγουν συμπεράσματα από όσα λέγονται, προκειμένου να ερμηνεύσουν το νόημα που ο πομπός προτίθεται να περάσει. Τέλος, πρόκειται και για τη μελέτη «της έκφρασης της σχετικής απόστασης» (ό.π.). Αυτό σημαίνει πως η απόσταση ή η εγγύτητα ανάμεσα στους συνομιλούντες επηρεάζει το παραγόμενο μήνυμα.

Με άλλα λόγια, το νόημα που παράγεται από μια συγκεκριμένη πρόταση δεν εξαρτάται μόνο «από τα μορφήματα που τη συνθέτουν ή τη συντακτική δομή της, αλλά

και από το πλαίσιο εκφοράς της. Επιπλέον, ο τρόπος ομιλίας ποικίλλει ανάλογα με τη σχέση που έχει κάποιος με τον συνομιλητή του ή τις νόρμες που επιβάλλει μια συγκεκριμένη κοινωνική συνθήκη. Η μελέτη, επομένως, της περίπλοκης σχέσης μεταξύ της γλώσσας και του περιβάλλοντος στο οποίο παράγεται, είναι έργο της Πραγματολογίας» (Παπαηλιού, 2016: 22).

Σύμφωνα με τον Καρπούζο (2010: 100), το περιεχόμενο, το νόημα και το ύφος των γλωσσικών πράξεων καθορίζονται και προσδιορίζονται από τις συνομιλιακές συνθήκες και τα συμφραζόμενα του διαλόγου. Ο ίδιος συγκαταλέγει στους περιβαλλοντικούς παράγοντες που επηρεάζουν, άλλοτε περισσότερο άλλοτε λιγότερο, την επιλογή των λέξεων, των γραμματικών δομών, αλλά και την ερμηνεία τους, την κοινωνική διαστρωμάτωση, τις ταξικές διαφορές, την ηλικία, το φύλο, την κοινωνική θέση, τη μόρφωση, τη γεωγραφική ποικιλία, τις εκάστοτε προθέσεις, τους επιδιωκόμενους σκοπούς, αλλά και τις κοινωνικές σχέσεις των συνομιλούντων ατόμων.

Συγκεντρωτικά, η Πραγματολογία μελετά τις σχέσεις μεταξύ των γλωσσικών τύπων και των χρηστών τους «εισάγοντας τον παράγοντα άνθρωπο» (Yule, 2006: 11). Μελετά τους τρόπους με τους οποίους το γλωσσικό ή εξωγλωσσικό συμφραστικό περιβάλλον επιδρά στην πρόσληψη και ερμηνεία μιας πρότασης, όπως αυτή πραγματώνεται ως εκφώνημα μέσα σε συγκεκριμένη χωροχρονική περίσταση (Καρπούζος, 2010: 100). Ασχολείται με «τη χρήση της γλώσσας σε πραγματικές συνθήκες επικοινωνίας» και επομένως «αντιλαμβάνεται τη γλωσσική χρήση ως επικοινωνιακή δράση» (Μπέλλα, 2015: 13,22).

Κύριες θεματικές που άπτονται του ενδιαφέροντος της Πραγματολογίας αποτελούν το κείμενο, η δείξη, η αναφορά, η προϋπόθεση, οι γλωσσικές πράξεις, το συνομιλιακό υπονόημα, η γλωσσική ευγένεια και το λεκτικό χιούμορ. Οι έννοιες αυτές αναλύονται στα επόμενα υποκεφάλαια.

1.5.2. Κείμενο και περικείμενο

Κατά τη χρήση της γλώσσας από τους ομιλητές, η σημασία παράγεται όχι μόνο στο λεξικό και προτασιακό επίπεδο, αλλά και στο κειμενικό. Όπως προείπαμε, οι συνταγματικές προτασιακές σχέσεις συνθέτουν την υπερ-προτασιακή/ δια-προτασιακή ή κειμενική σημασία, που δεν είναι τίποτε άλλο παρά «μια επιπλέον κλιμάκωση και ένα προϊόν της προτασιακής σημασίας» (Μπαμπινιώτης, 1985: 25-26).

Η βασική διάκριση μεταξύ σημασίας πρότασης και σημασίας κειμένου είναι ότι η πρώτη δεν εξαρτάται από τα συμφραζόμενα (context), ενώ η δεύτερη «αποτελεί εκάστοτε τη χαρακτηριστική χρήση ορισμένης κατηγορίας σημασιών πρότασης (π.χ. των προτάσεων κρίσεως ή των ερωτηματικών προτάσεων)» (ό.π.: 24).

Ο Γούτσος υποστηρίζει πως «το κείμενο αποτελεί πάντοτε το γλωσσικό αποτύπωμα μιας ευρύτερης επικοινωνιακής πράξης, ένα ίχνος τού τι συνέβη ανάμεσα σε έναν ή περισσότερους δημιουργούς του λόγου και έναν ή περισσότερους αποδέκτες» (Γούτσος, 2012: 77). Σύμφωνα με τη Μητσικοπούλου, «το κείμενο (text) συνιστά υλική πραγμάτωση του λόγου, δηλαδή, είναι το σύνολο των φράσεων που δημιουργούν νοηματική αυτοτέλεια και συνοχή» και «συνιστούν ένα κοινωνικά οριοθετημένο μήνυμα» (Μητσικοπούλου, 2000). Κάθε κείμενο διαμορφώνεται από τον λόγο για τον οποίο συντάσσεται, δηλώνοντας τόσο τις κοινωνικές περιστάσεις επικοινωνίας, όσο και τις έννοιες που αναπτύσσονται από τους μετέχοντες σε αυτές τις περιστάσεις. Δηλαδή, περιέχει στοιχεία από τις επικοινωνιακές προθέσεις του δημιουργού του κειμένου και νοήματα που σχετίζονται με εξωγλωσσικές καταστάσεις. Μπορεί να πάρει τη μορφή προφορικού ή γραπτού κειμένου, διαλόγου ή μονολόγου (Χατζησαββίδης & Χατζησαββίδου, 2016: 109).

Για να χαρακτηριστεί μια γλωσσική ενότητα κείμενο, είναι απαραίτητο να εξασφαλίζονται ορισμένες προϋποθέσεις: α) να έχει καθορισμένα όρια, τα οποία δύνανται να αναγνωρίζουν οι συμμετέχοντες στην επικοινωνία, β) να έχει εσωτερική συνοχή, γ) να συνδέεται με την πράξη της επικοινωνίας, δηλαδή, οι προθέσεις του ομιλούντος προσώπου και οι καταστάσεις για τις οποίες γίνεται λόγος να είναι αναγνωρίσιμες από τους συμμετέχοντες στην επικοινωνία, δ) να έχει νόημα, δηλαδή, τα νοήματα που περιέχει η γλωσσική ενότητα να είναι αναγνωρίσιμα όχι μόνο από σημασιολογική άποψη, αλλά και από την άποψη των νοημάτων που αναδύονται από τους παράγοντες που συμμετέχουν στην επικοινωνιακή συνθήκη, στην οποία εντάσσεται το κείμενο (ό.π.: 172).

Η έννοια του κειμένου έχει περιγραφεί ως δομή ανώτερης τάξης από την πρόταση και ως διαδικασία εν εξελίξει, που ενσωματώνει συμφραστικούς παράγοντες (κυρίως το συνομιλιακό κείμενο). Οι δύο αυτές προσεγγίσεις αλληλοσυμπληρώνονται, καθώς το κείμενο είναι ταυτόχρονα το «υλικό κείμενο», δηλαδή, το καταγεγραμμένο ή ηλεκτρονικής μορφής προϊόν της διαδικασίας γραφής και το καταγράψιμο προϊόν του συνομιλιακού λόγου. Γι' αυτόν τον λόγο, οι μελετητές προσεγγίζοντας ένα

συγκεκριμένο κείμενο κάνουν λόγο για «κείμενο του συγγραφέα/ομιλητή» και για «κείμενο του αναγνώστη/ακροατή» (Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας).

Η πρώτη μορφή κειμένου είναι το πλήθος των νοητικών κειμένων (σχεδίων), το προϊόν της σκέψης και των προθέσεων του συγγραφέα/ ομιλητή, που καταλήγει να γίνει «υλικό κείμενο». Με τον όρο «υλικό κείμενο» εννοούμε μια σημασιολογική ενότητα, ανεξάρτητη από μέγεθος, που κωδικοποιείται σε προτάσεις, τις οποίες υπερβαίνει δομικά, συνδέεται με συγκεκριμένα συμφραζόμενα, είναι ομοιογενής υφολογικά και σημαδεύεται από ορισμένα συνεκτικά γλωσσικά στοιχεία. Η δεύτερη μορφή, το «κείμενο του αναγνώστη/ ακροατή» είναι η νοητική αναπαράσταση του «κειμένου του συγγραφέα/ ομιλητή» που σχηματίζεται στο μυαλό του αναγνώστη/ ακροατή, καθώς διαβάσει το «υλικό κείμενο». Είναι όλη η προσπάθεια που καταβάλλει ο αναγνώστης/ ακροατής να ενεργοποιήσει τα γλωσσικά και τα συμφραστικά δεδομένα του «υλικού κειμένου», ώστε να καταλήξει σε μια ερμηνεία (ό.π.).

Σύμφωνα με τους Γεωργακοπούλου και Γούτσο, οι συστηματικά οργανωμένοι συνδυασμοί γλωσσικών μονάδων *«με νόημα, το οποίο προκύπτει θεμελιακά από τη χρήση τους σε συγκεκριμένες καταστάσεις»* αποτελούν το κείμενο και σκοπό έχουν να εξυπηρετήσουν ποικίλες κοινωνικές δραστηριότητες (Γεωργακοπούλου & Γούτσος, 2011: 27). Γενικότερα, τα κείμενα, προφορικά ή γραπτά, *«συντίθενται σκόπιμα από τους δημιουργούς τους ως διακριτά σύνολα με καθορισμένη αρχή και τέλος»* (Lyons, 1999: 293). Διακρίνονται σε κατηγορίες-είδη (genres), μεταξύ των οποίων η συνέντευξη, η έκθεση ιδεών, η διαφήμιση, το άρθρο εφημερίδας, το ανέκδοτο, το διήγημα, οι οδηγίες χρήσης ενός αντικειμένου, η συνταγή μαγειρικής κλπ. *«Η αντίληψη του κειμενικού είδους...ορίστηκε ως μια κοινωνική διαδικασία με κειμενική δομή πολιτισμικά και ιδεολογικά προσδιορισμένη, που χρησιμοποιείται για διάφορους σκοπούς σε διάφορα συγκεκριμένα πλαίσια»* (Μητσικοπούλου, 2000).

Βάση ενός κειμένου είναι η κειμενική πρόταση. Μια απλή συνένωση/ παράθεση προτάσεων, ασύνδετων μεταξύ τους, δεν μπορεί να δημιουργήσει ένα κείμενο. Αντίθετα, ένα κείμενο πρέπει να διέπεται από τη σχέση των στοιχείων που το αποτελούν, δηλαδή, από τη συνοχή των συστατικών του. Η συνοχή που πρέπει να πληροί ένα κείμενο αφορά τόσο τη μορφή, όσο και το περιεχόμενό του και διακρίνεται αντίστοιχα σε συνοχή μορφής (cohesion) και συνοχή περιεχομένου (coherence) (Μπαμπινιώτης, 1985: 84). Η συνοχή ή συνδετικότητα, άλλωστε, είναι

και το στοιχείο που μπορεί να μετατρέψει τις προτάσεις σε εκφωνήματα και την προτασιακή σημασία σε κειμενική.

Η συνοχή μορφής αφορά τη σύνδεση των λέξεων προκειμένου να δημιουργήσουν φράσεις, των φράσεων για να δημιουργήσουν προτάσεις, των προτάσεων για να δημιουργήσουν περιόδους λόγου, των περιόδων για να δημιουργήσουν παραγράφους, μέχρι το κείμενο να ολοκληρωθεί. Χωρίς συνοχή μορφής δεν υφίστανται συνεκτικοί αρμοί, άρα, δεν υφίσταται λόγος. Με αυτό το είδος συνοχής γίνεται ταχύτερα η μετάβαση από τη μια ιδέα στην άλλη. Οι κυριότεροι μηχανισμοί συνοχής είναι η χρήση διαρθρωτικών λέξεων ή φράσεων, η χρήση αντωνυμιών, η επανάληψη λέξεων ή φράσεων και η χρήση λέξεων με νοηματική συγγένεια ή συνάφεια (Εμμανουήλ κ.συν., 2015: 31-32).

Η συνοχή περιεχομένου ή συνεκτικότητα σχετίζεται με τη συγκρότηση των ιδεών και των επιμέρους νοημάτων, τα οποία συσχετίζονται στενότερα, ώστε απρόσκοπτα να επιτυγχάνεται η μετάβαση από το ένα νόημα στο άλλο. Η συνεκτικότητα επιτυγχάνεται όταν τα νοήματα διέπονται από λογική αλληλουχία και νοηματική συνάφεια, δηλαδή, τα τμήματα του κειμένου συνδέονται νοηματικά/ λογικά, οι ιδέες διαρθρώνονται με λογική ή φυσική (χωροχρονική) σειρά (ό.π.: 34).

Κάθε κείμενο, ανάλογα με το μέγεθός του διαιρείται σε μεγαλύτερες ή μικρότερες κειμενικές μονάδες, καθεμιά από τις οποίες έχει εσωτερική συνοχή και συνεκτικότητα και αναλύεται σε μικρότερες γραμμικά διατεταγμένες μονάδες. Για παράδειγμα, ένα μυθιστόρημα διαιρείται σε κεφάλαια, που με τη σειρά τους διαιρούνται σε ακολουθίες παραγράφων, οι παράγραφοι σε ακολουθίες κειμενικών προτάσεων κλπ. (Lyons, 1999: 293).

Οι προτάσεις που αποτελούν το κείμενο συνδέονται μεταξύ τους με έναν περικειμενικά κατάλληλο τρόπο (ό.π.). Αυτό συνεπάγεται, καταρχάς, πως το κείμενο θεωρείται συστατικό ενός ευρύτερου περιβάλλοντος (περικειμένου) μέσα στο οποίο παράγεται. Από την άλλη, συνεπάγεται πως το περικείμενο εξαρτάται από το κείμενο το οποίο πλαισιώνει, το διαμορφώνει και διαμορφώνεται από αυτό (Μπαμπινιώτης, 1985: 82). Η διαδικασία να αποκτήσει το εκφώνημα συνοχή και συνεκτικότητα σε σχέση με το περικείμενο, δηλαδή, η περικειμενοποίηση του εκφωνήματος, είναι το στοιχείο εκείνο, άλλωστε, που διακρίνει το εκφώνημα από την πρόταση. Το περικείμενο καθορίζει ουσιαστικά τη σημασία ενός εκφωνήματος, εφόσον «*καθιστά σαφές ποια πρόταση εκφωνήθηκε (αν πράγματι εκφωνήθηκε), ποια λογική πρόταση*

εκφράστηκε (αν εκφράστηκε) και ότι η εξεταζόμενη λογική πρόταση εκφράστηκε με κάποιο είδος προσλεκτικής δύναμης και όχι με κάποιο άλλο» (Lyons, 1999: 293-294).

Ανεξάρτητα από το αν εγκλείονται σε κείμενα μεγαλύτερης ή μικρότερης έκτασης, όλες οι προτάσεις που συναποτελούν το κείμενο σχετίζονται με το περικείμενο του εκφωνήματος και καθορίζονται από αυτό. Σύμφωνα με τον Γούτσο (2012: 84), το περικείμενο (context) περιλαμβάνει το περιστασιακό περικείμενο, το πολιτισμικό, το συγκεκριμένο και το γνωσιακό περικείμενο.

Το περιστασιακό περιλαμβάνει τον τόπο και τον χρόνο της επικοινωνίας (το σκηνικό), τα άτομα που συμμετέχουν και αλληλεπιδρούν, συμπεριλαμβανομένων των ρόλων και των κοινωνικών τους σχέσεων, των γνώσεων και των εμπειριών τους (ό.π.: 73). Ακόμη, περιλαμβάνει την κοινωνική διαστρωμάτωση, τις ταξικές και κοινωνικές διαφορές των συνομιλητών, την ηλικία, το φύλο, την κοινωνική θέση, τη μόρφωση, τη γεωγραφική ποικιλία, τις εκάστοτε προθέσεις των ομιλούντων, τους επιδιωκόμενους σκοπούς τους, καθώς και την ψυχολογική και συναισθηματική τους κατάσταση (Καρπούζος, 2010: 100).

Το πολιτισμικό περικείμενο ή περιβάλλον, αναφέρεται στη γλωσσική κοινότητα όπου λαμβάνει χώρα ένα επικοινωνιακό γεγονός, στις συνήθειες και τις υποχρεώσεις των μελών της, *«στις νόρμες τους, δηλαδή, στο τι είναι επιτρεπτό από τα μέλη της και στα γλωσσικά γεγονότα ή στις γλωσσικές πράξεις της κοινότητας»* (Γεωργακοπούλου & Γούτσος, 2011: 54). Το συγκεκριμένο αποτελεί το κείμενο που προηγήθηκε και το κείμενο που έπεται. Πρόκειται για τα λεγόμενα γλωσσικά συμφραζόμενα και είναι το ευρύτερο γλωσσικό περικείμενο (ό.π.). Τέλος, το γνωσιακό ή γνωστικό περικείμενο συμπεριλαμβάνει *«τις γνώσεις των συμμετεχόντων ως σύνολο αναγνωρίσιμων συμβάσεων, κανόνων και κοινών παραδοχών, τη διαδικασία εξαγωγής συμπερασμάτων που συνδέονται με γενικές παραδοχές και προσδοκίες»* (Γούτσος, 2012: 84).

Το περικειμενικό πλαίσιο ενός κειμένου επηρεάζει και καθορίζει και το επίπεδο ύφους του (register), το οποίο πραγματώνεται μέσα από συγκεκριμένες λεξικογραμματικές επιλογές, κατάλληλες για μια συγκεκριμένη επικοινωνιακή περίσταση. Το επίπεδο ύφους, ο τόνος ή κλειδί της επικοινωνίας φανερώνει τις *«διαπροσωπικές σχέσεις των συμμετεχόντων στο συμβάν και τη στάση τους απέναντι σε ό,τι διαμείβεται»* (ό.π.: 81). Βοηθά στο να κατανοήσουμε ότι η γλώσσα, στην προφορική και γραπτή της μορφή, ποικίλλει ανάλογα με το περικείμενο. Σύμφωνα με τους Halliday και Hasan (1989), το επίπεδο ύφους αναφέρεται σε μια συσχέτιση νοημάτων που συνδέονται με και καθορίζονται από τα ακόλουθα περικειμενικά

στοιχεία: Α. Το «πεδίο» (field), που αφορά τον σκοπό της εκφοράς λόγου ως επικοινωνιακής πράξης και καθορίζει με ακρίβεια το περιεχόμενο του κειμένου. Β. Τον «συνομιλιακό ρόλο» (tenor), που καθορίζει τις κοινωνικές σχέσεις των συμμετεχόντων στην επικοινωνιακή περίσταση, την κοινωνική θέση και τη στάση τους. Γ. Τον «τρόπο» (mode) εκφοράς του λόγου που σχετίζεται με το κανάλι επικοινωνίας (Μητσκοπούλου, 2000).

Κάποιοι μελετητές διακρίνουν τα επίπεδα ύφους σε κλειστά και ανοιχτά. Στα πρώτα η γλώσσα είναι αυστηρά προσδιορισμένη, ενώ στα δεύτερα όχι. Υπάρχουν ανοιχτά επίπεδα ύφους, στα οποία η γλώσσα δεν είναι αυστηρά προσδιορισμένη. Στις κατηγορίες αυτές υπάρχουν διαβαθμίσεις, αλλά και περιορισμοί που επιβάλλονται από το περικειμενικό πλαίσιο. Έτσι, μπορούμε να μιλάμε για απλό, γλαφυρό, υψηλό, οικείο, επίσημο, μεικτό, χιουμοριστικό, επιστημονικό και ειρωνικό επίπεδο ύφους (Εμμανουήλ κ.συν., 2015: 85-87· Μητσκοπούλου, 2000).

Το ύφος, λοιπόν, ενός κειμένου αποτελεί τον ιδιαίτερο τρόπο με τον οποίο ο ομιλητής χρησιμοποιεί τη γλώσσα, έχοντας τη δυνατότητα να αξιοποιήσει τα πολλαπλά και ποικίλα μέσα που η ίδια του παρέχει, προκειμένου να επιτύχει να επικοινωνήσει το μήνυμά του με τον καλύτερο δυνατό τρόπο. Εξαρτάται από την εκάστοτε επικοινωνιακή περίσταση και προϋποθέτει την επιλογή και τον συνδυασμό γλωσσικών στοιχείων από την πλευρά του δημιουργού του. Στη δημιουργία ιδιαίτερου ύφους συμβάλλουν ιδιαίτερα τα σχήματα λόγου, που δεν είναι τίποτε άλλο παρά *«γλωσσικές ιδιορρυθμίες που προκύπτουν συνήθως από τη χρήση συντακτικών σχημάτων και σημασιών διαφορετικών από τα συνηθισμένα»* (Χατζησαββίδης & Χατζησαββίδου, 2016: 181). Τα σχήματα λόγου που απαντώνται συχνότερα είναι η αναδίπλωση, κατά την οποία μια λέξη ή φράση επαναλαμβάνεται αμέσως, η ειρωνεία (η χρήση λέξεων που χρησιμοποιούνται για να δηλώσουν την αντίθετη σημασία από αυτή που δίνεται με τη λέξη), αλλά και η έλλειψη, η παράλειψη, δηλαδή, λέξεων ή φράσεων που είναι εύκολα εννοούμενες. Ακόμη, η λιτότητα, όταν αντί της λέξης χρησιμοποιείται η αντίθετή της με άρνηση, η μεταφορά (μη κυριολεξία), η μετωνυμία (η χρήση του ονόματος του δημιουργού αντί του δημιουργήματος), η παρομοίωση, ο πλεονασμός, η χρήση λέξεων περισσότερων από τις αναγκαίες για την απόδοση νοήματος. Τέλος, η προσωποποίηση (η απόδοση ιδιοτήτων των εμψύχων σε άψυχα όντα), η συνεκδοχή (η χρήση του ενός αντί των πολλών ομοίων), το υπερβατό (η παρεμβολή μίας ή περισσότερων λέξεων ανάμεσα σε δυο λέξεις που συνδέονται

νοηματικά και συντακτικά στενά) και η υπερβολή, δηλαδή, η χρήση λέξεων ή φράσεων που ξεπερνούν σημασιολογικά την πραγματικότητα (ό.π.: 182).

1.5.3. Η έννοια της δείξης

Η Πραγματολογία χρησιμοποιεί τον τεχνικό όρο «δείξη» (deixis), που προέρχεται από το ρήμα δείχνω και δηλώνει πως μέσω της γλώσσας «δείχνουμε κάτι». Κάθε γλωσσική έκφραση που χρησιμοποιούμε για να δείξουμε κάτι, ονομάζεται δεικτική έκφραση. Το σύστημα των δεικτικών εκφράσεων είναι οργανωμένο γύρω από το δεικτικό κέντρο, που δεν είναι άλλο από το ομιλούν πρόσωπο. Το δεικτικό κέντρο συμπίπτει τυπικά με το «εγώ», το «εδώ» και το «τώρα» του εκφωνήματος (ego, hinc et nunc) (Κανάκης, 2007: 215). Αυτό σημαίνει πως ο ομιλητής *«έχοντας τον ρόλο του εγώ, συσχετίζει τα όσα λέει με το πρόσωπό του, τον τόπο στον οποίο βρίσκεται και τη χρονική στιγμή κατά την οποία παράγει το εκφώνημα, συσχετίζει, δηλαδή, τα πάντα με την προσωπική του προοπτική»* (Μπέλλα, 2015: 49). Επομένως, η δείξη είναι μορφή αναφοράς άμεσα συνδεδεμένης με το συμφραστικό πλαίσιο του ομιλούντος προσώπου και οι δεικτικές εκφράσεις διακρίνονται σε αυτές που δείχνουν εγγύτητα και απόσταση σε σχέση με το δεικτικό κέντρο, το οποίο προφανώς εναλλάσσεται ανάλογα με το ποιος μιλά (Culperer & Haugh, 2014: 22· Yule, 2006: 17).

Ο Lyons (1977) έδωσε έναν εμπειριστατωμένο ορισμό της δείξης, υποστηρίζοντας πως με τον όρο εννοούμε *«τον εντοπισμό και την αναγνώριση προσώπων, αντικειμένων, γεγονότων, διαδικασιών και ενεργειών, για τα οποία γίνεται λόγος ή στα οποία γίνεται αναφορά σε σχέση με τα χωροχρονικά συμφραζόμενα που δημιουργούνται και συντηρούνται από την πράξη εκφώνησης και τη συμμετοχή σε αυτή, χαρακτηριστικά, ενός ομιλητή και τουλάχιστον ενός ακροατή»* (Κανάκης, 2007: 192). Από τον παραπάνω ορισμό συνάγεται πως η ύπαρξη δεικτικών κατηγοριών δείχνει ξεκάθαρα ότι το πλήρες νόημα ενός εκφωνήματος είναι άρρηκτα συνδεδεμένο με τον ομιλητή, αλλά και τον χωροχρόνο μέσα στον οποίο εξελίσσεται (Φιλίππιακη-Warburton, 1992: 299).

Δεδομένης της «εγωκεντρικότητας» της κατάστασης εκφώνησης, ο ομιλητής, με αφετηρία το δεικτικό κέντρο, δηλαδή, τον ίδιο του τον εαυτό, τοποθετεί τις οντότητες στις οποίες αναφέρεται ως προς διαφορετικές διαστάσεις. Οι βασικότερες από αυτές είναι η διάσταση του προσώπου, του τόπου και του χρόνου, με βάση τις οποίες η δείξη διακρίνεται σε προσωπική, τοπική και χρονική αντίστοιχα (Μπέλλα, 2015: 49).

Η προσωπική δείξη έχει ξεχωριστή θέση στη γλωσσική επικοινωνία, αφού αναφέρεται στους ρόλους των συμμετεχόντων (participant roles) στο επικοινωνιακό γεγονός. Συμπεριλαμβάνει τον ομιλητή, τον ακροατή και τρίτα πρόσωπα που «δεν παίζουν τον ρόλο ούτε του ομιλητή, ούτε του ακροατή» (Κανάκης, 2007: 194). Η δεικτική δήλωση του προσώπου στις φυσικές γλώσσες λειτουργεί βασιζόμενη στον διαχωρισμό των προσωπικών αντωνυμιών σε τρία πρόσωπα (α', β', γ') και στην κλιτική μορφολογία της ρηματικής κατάληξης (Μπέλλα, 2015: 52).

Στο πεδίο της προσωπικής δείξης, οι δεικτικές εκφράσεις διακρίνονται για την περιεκτική και μη περιεκτική χρήση τους. Αυτό αποδεικνύεται κυρίως με τη χρήση του πρώτου πληθυντικού προσώπου, που δημιουργεί αμφισημίες. Δηλαδή, υπάρχει η περίπτωση με τη λέξη «εμείς» ο ομιλητής να εννοεί τον εαυτό του μαζί με άλλα άτομα χωρίς να συμπεριλαμβάνει τον συνομιλητή (αποκλείον εμείς), αλλά και η περίπτωση να εννοεί τον εαυτό του μαζί με άλλα άτομα, συμπεριλαμβανομένου και του συνομιλητή (εγκλείον εμείς) (Yule, 2006: 20).

Ένα από τα πιο ενδιαφέροντα χαρακτηριστικά των προσωπικών δείξεων είναι «η δυνατότητά τους να κωδικοποιούν και πληροφορίες που αφορούν τους κοινωνικούς ρόλους των συμμετεχόντων, καθώς και τις σχέσεις τους στο πλαίσιο μιας συγκεκριμένης επικοινωνιακής περίπτωσης» (Μπέλλα, 2015: 54). Για παράδειγμα, στην ελληνική γλώσσα η χρήση του πληθυντικού ευγενείας μπορεί να δηλώνει ιεραρχική σχέση, έλλειψη οικειότητας ή άλλου είδους απόσταση μεταξύ των συνομιλητών.

Με την έννοια της τοπικής δείξης υποδηλώνεται η σχετική θέση προσώπου και πραγμάτων (Yule, 2006: 20). Βασική λειτουργία των τοπικών δείξεων είναι «ο εντοπισμός των οντοτήτων αναφοράς τους στον χώρο σε σχέση με τη θέση του ομιλητή κατά τη στιγμή της εκφώνησης» (Μπέλλα, 2015: 54). Ο τοπικός εντοπισμός μπορεί να είναι δεικτικός ή μη δεικτικός (απόλυτος) ανάλογα με το εάν γίνεται σε σχέση ή όχι με το δεικτικό κέντρο, δηλαδή, με τον ομιλητή (ό.π.: 55).

Στις τοπικές δεικτικές εκφράσεις της ελληνικής γλώσσας συμπεριλαμβάνονται οι δεικτικές αντωνυμίες και τα επιρρήματα (π.χ. εδώ, εκεί), εκφράσεις εντοπισμού (π.χ. αυτό, εκείνο) και ρήματα κίνησης (π.χ. πηγαίνω, έρχομαι) (Κανάκης, 2007: 199). Σύμφωνα με τον Yule, η ψυχολογική απόσταση «ενδέχεται να είναι στην πραγματικότητα η αληθινά πραγματολογική βάση της τοπικής δείξης» (Yule, 2006: 22). Επομένως, τα αντικείμενα που βρίσκονται πλησίον μας από φυσικής απόψεως τείνουμε να τα αντιμετωπίζουμε ως κοντινά και από ψυχολογικής απόψεως και το αντίστροφο.

Ακόμη, αξίζει να παρατηρήσουμε πως ο εντοπισμός ενός αντικειμένου αναφοράς από την οπτική του ομιλητή μπορεί να είναι φυσικός, αλλά και νοητικός ή ψυχολογικός. Δηλαδή, *«ενδέχεται ο ομιλητής να χρησιμοποιεί το τοπικό επίρρημα «εδώ» προκειμένου να δηλώσει έναν χώρο με όρους ψυχολογικής εγγύτητας και όχι φυσικής»* (Κανάκης, 2007: 201).

Από την άλλη, η χρονική δείξη χρησιμοποιείται προκειμένου για τον χρονικό εντοπισμό των εκφωνημάτων, εκφράζοντας και σε αυτή την περίπτωση την εγγύτητα ή την απόσταση από το δεικτικό κέντρο. Σε αντίθεση με τον χώρο, που είναι απτός και αντικειμενικά μετρήσιμος, οι έννοιες της εγγύτητας και της απόστασης λειτουργούν μεταφορικά (Μπέλλα, 2015: 58). Κι αυτό, γιατί υπάρχει η χρονική δείξη, η οποία είναι σχετική με ένα σημείο αναφοράς, δηλαδή, αναφέρεται στο εδώ και τώρα του εκφωνήματος. Κι από την άλλη, υπάρχουν και *«οι μηχανισμοί δήλωσης του απόλυτου ημερολογιακού και ωρολογιακού χρόνου»* (Κανάκης, 2007: 204).

Οι χρονικές διακρίσεις γίνονται με χρονικές δεικτικές εκφράσεις, όπως τα χρονικά επιρρήματα (π.χ. τώρα, τότε, χτες, σήμερα), ορισμένα επίθετα (π.χ. περασμένος, ερχόμενος) και με τον ρηματικό ή γραμματικό χρόνο. Συχνά και τοπικές εκφράσεις εμπλέκονται στη διαδικασία χρονικού εντοπισμού, αποδεικνύοντας και ενισχύοντας την κοινή ψυχολογική βάση του χωροχρόνου (ό.π.).

Πολλοί γλωσσολόγοι συγκαταλέγουν στις κατηγορίες δείξης την κοινωνική, αλλά και την κειμενική. Η πρώτη περιλαμβάνει τα γλωσσικά στοιχεία που *«κωδικοποιούν κοινωνικής φύσεως πληροφορίες»*, οι οποίες σχετίζονται με τα άτομα που συμμετέχουν σε μια επικοινωνιακή περίσταση, ενώ η κειμενική δείξη συνίσταται *«στη μεταφορική χρήση ορισμένων τοπικών και χρονικών δεικτικών στοιχείων προκειμένου να γίνει αναφορά σε κειμενικά αποσπάσματα που έπονται ή προηγούνται στον λόγο»* (Μπέλλα, 2015: 62).

Συμπερασματικά, με τον όρο «δείξη» εννοούμε πως ο γλωσσικός χρήστης εξαρτάται απόλυτα από τα συμφραζόμενα προκειμένου να ερμηνεύσει τα εκφωνήματα.

1.5.4. Η έννοια της αναφοράς

Στενά συνδεδεμένη με τη δείξη είναι η έννοια της αναφοράς, που προέρχεται από την αρχαία ελληνική λέξη «ἀναφορά» (=συσχέτιση). Πρόκειται για μια πράξη, με την οποία ο ομιλητής ή ο συγγραφέας χρησιμοποιεί γλωσσικές εκφράσεις *«για να δώσει*

τη δυνατότητα στο ακροατήριο ή στο αναγνωστικό κοινό να ταυτοποιήσει κάτι» (Yule, 2006: 26). Στη γλωσσολογία, η αναφορά εκλαμβάνεται ως «η σχέση ανάμεσα σε δύο γλωσσολογικά στοιχεία, όπου η ερμηνεία του αναφορικού, κατά κάποιο τρόπο, καθορίζεται από την ερμηνεία αυτού που έχει αναφερθεί προηγουμένως» (Huang, 2000: 1, όπ. αναφ. στο Culpeper & Haugh, 2014: 30). Με άλλα λόγια, η αναφορά συνδέεται με τη σχέση ενός γλωσσικού σημείου με ό,τι αυτό εκπροσωπεί όταν χρησιμοποιείται από τον ομιλητή σε κάποια εκφώνηση. Συνδέει τη σημασία με το αντικείμενο αναφοράς (referent) (Μπαμπινιώτης, 1985: 86).

Οι γλωσσικές εκφράσεις που συνδέονται με το αντικείμενο αναφοράς στον πραγματικό κόσμο και τον κόσμο των ιδεών ονομάζονται αναφορικές εκφράσεις (referring expressions) (Κανάκης, 1997: 193). Οι αναφορικές εκφράσεις σχετίζονται με ένα σημείο αναφοράς, δηλαδή, με μια μονάδα κειμένου ή νοήματος που έχει προηγουμένως εκφραστεί (Culpeper & Haugh, 2014: 30). Τα περισσότερα εκφωνήματα που χρησιμοποιούνται κατά τη συνομιλία περιγράφουν ένα συγκεκριμένο αντικείμενο του περιβάλλοντος των συνομιλητών. Η αναφορά σε κάποιο συγκεκριμένο στοιχείο είναι δυνατόν να γίνει με διάφορα μέσα, τα οποία διαφοροποιούνται στις διάφορες φυσικές γλώσσες (Φιλιππάκη-Warburton, 1992: 296). Μπορεί να είναι κύρια ονόματα (names) (π.χ. Σαίξπηρ), οριστικές ονοματικές φράσεις (π.χ. το νησί) ή αόριστες (π.χ. ένας άντρας) και αντωνυμίες (π.χ. αυτός). Οι αόριστες και οι οριστικές αναφορικές εκφράσεις μπορεί να έχουν «ταυτοποίησης φυσικά αντικείμενα αναφοράς, δηλαδή, μπορούν να χρησιμοποιηθούν για την ταυτοποίηση μιας φυσικά παρούσας οντότητας», μπορεί, όμως, να χρησιμοποιηθούν και για την περιγραφή οντοτήτων που ενδεχομένως δεν υπάρχουν (Yule, 2006: 26-27).

Η έννοια της αναφοράς συνδέεται αφενός με τους στόχους του ομιλητή, αφετέρου με τις πεποιθήσεις του σχετικά με αυτό που υποθέτει πως οι αποδέκτες ήδη γνωρίζουν. Δηλαδή, προκειμένου να επιτευχθεί μια επιτυχημένη αναφορά, είναι απαραίτητη και η ικανότητα του ακροατηρίου να συνάγει το αντικείμενο αναφοράς που ο ομιλητής έχει στο μυαλό του. Η ικανότητα αυτή του ακροατηρίου ονομάζεται συναγωγή. Τα μέλη της ίδιας γλωσσικής κοινότητας και του ίδιου πολιτισμού φαίνεται να έχουν συνάψει μεταξύ τους ενός είδους σύμβαση, που πιθανόν τους κάνει να υποθέτουν πως οι αναφορικές εκφράσεις μπορούν να δηλώνουν μόνο πολύ συγκεκριμένες οντότητες (ό.π.: 26-29).

Όμως, η ικανότητα του δέκτη να ταυτοποιήσει τα αντικείμενα αναφοράς που επιδιώκει ο πομπός, δεν στηρίζεται μόνο στην κατανόηση των αναφορικών εκφράσεων, δηλαδή, στο γλωσσικό συμφραστικό πλαίσιο που τις συνοδεύει, αλλά και στο εξωγλωσσικό. Πρόκειται για το φυσικό περιβάλλον στο οποίο εκφωνείται ένα τμήμα λόγου και επηρεάζει τον τρόπο που οι αναφορικές εκφράσεις πρέπει να ερμηνευθούν (ό.π.: 30-31).

Η έννοια της αναφοράς, επομένως, δεν εκφράζει απλά τη σχέση μεταξύ της σημασίας μιας φράσης και ενός πράγματος (ή προσώπου), αλλά, αποτελεί κοινωνική πράξη, κατά την οποία ο ομιλητής υποθέτει ότι η φράση που επέλεξε να χρησιμοποιήσει για να ταυτοποιήσει ένα πράγμα ή ένα πρόσωπο θα ερμηνευθεί βάσει της δικής του πρόθεσης. Δηλαδή, ο ομιλητής κάθε φορά υποθέτει πως το ακροατήριο θα συνεργαστεί και δεν θα παρερμηνεύσει τις γλωσσικές εκφράσεις του. Η έννοια της συνεργασίας συσχετίζεται με την κοινωνική διάσταση της αναφοράς. Η ικανότητα άμεσης αναγνώρισης του σκοπούμενου αντικειμένου αναφοράς μέσω της συναγωγής δείχνει ένα είδος κοινής γνώσης, καθώς και μια κοινωνική εγγύτητα-σχέση μεταξύ των συνομιλούντων. Στην περίπτωση αυτή η αναφορά θεωρείται επιτυχής (ό.π.: 32,34).

1.5.5. Η έννοια της προϋπόθεσης

Εκτός, όμως από την έννοια της αναφοράς, στην Πραγματολογία υπάρχει και η έννοια της προϋπόθεσης, η οποία σχετίζεται με το νόημα του ομιλούντος ατόμου. Οι ομιλητές, όπως προείπαμε, υποθέτουν ότι το ακροατήριο γνωρίζει ήδη κάποιες πληροφορίες πριν από την ώρα της εκφώνησης των ομιλητών. Η προϋπόθεση αφορά μια υπόθεση του ομιλητή κατά την παραγωγή ενός εκφωνήματος (Κανάκης, 2007: 218) και είναι *«κάτι που ο ομιλητής θεωρεί ότι ισχύει πριν από την παραγωγή ενός εκφωνήματος»* (Yule, 2006: 35). Η προϋπόθεση, σύμφωνα με τον Βελούδη, αποτελεί μια μονόδρομη αληθειακή σχέση μεταξύ δύο λογικών προτάσεων: από την αλήθεια μιας πρότασης A επιτρέπει να συνάγουμε την αλήθεια μιας πρότασης B (Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας).

Η προϋπόθεση διακρίνεται σε διάφορα είδη, όπως η υπαρκτική, κατά την οποία ο ομιλητής θεωρείται ότι *«δεσμεύεται ως προς την ύπαρξη των οντοτήτων που κατονομάζει (π.χ. Το X> άρα, το X υπάρχει)»* (Yule, 2006: 37). Ακόμη, υπάρχει η γεγονοτική προϋπόθεση, κατά την οποία *«η πληροφορία που προϋποτίθεται μετά από*

ένα ρήμα, όπως το ξέρω, μπορεί να θεωρηθεί γεγονός» και «η χρήση μιας συγκεκριμένης έκφρασης θεωρείται ότι προϋποθέτει την αλήθεια της πληροφορίας που δηλώνεται στη συνέχεια» (π.χ. Μετάνιωσε που έφυγε> άρα, έφυγε) (ό.π.: 36,38). Στη λεξική προϋπόθεση «η χρήση μιας έκφρασης με τη δηλούμενή της σημασία ερμηνεύεται συμβατικά υπό την προϋπόθεση ότι μια άλλη (μη δηλούμενη) σημασία γίνεται αντιληπτή» (π.χ. Ο Γιώργος κατάφερε να κόψει το κάπνισμα> άρα, ο Γιώργος προσπάθησε για να καταφέρει να το κόψει) (ό.π.: 38).

Εκτός, όμως, από τις προϋποθέσεις των λέξεων και των φράσεων υπάρχουν και οι δομικές προϋποθέσεις, όπου ορισμένες προτασιακές δομές θεωρείται ότι προϋποθέτουν «με τρόπο συμβατικό και συστηματικό ότι ένα κομμάτι αυτής της δομής εκλαμβάνεται ήδη ως αληθές (π.χ. Πότε πέθανε η γιαγιά;> άρα, η γιαγιά πέθανε)» (ό.π.: 39). Μια άλλη κατηγορία προϋποθέσεων είναι η μη γεγονοτική, δηλαδή, αυτή που θεωρείται δεδομένο εξαρχής ότι δεν είναι αληθές. Σε αυτή την περίπτωση χρησιμοποιούνται ρήματα, όπως φαντάζομαι, ονειρεύομαι, προσποιούμαι κ.ά. που δείχνουν ότι αυτό που θα ακολουθήσει δεν είναι αληθές (π.χ. Ο Γιώργος προσποιούνταν ότι ήταν λυπημένος> άρα, δεν ήταν λυπημένος). Τέλος, υπάρχει και η αντιγεγονοτική προϋπόθεση, που δείχνει το αντίθετο του αληθινού (π.χ. Αν δεν ήμουν άρρωστη> άρα, είμαι άρρωστη) (ό.π.: 40).

Σύμφωνα με τη Φιλιππάκη-Warburton (1992: 310), η εφαρμογή της προϋπόθεσης στους πραγματολογικούς τομείς μάς δίνει μεν την ευελιξία να θεωρήσουμε ως προϋπόθεση πολλά πράγματα, όμως, μας δημιουργεί πρόβλημα στον τρόπο οριοθέτησης του μέρους της πρότασης που αντιστοιχεί στην προϋπόθεση και εκείνου που εκφράζει τη βεβαίωση ή τον ισχυρισμό.

1.5.6. Οι γλωσσικές πράξεις

Τα εκφωνήματα που οι άνθρωποι παράγουν προκειμένου να εκφράσουν τις σκέψεις και τα συναισθήματά τους και να επικοινωνήσουν, επιτελούν μια σειρά από πράξεις. Πρόκειται για τις λεκτικές/ γλωσσικές πράξεις, που πραγματώνονται μέσω της γλώσσας και αφορούν κάθε φορά την επικοινωνιακή πρόθεση των ατόμων. Ο Άγγλος φιλόσοφος Austin (1962) με το βιβλίο του «How to Do Things with Words», ήταν ο πρώτος που εισήγαγε τον όρο «γλωσσικές πράξεις», διατυπώνοντας και τη θεωρία του γι' αυτές (Μπέλλα, 2015: 72). Προσπάθησε να δείξει ότι η γλωσσική επικοινωνία «είναι πάνω απ' όλα ομιλητική, σειρά πράξεων ομιλίας και όχι απλές θεωρητικές

διαπιστώσεις ή περιγραφές» (Μπαμπινιώτης, 1985: 81). Υποστήριξε, δηλαδή, πως η χρησιμοποίηση μιας γλωσσικής έκφρασης από έναν ομιλητή αποτελεί την επιτέλεση μιας γλωσσικής πράξης (Παπαηλιού, 2016: 124).

Αναλυτικότερα, οι περιστάσεις που περιβάλλουν το εκάστοτε εκφώνημα είναι αυτές που καθορίζουν και την ερμηνεία του και αποτελούν το γλωσσικό γεγονός. Το γλωσσικό γεγονός είναι μια δραστηριότητα, στην οποία τα «συμμετέχοντα άτομα διεπιδρούν μεταξύ τους μέσω της γλώσσας με κάποιο συμβατικό τρόπο προκειμένου να καταλήξουν σε κάποιο αποτέλεσμα» (Yule, 2006: 70). «Η φύση του γλωσσικού γεγονότος είναι αυτή που καθορίζει την ερμηνεία ενός εκφωνήματος ως επιτέλεση μιας συγκεκριμένης γλωσσικής πράξης» (ό.π.: 59-60). Επομένως, προκειμένου να ερμηνευθεί μια γλωσσική πράξη είναι απαραίτητα περισσότερα στοιχεία, από όσα το εκφώνημα από μόνο του μάς παρέχει.

«Ο Austin υποστήριξε ότι κάθε πράξη ομιλίας αποτελεί μεν λεκτική ενέργεια, αλλά, κυρίως συνιστά λεκτική δράση που οδηγεί σε όλα όσα κάνουμε με τη γλώσσα (διαπιστώσεις, διαταγές, ερωτήσεις κλπ.)» (Μπαμπινιώτης, 1985: 81). Παρατήρησε πως το ομιλούν πρόσωπο που χρησιμοποιεί ένα εκφώνημα, ανεξαρτήτως της τιμής αληθείας του νοήματός του, επιτελεί μια πράξη, μέσω της οποίας εκφράζει την άποψή του για το περιεχόμενό της (Φιλιππάκη-Warburton, 1992: 300). Διέκρινε τις γλωσσικές πράξεις που επιτελούνται κατά την εκφώνηση και συνδέονται άρρηκτα μεταξύ τους σε λεκτικές, προσλεκτικές και απολεκτικές.

Κατά τη λεκτική ή εκφωνητική πράξη (locutionary act) γίνεται παραγωγή ενός ορθά σχηματισμένου εκφωνήματος, μιας φράσης με σημασιολογικό περιεχόμενο. Όμως, η παραγωγή του εκφωνήματος δεν γίνεται τυχαία και άσκοπα. Γίνεται προκειμένου για την επίτευξη κάποιου επικοινωνιακού σκοπού (δήλωση ή προσφορά). Αυτό επιτυγχάνεται μέσω της προσλεκτικής διάστασης των γλωσσικών πράξεων. Η προσλεκτική διάσταση (illocutionary act) εκφράζει την πρόθεση του ομιλητή και πρόκειται για την πράξη που επιτελείται καθώς λέμε κάτι (in saying) (Βελούδης, 2005: 55). Αντλεί την ισχύ της από την επικοινωνιακή ισχύ του εκφωνήματος και ταυτόχρονα μπορεί να πραγματοποιηθεί και με μη γλωσσικά μέσα, όπως χειρονομίες, γλώσσα του σώματος κλπ. Μάλιστα, ο επιδιωκόμενος σκοπός ή αλλιώς η επικοινωνιακή πρόθεση του εκάστοτε πομπού κατονομάζεται ως προσλεκτική δύναμη του εκφωνήματος. Έτσι, λοιπόν, έρχεται η τρίτη διάσταση, η απολεκτική, υπερ-λεκτική ή διαλεκτική πράξη (perlocutionary act), που περιλαμβάνει το πιθανό αποτέλεσμα ή αλλιώς την επίδραση που η έκφραση του πομπού μπορεί να

έχει στους δέκτες της (Yule, 2006: 60-61· Μπέλλα, 2015: 72-73· Παπαηλιού, 2016: 124-125). Η τρίτη αυτή διάσταση δεν αποτελεί «γλωσσική οντότητα, καθώς τα πιθανά της αποτελέσματα είναι εξωγλωσσικά» (Μπέλλα, 2015: 73). Στην Πραγματολογία ο όρος «γλωσσικές πράξεις» αναφέρεται ουσιαστικά στις προσλεκτικές, που αποτελούν και το επίκεντρο του ενδιαφέροντός της.

Η προσλεκτική πράξη που επιτελείται, κατονομάζεται με σαφήνεια από έναν δείκτη που κάθε εκφώνημα περιλαμβάνει (δείκτης προσλεκτικής ισχύος). Συνήθως, ο δείκτης αυτός είναι ένα ρήμα (π.χ. ζητάω, υπόσχομαι, διατάζω) που επιτελεί κάθε φορά τη γλωσσική πράξη του αιτήματος, της υπόσχεσης, της διαταγής αντίστοιχα. Τα ρήματα αυτά και κατά συνέπεια, τα εκφωνήματα στα οποία περιέχονται, κατονομάζονται ως επιτελεστικά. Τα επιτελεστικά ρήματα, όμως, μπορεί είτε να περιέχονται σε ένα εκφώνημα (ρητά επιτελεστικά=explicit) είτε όχι (μη ρητά επιτελεστικά=implicit). Η αναγνώριση της προσλεκτικής δύναμης των μη ρητών επιτελεστικών προϋποθέτει απαραίτητως τη γνώση του περικειμένου, δεδομένου ότι το ίδιο και το αυτό εκφώνημα μπορεί να χρησιμοποιηθεί για την επιτέλεση διαφορετικών γλωσσικών πράξεων (ό.π.: 74-75).

Ο Yule (2006: 65) επισημαίνει πως είναι πιθανό να δημιουργηθούν ενίοτε κάποιες δυσκολίες, δεδομένου ότι δεν είναι πάντοτε ξεκάθαρο ποιο είναι το επιτελεστικό ρήμα κάποιων εκφωνημάτων. Κι ακόμη, σε κάποιες περιπτώσεις, ο αντίκτυπος της χρήσης των ρητά επιτελεστικών ρημάτων έχει σοβαρότερο αντίκτυπο από τη χρήση των μη ρητά επιτελεστικών.

Ο μαθητής του Austin, ο John Searle, βασισμένος στη θεωρία των γλωσσικών πράξεων του δασκάλου του προσδιόρισε και τις συνθήκες ικανοποιητικής επιτέλεσής τους. Δηλαδή, προσδιόρισε τις συνθήκες «κάτω από τις οποίες οι ομιλητές μπορούν να θεωρήσουν ότι οι αποδέκτες του εκφωνήματός τους αναγνωρίζουν επακριβώς τη σκοπούμενη προσλεκτική δύναμή του» (Μπέλλα, 2015: 76).

Τα πιο σημαντικά προαπαιτούμενα, επομένως, κατά τον Searle είναι: α) ο ίδιος ο ομιλητής να προτίθεται να επιτελέσει τη γλωσσική πράξη, έτσι ώστε ο συνομιλητής να εκλάβει επακριβώς τη σημασία και τη δύναμη του εκφωνήματός του και β) το ίδιο το εκφώνημα να είναι το κατάλληλο προκειμένου να πραγματοποιηθεί η συγκεκριμένη γλωσσική πράξη (ό.π.).

Έτσι, ο Searle έκανε λόγο για συνθήκες περιεχομένου (propositional content) που έχουν να κάνουν με το περιεχόμενο μιας γλωσσικής έκφρασης, η οποία υπόκειται σε κάποιους περιορισμούς. Για παράδειγμα, μια υπόσχεση πρέπει να αφορά ένα

μελλοντικό γεγονός, το οποίο ο ομιλητής οφείλει να επιτελέσει (Yule, 2006: 63). Ακόμη, συμπεριέλαβε και τις προπαρασκευαστικές συνθήκες (preparatory conditions), που θα πρέπει «να ισχύουν εκ των προτέρων στον πραγματικό κόσμο και οι οποίες σχετίζονται με ικανότητες, δυνατότητες και στάσεις των συνομιλητών» (Μπέλλα, 2015: 77). Για παράδειγμα, στην περίπτωση μιας υπόσχεσης, οι προπαρασκευαστικές συνθήκες είναι: α) ότι ο δέκτης επιθυμεί την επιτέλεση της πράξης και ο πομπός έχει γνώση αυτής της επιθυμίας και β) ότι η μελλοντική πράξη του πομπού δεν συνίσταται σε κάτι που θα συνέβαινε έτσι κι αλλιώς. Σχετική με αυτές, βεβαίως, είναι και η συνθήκη ειλικρίνειας του ομιλούντος προσώπου, προϋποτίθεται, δηλαδή, ότι οι προθέσεις του είναι γνήσιες. Στην περίπτωση μιας υπόσχεσης, για παράδειγμα, η συνθήκη ειλικρίνειας δείχνει ότι ο πομπός πραγματικά προτίθεται να υλοποιήσει την υπόσχεση που έδωσε (Yule, 2006: 63· Μπέλλα, 2015: 81).

Τέλος, ο Searle έκανε λόγο και για την ουσιώδη συνθήκη, με την οποία η γλωσσική πράξη προσδιορίζεται. Αυτό σημαίνει πως ο ομιλητής επιθυμεί το εκφώνημά του να αναγνωριστεί από τον συνομιλητή του. Η ουσιώδης συνθήκη δεσμεύει τον ομιλητή και τον υποχρεώνει να πραγματοποιήσει στο μέλλον την πράξη, όπως ακριβώς την εξέφρασε (π.χ. στην περίπτωση μιας υπόσχεσης, να την πραγματοποιήσει στο μέλλον, όπως την υποσχέθηκε) (Yule, 2006: 63· Μπέλλα, 2015: 78).

Εφόσον τα ρητά επιτελεστικά ρήματα που χρησιμοποιούνται σε κάθε ανθρώπινη γλώσσα δεν είναι δυνατόν να απαριθμηθούν, ο Searle πρότεινε την κατηγοριοποίηση των γλωσσικών πράξεων σε πέντε είδη: τις διακηρυκτικές, τις δηλωτικές, τις εκφραστικές, τις κατευθυντικές και τις δεσμευτικές.

Οι διακηρυκτικές γλωσσικές πράξεις (declaratives) επιτυγχάνουν να επιφέρουν μια αλλαγή στο περιβάλλον (Yule, 2006: 66). Αυτό σημαίνει ότι ο ομιλητής μέσω των λέξεων αλλάζει τον κόσμο. Λόγω του ότι οι διακηρυκτικές γλωσσικές πράξεις συνδέονται στενά με συγκεκριμένους κοινωνικούς θεσμούς και θεσμικούς ρόλους, χρησιμοποιούν κυρίως επιτελεστικά ρήματα (π.χ. κηρύσσω ότι, δηλώνω ότι κλπ.), αλλά και άλλους δείκτες προσλεκτικής δύναμης. Έτσι, το εκφώνημα αποκτά αυτομάτως έναν επίσημο χαρακτήρα (π.χ. Το δικαστήριο κηρύσσει τον κατηγορούμενο αθώο) (Μπέλλα, 2015: 82).

Από την άλλη, οι δηλωτικές/ αποφαντικές ή βεβαιωτικές γλωσσικές πράξεις (representatives/ assertives) δηλώνουν αυτά που ο ομιλητής πιστεύει ότι ισχύουν ή ότι

δεν ισχύουν. Πρόκειται για τους ισχυρισμούς, τις δηλώσεις και τα συμπεράσματα που ο πομπός εκφράζει, αναλαμβάνοντας παράλληλα την ευθύνη για το αληθές του περιεχομένου των λεγομένων του, αλλά, σε βαθμό που διαφοροποιείται ανάλογα με τη λεξική σημασία του δηλωτικού ρήματος που συνοδεύει τα λεγόμενά του (π.χ. η Υπεύθυνη Δήλωση του Νόμου 105) (Μπέλλα, 2015: 79-80· Φιλιππάκη-Warburton, 1992: 302). Με αυτό το είδος πράξεων ο ομιλητής «*κάνει τις λέξεις να ταιριάζουν με τον κόσμο των πεποιθήσεών του*» (Yule, 2006: 66).

Ο Searle διέκρινε, επίσης, τις εκφραστικές γλωσσικές πράξεις (expressives), οι οποίες δεν κάνουν τίποτε άλλο από το να δείχνουν τα (συν)αισθήματα του ομιλητή και να εκφράζουν τις ψυχολογικές καταστάσεις, στις οποίες αυτός βρίσκεται (π.χ. χαρά, λύπη, πόνος, δυσαρέσκεια κλπ.) (π.χ. Ειλικρινά λυπάμαι...). Με αυτές, λοιπόν, ο ομιλητής «*εκφράζει την ψυχική του στάση απέναντι στο περιεχόμενο του εκφωνήματος*» (Φιλιππάκη-Warburton, 1992: 303). Σύμφωνα με τον Yule, με μια εκφραστική πράξη ο ομιλητής «*κάνει τις λέξεις να ταιριάζουν με τον κόσμο (των αισθήσεών του)*» (Yule, 2006: 67).

Στον κατάλογο των γλωσσικών πράξεων συγκαταλέγονται και οι κατευθυντικές (directives), τις οποίες ο ομιλητής χρησιμοποιεί με στόχο προτρεπτικό, προκειμένου να πείσει ή να κατευθύνει τον ακροατή να κάνει μια μελλοντική πράξη. Μπορεί να είναι θετικές ή αρνητικές. Πρόκειται για προσταγές, αιτήματα, διαταγές, παρακλήσεις, με τα οποία ο ομιλητής επιδιώκει «*να προσαρμόσει τον κόσμο στα λόγια του*» (π.χ. Φέρε μου ένα ποτήρι νερό) (Μπέλλα, 2015: 81).

Τέλος, υπάρχουν και οι δεσμευτικές γλωσσικές πράξεις (commissives) που χρησιμοποιούνται από τα ομιλούντα πρόσωπα προκειμένου να δεσμευτούν ή να αναλάβουν την υποχρέωση να προβούν μελλοντικά σε κάποια ή κάποιες ενέργειες. Με αυτές εκφράζονται ρητά οι προθέσεις του ομιλητή και μπορεί να είναι υποσχέσεις, όρκοι, απειλές, απορρίψεις, αρνήσεις κ.ά. (π.χ. Ορκίζομαι ότι...). Με τις δεσμευτικές πράξεις, το πρόσωπο που δεσμεύεται, ο ομιλητής, αναλαμβάνει να «*κάνει τον κόσμο να ταιριάζει στις λέξεις (μέσω του ιδίου)*» (Yule, 2006: 67).

Η πενταμερής διάκριση που έκανε ο Searle στις γλωσσικές πράξεις είναι αρκετά χρήσιμη μεθοδολογικά, όμως, δεν είναι επαρκής, αφού, προκειμένου να κατατάξουμε ένα εκφώνημα στη μία ή στην άλλη κατηγορία ή και σε περισσότερες, οφείλουμε να συνυπολογίσουμε πολλούς γραμματικούς και πραγματολογικούς παράγοντες (Φιλιππάκη-Warburton, 1992: 304). Ο Searle εξέτασε, επίσης, τις συνθήκες κάτω από τις οποίες οι γλωσσικές πράξεις χρησιμοποιούνται επιτυχώς και διατύπωσε τη θεωρία

του για τις συνθήκες επιτυχίας τους (felicity conditions). Οι συνθήκες αυτές αποτελούν ένα «πλούσιο σύστημα συμβατικών θεσμών και ποικίλλουν ανάλογα με το είδος της λεκτικής πράξης» (ό.π.: 305). Επί παραδείγματι, εάν η γλωσσική πράξη ανήκει στις κατευθυντικές, θα πρέπει ο πομπός να βρίσκεται σε θέση ισχύος έναντι του δέκτη και ο δευτερος, επίσης, να έχει τη δυνατότητα να κάνει αυτό που του ζητείται. Εάν ανήκει στις δεσμευτικές (π.χ. υπόσχεση), θα πρέπει το ομιλούν πρόσωπο να είναι σε θέση να πραγματοποιήσει την υπόσχεσή του, αλλά και να γνωρίζει ότι αυτό που υποσχέθηκε ήταν επιθυμητό στον ακροατή.

Μια άλλη διάκριση των γλωσσικών πράξεων είναι σε άμεσες και έμμεσες. Οι άμεσες ή ευθείες χρησιμοποιούν επιτελεστικά ρήματα ή άλλους δείκτες προσλεκτικής δύναμης, προκειμένου να εκφράσουν δηλώσεις, ερωτήσεις ή προσταγές. Για τις δηλώσεις χρησιμοποιούν αποφαντικές προτάσεις, για τις ερωτήσεις ερωτηματικές και για τις προσταγές προστακτικές. Στον καθημερινό λόγο, όμως, αποτελεί συνηθισμένο φαινόμενο, οι αποφαντικές, οι ερωτηματικές και οι προστακτικές προτάσεις να χρησιμοποιούνται για να επιτύχουν διαφορετικές λειτουργίες. Επομένως, ένα εκφώνημα δύναται να έχει δύο ή περισσότερες ερμηνείες. Μπορεί, δηλαδή, μια απόφαση ή μια ερώτηση να εκφράζει προσταγή, έμμεσο αίτημα ή ευγενική προσφορά (π.χ. Στη φράση «Θέλεις μια καραμελίτσα;» επιτελείται η λεκτική πράξη της ερώτησης, όμως, στο κατάλληλο περιεχόμενο ερμηνεύεται και ως ευγενική προσφορά).

Στην περίπτωση που η δομή των γλωσσικών πράξεων δεν συνάδει με τη σημασία τους και ένα εκφώνημα έχει επιπλέον ερμηνείες, οι γλωσσικές πράξεις ονομάζονται έμμεσες ή πλάγιες. Οι πλάγιες γλωσσικές πράξεις, δηλαδή, γίνονται κατανοητές τόσο στο κυριολεκτικό, όσο και στο συνομιλιακώς υπονοούμενο επίπεδο. Αυτό, βεβαίως, εξαρτάται τόσο από το περιεχόμενο στο οποίο διατυπώνεται η εκάστοτε γλωσσική πράξη, όσο και από τις σχέσεις μεταξύ των συνομιλητών (Yule, 2006: 68-69· Μπέλλα, 2015: 84-88· Φιλίππακη-Warburton, 1992: 305).

Τέλος, κρίνουμε σκόπιμο να αναφέρουμε και την κατηγορία των απειλητικών γλωσσικών πράξεων (Face Threatening Acts- FTAs), όρο που εισήγαγαν οι Brown και Levinson [(1978) 1987]. Οι γλωσσικές αυτές πράξεις έχουν τη δυνατότητα να πλήξουν το πρόσωπο του συνομιλητή, διότι δεν λαμβάνουν υπόψη τις ανάγκες του προσώπου του (ανάγκη για ανεξαρτησία και ανάγκη για επιδοκιμασία). Στις δυνάμει απειλητικές πράξεις συγκαταλέγονται όλα τα εκφωνήματα που μπορεί να ερμηνευθούν ως απόπειρα περιορισμού της ελευθερίας του συνομιλητή ή ως ένδειξη

αποδοκιμασίας προς την αυτοεικόνα του συνομιλητή, δηλαδή, προς την προσωπικότητα, τις απόψεις, αλλά και τις επιλογές του. Στην περίπτωση που μια λεκτική πράξη πιθανόν να εκληφθεί ως απειλή για το πρόσωπο του άλλου, ο ομιλητής μπορεί να πει κάτι για να περιορίσει την πιθανή απειλή, μέσω της πράξης προστασίας του προσώπου (Yule, 2006: 74· Μπέλλα, 2015: 152).

1.5.7. Το συνομιλιακό υπονόημα

Κατά τη διεξαγωγή μιας συζήτησης, ο ρόλος του εκάστοτε ομιλητή εναλλάσσεται με αυτόν του ακροατή και το αντίστροφο. Κάθε ομιλητής χρησιμοποιεί λέξεις ή φράσεις, οι οποίες μεταβιβάζουν πολλές πληροφορίες και μηνύματα στον ακροατή. Πολλές από τις πληροφορίες αυτές δεν εκφράζονται ρητά, αλλά, επικοινωνούνται μέσω της συμβατικής σημασίας των λέξεων ή φράσεων. Η συμβατική τους σημασία προκύπτει άμεσα από το ίδιο το εκφώνημα μέσω των λογικών εννοιών της επαγωγής και της συνεπαγωγής που χρησιμοποιεί η τυπική Σημασιολογία. Πρόκειται για τα συμβατικά υπονοήματα, που βασίζονται στην κυριολεκτική σημασία των γλωσσικών εκφράσεων και δεν εξαρτώνται από ειδικά συμφραζόμενα για την ερμηνεία τους (Κανάκης, 2007: 57).

Πέρα, όμως, από αυτό, υπάρχουν και οι πληροφορίες που συνάγονται από τη συζήτηση χωρίς να εκφράζονται ρητά και η σημασία τους προκύπτει σε συγκεκριμένα επικοινωνιακά περιβάλλοντα χωρίς να κωδικοποιείται σημασιολογικά. Αυτό το δεύτερο είδος σημασίας εντόπισε ο Paul Grice (1967) και βάσει αυτού διατύπωσε στο άρθρο του «Logic and conversation» τη θεωρία του για τα συνομιλιακά υπονοήματα/ υπονοούμενα (conversational implicatures). Οι γλωσσολόγοι τοποθετούν αυτή τη μεταφορική ερμηνεία των εκφωνημάτων στο επίκεντρο του ενδιαφέροντος της Πραγματολογίας. Τα συνομιλιακά υπονοούμενα πηγάζουν από την πράξη της εκφώνησης, είναι άμεσα εξαρτημένα από το περιεχόμενο και προσδίδουν στην επικοινωνία ένα πρόσθετο υποδηλούμενο νόημα, μια υπόρρητη σημασία. Συνδέονται άμεσα με ορισμένες γενικότερες αρχές που διέπουν τη συνομιλία και ρυθμίζουν την ομαλή διεξαγωγή μιας συζήτησης (Lyons, 1999: 300,312· Yule, 2006: 46· Μπέλλα, 2015: 116).

Ο Grice πρώτος διατύπωσε τη γενική Αρχή της Συνεργασίας (Cooperative Principle) υποστηρίζοντας πως η γλωσσική δραστηριότητα είναι ένα είδος κοινωνικής διεπίδρασης έλλογης και σκόπιμης (Lyons, 1999: 306). Σύμφωνα με

αυτή, ο εκάστοτε συνομιλητής διαμορφώνει τη συνεισφορά του στη συνομιλία, ώστε να είναι η απαιτούμενη (κατάλληλη) στο σημείο που εμφανίζεται, δηλαδή, ώστε να εξυπηρετεί τον αποδεκτό στόχο ή την κατεύθυνση της συνομιλίας (Μπέλλα, 2015: 118). Τα είδη της Αρχής αυτής τα ονόμασε συνομιλιακά αξιώματα (conversational maxims) και τα διέκρινε σε αξιώματα της ποιότητας, της ποσότητας, της συνάφειας/σχέσης και του τρόπου. Καθένα από αυτά διέπεται από μια σειρά αρχών, στις οποίες συμμορφώνονται οι εκάστοτε συνομιλητές και τις οποίες μπορούν ενίοτε να αψηφούν ή να παραβιάζουν (Lyons, 1999: 306).

Σύμφωνα με το αξίωμα της ποιότητας (maxim of quality), ο εκάστοτε ομιλητής προσπαθεί η συνεισφορά του στη συνομιλία να είναι ειλικρινής και αληθής. Αυτό σημαίνει ότι δεν εκφωνεί κάτι που πιστεύει ότι είναι ψευδές και για το οποίο δεν έχει επαρκείς ενδείξεις. Με το αξίωμα της ποσότητας (maxim of quantity) το ομιλούν πρόσωπο παρέχει όσες πληροφορίες είναι απαραίτητες για τους άμεσους σκοπούς της συνομιλίας. Από την άλλη, δεν δίνει περισσότερες πληροφορίες από τις αναγκαίες (Μπέλλα, 2015: 118). Τηρεί, δηλαδή, το μέτρο και δίνει τόσα όσα χρειάζονται για την εκάστοτε επικοινωνιακή περίσταση. Η αρχή της συνάφειας/σχέσης (maxim of relevance) σχετίζεται με τη συνεισφορά του ομιλητή, ώστε αυτή να είναι σχετική με τους άμεσους στόχους της συνομιλίας. Τέλος, η αρχή του τρόπου (maxim of manner) θέλει τον ομιλητή να είναι σαφής και ξεκάθαρος, να αποφεύγει την ασάφεια, αλλά και την αμφισημία στην έκφρασή του. Ταυτόχρονα, να είναι σύντομος και να αποφεύγει τις αμετροέπειες και τέλος, να είναι τακτικός και οργανωμένος στον λόγο του, δηλαδή, να λέει τα πράγματα με τη σειρά (Yule, 2006: 48· Μπέλλα, 2015: 118).

Ο Grice διατύπωσε τα αξιώματα αυτά εν είδει προστακτικής, δίνοντας την εντύπωση πως πρόκειται για αυστηρούς κανόνες που όλοι οι συνομιλητές οφείλουν να τηρήσουν προκειμένου να εκπληρωθεί η επικοινωνία. Γι' αυτό, άλλωστε, δέχτηκε πολλές επικρίσεις. Όμως, ο ίδιος είχε στόχο όχι να ρυθμίσει, αλλά, να περιγράψει τη συμπεριφορά των συνομιλούντων και να οργανώσει με τη μορφή αξιωμάτων τις αρχές που ακολουθούν ενστικτωδώς οι άνθρωποι κατά την επικοινωνία τους (Μπέλλα, 2015: 118-119).

Επικρίθηκε, ακόμη, διότι η Αρχή της Συνεργασίας μοιάζει να εξιδανικεύει τον τρόπο με τον οποίο αναπαριστά την ανθρώπινη επικοινωνία, ενώ στην πραγματικότητα τα συνομιλούντα άτομα δεν είναι πάντοτε καλοπροαίρετα. Όμως, ο ίδιος υποστήριξε πως τα αξιώματα που διατύπωσε λειτουργούν απλώς ως κάτι που πρέπει να αποτελεί κοινή γνώση των συνομιλούντων, ώστε σε κάθε συνομιλία να

διασφαλίζεται η λογική και αποτελεσματική επικοινωνία. Κι αυτό, γιατί μέσω αυτής της κοινής γνώσης θα παρέχεται η σωστή ποσότητα πληροφοριών και η συνομιλία θα διεξάγεται με ειλικρίνεια, συνάφεια και σαφήνεια (ό.π.: 119-120).

Όταν τα αξιώματα αυτά τηρούνται, γενικά δεν υπάρχουν υπονοήματα. Στην περίπτωση, όμως, που τα συνομιλούντα άτομα δεν τηρούν τη γενική Αρχή της Συνεργασίας και τα συνομιλιακά αξιώματα που διατύπωσε ο Grice, αλλά, τα παραβιάζουν, ενεργοποιείται το συνομιλιακό υπονόημα. Οι βασικότεροι τύποι παραβίασης των αξιωμάτων είναι: η κατάφωρη παραβίαση (που είναι και η πιο χαρακτηριστική), η ακούσια παραβίαση, η δόλια παραβίαση και η αποδέσμευση από ένα αξίωμα.

Στην περίπτωση της κατάφωρης παραβίασης (flout), ο ομιλητής, χωρίς να θέλει να παραπλανήσει τον συνομιλητή ή να μην είναι συνεργάσιμος, παραβιάζει ένα αξίωμα, καθώς αποσκοπεί να επικοινωνήσει περισσότερες σημασίες από τις συμβατικές. Επιθυμεί, δηλαδή, να ωθήσει τον συνομιλητή του να αναζητήσει ένα υπονόημα, το οποίο ο ίδιος δεν επιθυμεί να εκφράσει ρητά ή δεν δύναται. Η κατάφωρη παραβίαση αναφέρεται στην παραβίαση τόσο του αξιώματος της ποσότητας, όσο και των αξιωμάτων της ποιότητας, της συνάφειας και του τρόπου (Κανάκης, 2007: 167· Μπέλλα, 2015: 124).

Στην κατάφωρη παραβίαση των αξιωμάτων της ποσότητας, ο ομιλητής εκφράζει περισσότερες ή λιγότερες πληροφορίες από τις απαραίτητες για τους στόχους της τρέχουσας επικοινωνιακής περίστασης. Οι περισσότερες πληροφορίες που μπορεί να εκφραστούν ενδέχεται ενίοτε να χαρακτηριστούν ως κομπασμός, ενώ οι λιγότερες ως τακτ από μέρους του ομιλητή. Υπάρχει και η πιθανότητα να παραβιαστεί το αξίωμα της ποσότητας σε περιπτώσεις εξειδικευμένου θεσμικού λόγου (π.χ. στο δικαστήριο ή το σχολείο), όπου συχνά οι ομιλούντες (οι μάρτυρες ή οι μαθητές) καλούνται να πουν στους άλλους πράγματα που τους είναι ήδη γνωστά (Yule, 2006:50). Μια ακραία περίπτωση της παραβίασης του αξιώματος της ποσότητας είναι οι ταυτολογίες, όπως για παράδειγμα η φράση «οι άντρες είναι άντρες», που οι ομιλητές χρησιμοποιούν προκειμένου να ωθήσουν τους ακροατές τους στην αναζήτηση υπονοημάτων (Κανάκης, 2007: 167· Μπέλλα, 2015: 126).

Όταν παραβιάζεται κατάφωρα το αξίωμα της ποιότητας, οι ομιλητές λένε πράγματα που προφανώς δεν είναι αληθή, δεν ισχύουν στην πραγματικότητα ή για τα οποία δεν έχουν επαρκή στοιχεία, ακριβώς για να οδηγήσουν τους συνομιλητές τους στη διαδικασία εξαγωγής υπονοημάτων. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αυτού του

είδους της παραβίασης αποτελούν τα σαρκαστικά σχόλια, οι ειρωνείες και γενικά τα σχήματα λόγου, όπως οι ρητορικές ερωτήσεις, η μεταφορά, η υπερβολή κλπ., που ενίοτε χρησιμοποιούνται για χιουμοριστικούς λόγους (Κανάκης, 2007: 167-168· Μπέλλα, 2015: 126).

Στην περίπτωση της κατάφωρης παραβίασης του αξιώματος της συνάφειας/σχέσης, οι ομιλητές δεν φαίνεται να ανταποκρίνονται στους επικοινωνιακούς στόχους του συνομιλητή τους, καθώς μπορεί να σχολιάζουν πράγματα άσχετα με το θέμα της συζήτησης ή να αλλάζουν αιφνιδίως το θέμα της (Κανάκης, 2007: 168-169· Μπέλλα, 2015: 127-128).

Κατά την κατάφωρη παραβίαση του αξιώματος του τρόπου και των υπο-αξιωμάτων του, οι ομιλητές είτε χρησιμοποιούν αδιαφανείς εκφράσεις και αμφισημίες, είτε μακρηγορούν δίνοντας μακροσκελείς και γενικευτικές απαντήσεις, είτε ο λόγος τους δεν έχει οργάνωση.

Υπάρχουν, βέβαια και οι περιπτώσεις κατά τις οποίες ενεργοποιούνται τα υπονοήματα, επειδή συγκρούονται δύο αξιώματα και δεν μπορούν να τηρηθούν ταυτόχρονα. Και αυτό, όχι γιατί οι ομιλητές επιθυμούν σκόπιμα να τα παραβιάσουν, αλλά, διότι τα τέσσερα αξιώματα δεν έχουν το ίδιο ειδικό βάρος. Μάλιστα, η τήρηση των αξιωμάτων της ποιότητας και της συνάφειας θεωρείται σημαντικότερη από την τήρηση των δύο άλλων αξιωμάτων (Κανάκης, 2007: 170). Έτσι, ένας ομιλητής μπορεί να δημιουργήσει ένα υπονόημα, όντας αναγκασμένος να παραβιάσει ένα αξίωμα, προκειμένου να τηρήσει ένα άλλο σημαντικότερο. Αυτό συμβαίνει σε περιπτώσεις που δεν είναι σίγουρος, ώστε να δώσει μια ξεκάθαρη απάντηση και δεν επιθυμεί να παραβιάσει το αξίωμα της ποιότητας. Στην προσπάθειά του να το τηρήσει μπορεί, για παράδειγμα, να παραβιάσει το αξίωμα της ποσότητας.

Τις περισσότερες φορές, πάντως, τα ομιλούντα πρόσωπα έχουν επίγνωση των συνομιλιακών αξιωμάτων και επιθυμούν να τηρήσουν την Αρχή της Συνεργασίας. Γι' αυτό, συχνά στον λόγο τους ενδέχεται να χρησιμοποιούν γλωσσικά στοιχεία που δηλώνουν δισταγμό ή απροθυμία. Τα στοιχεία αυτά επισημαίνουν πως το γεγονός ότι οι ομιλητές δεν τηρούν τα αξιώματα, δεν συνδέεται με τη δική τους πρόθεση δημιουργίας υπονοήματος, αλλά, με το ενδεχόμενο να αντιμετωπίζουν συνθήκες που δεν επιτρέπουν ή δεν ενθαρρύνουν τη συμμόρφωσή τους με τα αξιώματα αυτά (Κανάκης, 2007: 176). Αυτά τα στοιχεία αποκαλούνται επισχετικές εκφράσεις, επισχές ή εφεκτικά σχόλια (hedges) και η χρήση τους αποδεικνύει την ύπαρξη της Αρχής της Συνεργασίας και των αξιωμάτων της, αλλά και τη σπουδαιότητα που τους

αποδίδουν τα ομιλούντα άτομα (Yule, 2006: 49· Μπέλλα, 2015: 131-132). Στα ελληνικά χρησιμοποιούμε συχνά επισχέσεις, όταν θέλουμε να υποδηλώσουμε ότι πιθανόν να διασαλεύεται το αξίωμα της ποιότητας, γιατί αυτό που λέμε μπορεί να μην είναι απολύτως ακριβές. Οι φράσεις «απ' όσο ξέρω, μπορεί να κάνω λάθος, αλλά...», υποθέτω πως...» αποτελούν τέτοιου είδους επισχέσεις. Όταν κρίνουμε ότι με τον λόγο μας μπορεί να κινδυνεύει το αξίωμα της ποσότητας χρησιμοποιούμε φράσεις, όπως «για να μη σ' τα πολυλογώ, δεν θα σε κουράσω με λεπτομέρειες» κλπ. Στην περίπτωση που στη διάρκεια μιας συνομιλίας αισθανόμαστε πως κινδυνεύει να διασαλευτεί το αξίωμα της συνάφειας/ σχέσης, επαναφέρουμε τους ακροατές στο κεντρικό θέμα συζήτησης με τη χρήση εκφράσεων, όπως «εν πάσει περιπτώσει, όπως και να' χει» κλπ. Τέλος, η επίγνωση των προσδοκιών του τρόπου μπορεί να οδηγήσει τα ομιλούντα άτομα στη χρήση επισχετικών φράσεων, όπως «δεν είμαι σίγουρος αν βγαίνει νόημα, ίσως να είναι λίγο μπερδεμένα όλ' αυτά, αλλά...» (Yule, 2006: 49-50).

Υπάρχει, όμως και η περίπτωση κάποιος ομιλητής να παραβιάσει ακούσια κάποιο αξίωμα (ακούσια παραβίαση=infringement) εξαιτίας της ατελούς γλωσσικής πραγμάτωσης, η οποία μπορεί να οφείλεται σε ατελή γνώση της γλώσσας (αν δεν είναι φυσικός ομιλητής της) ή σε παράγοντες, όπως κούραση, μέθη, ταραχή κλπ. (Μπέλλα, 2015: 130-131).

Στις παραπάνω περιπτώσεις, οι ομιλητές δεν έχουν την παραμικρή πρόθεση να παραπλανήσουν το ακροατήριό τους. Ενίοτε, όμως, επιθυμούν να ενεργοποιήσουν ένα παραπλανητικό υπονόημα προκειμένου να εξαπατήσουν τους συνομιλητές τους. Αυτό ισχύει στην περίπτωση της δόλιας παραβίασης των αξιωμάτων (violation), όπου παρέχουν αναληθείς ή αμφίσημες πληροφορίες, στις οποίες το ακροατήριο θα δώσει λανθασμένες ερμηνείες πιστεύοντας ότι οι ομιλητές τηρούν την Αρχή της Συνεργασίας. Ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα δόλιας παραβίασης είναι τα ψεύδη, χωρίς να αποκλείεται και η πιθανότητα ένα ψεύδος να λέγεται καλοπροαίρετα (Lyons, 1999: 295).

Υπάρχει, όμως και η περίπτωση ένας ομιλητής σκόπιμα και συνειδητά να μην επιθυμεί να τηρήσει την Αρχή της Συνεργασίας και να συμμορφωθεί με τα αξιώματα, αλλά, αντιθέτως να επιθυμεί την αποδέσμευσή του από αυτά (opting out). Αυτό συμβαίνει σε περιπτώσεις όπου «νομικοί ή ηθικοί λόγοι τον δεσμεύουν και δεν του επιτρέπουν να τηρήσει τα αξιώματα (π.χ. όταν έχουμε δώσει τον λόγο μας σε κάποιο άτομο να τηρήσουμε ένα μυστικό και δεν μπορούμε να το αποκαλύψουμε σε έναν

τρίτο)» (Μπέλλα, 2015: 131). Τότε χρησιμοποιούνται εκφράσεις, όπως «ουδέν σχόλιο ή δεν μπορώ να πω τίποτα». Στην πραγματικότητα, αυτού του είδους η παραβίαση «δεν δημιουργεί υπονοήματα, εφόσον ο ομιλητής συνήθως αποδεσμεύεται ρητά και με σαφήνεια από τις επιταγές των αξιωμάτων» (Κανάκης, 2007: 172). Το ενδιαφέρον με τις εκφράσεις αυτού του τύπου είναι πως ενώ δεν είναι τόσο πληροφοριακές όσο θα απαιτούνταν, αυτές, ερμηνευόμενες από το ακροατήριο δύνανται να μεταδώσουν περισσότερα από όσα λέγονται κατά την επικοινωνία (Yule, 2006: 51).

Ο Grice (1975) επισήμανε το γεγονός πως υπάρχει και η πιθανότητα κάποια υπονοήματα να προκύπτουν χωρίς να παραβιάζονται φανερά τα αξιώματα της Αρχής της Συνεργασίας. Έτσι, το ακροατήριο μπαίνει στη διαδικασία να συνάγει τα υπονοήματα υποθέτοντας πως οι συνομιλιακές αρχές, παρά τα φαινόμενα, τηρούνται σε κάποιο άλλο επίπεδο (Κανάκης, 2007: 173-174).

Με βάση τα παραπάνω, ο Grice διέκρινε τα συνομιλιακά υπονοήματα σε εξειδικευμένα (*particularized*) και σε γενικευμένα (*generalized*). Τα εξειδικευμένα, που συναντώνται πιο συχνά, δημιουργούνται σε πολύ συγκεκριμένα συμφραστικά πλαίσια, δηλαδή, απαιτούν πιο εξειδικευμένη περικειμενική γνώση για να συναχθούν από τον ακροατή, ενώ τα γενικευμένα όχι (Culperer & Haugh, 2014: 98). Τα εξειδικευμένα προκύπτουν είτε παραβιάζονται είτε τηρούνται τα αξιώματα και η Αρχή της Συνεργασίας (Κανάκης, 2007: 174). Λόγω της συχνότερης εμφάνισής τους τα ονομάζουμε απλώς υπονοήματα (Yule, 2006: 55).

Από την άλλη, τα γενικευμένα υπονοήματα είναι τα υπονοήματα, για τη συναγωγή των οποίων, δεν απαιτείται ειδική προηγούμενη γνώση για το συμφραστικό πλαίσιο του εκφωνήματος και τα συμφραζόμενα. Τα γενικευμένα υπονοήματα δεν πρέπει να συγχέονται με τα συμβατικά. Ναι, μεν και τα δύο προκύπτουν ασχέτως συμφραζομένων, αλλά, τα συμβατικά δημιουργούνται λόγω της συμβατικής σημασίας μιας γλωσσικής έκφρασης και όχι λόγω της γενικής Αρχής της Συνεργασίας και των συνομιλιακών αξιωμάτων (Κανάκης, 2007: 175). Ακόμη, τα γενικευμένα υπονοήματα σχετίζονται κυρίως με το αξίωμα της ποσότητας. Σε αυτά ανήκουν τα διαβαθμισμένα υπονοούμενα (*scalar implicatures*), που δημιουργούνται με βάση μια συνεπαγωγική κλίμακα (*implicational scale*), δηλαδή, μια κλίμακα αξιών. Ο ομιλητής επιλέγει μια γλωσσική έκφραση που δηλώνει μια αξία μέσα από την κλίμακα αξιών προκειμένου να μεταδώσει ορισμένες πληροφορίες. Για παράδειγμα, στην κλίμακα αξιών υπάρχουν οι λέξεις πάντα, συχνά, μερικές φορές, ποτέ. Ο ομιλητής επιλέγει τον όρο εκείνο της κλίμακας που είναι ο απολύτως

κατάλληλος, δηλαδή, παρέχει στον ακροατή τις περισσότερες δυνατές πληροφορίες, ενώ ταυτόχρονα είναι αληθής στη συγκεκριμένη επικοινωνιακή περίσταση (ό.π.: 176).

Τα υπονοήματα διακρίνονται από κάποιες ιδιότητες, τις οποίες εντόπισε ο Grice και οι οποίες προσδιορίζουν τον τρόπο με τον οποίο γίνονται αντιληπτά στο ακροατήριο (Μπέλλα, 2015: 133). Τα υπονοήματα μπορούν να εξαχθούν, να ανασταλούν, να ακυρωθούν ή και να ενισχυθούν (Yule, 2006: 57). Η πρώτη τους ιδιότητα, η μη συμβατικότητα τους (non-conventional) δείχνει πως τα υπονοήματα δεν μπορούν να κωδικοποιηθούν γλωσσικά, αν και η συναγωγή τους εξαρτάται από τη γλωσσική κωδικοποίηση. Η δεύτερη ιδιότητά τους, η υπολογισιμότητα (calculability), ορίζει πως βάσει της Αρχής της Συνεργασίας και των αξιωμάτων της τα υπονοήματα προκύπτουν με διαφανή τρόπο και εξάγονται από το ακροατήριο μέσω συναγωγής. Η τρίτη ιδιότητά τους είναι η μη απαλοιφή τους (non-detachability). Δηλαδή, στην περίπτωση που η γλωσσική έκφραση που τα περιέχει, αντικατασταθεί από μια άλλη με το ίδιο σημασιολογικό περιεχόμενο, δεν τα εξαφανίζει. Η τέταρτη και τελευταία ιδιότητά τους είναι η ακυρωσιμότητα (cancellability). Μπορεί, δηλαδή, σε ένα περιεχόμενο να υπάρξουν συγκεκριμένα γλωσσικά ή εξωγλωσσικά στοιχεία που έχουν τη δυνατότητα να εκμηδενίσουν ή να ακυρώσουν τα υπονοήματα αυτά. Οι τρεις τελευταίες ιδιότητες λειτουργούν και ως διαγνωστικά τεστ, προκειμένου να εντοπιστεί εάν και κατά πόσο ένα υπονόημα υφίσταται στον λόγο (Μπέλλα, 2015: 133-135).

Η Αρώνη (2014: 166-172) στη «Μελέτη της συνομιλιακής υποδήλωσης, όπως αυτή εκφέρεται στον ελληνικό και γαλλικό πολιτικο-δημοσιογραφικό λόγο», αναφέρει ότι οι υφολογικοί χειρισμοί που χρησιμοποιούνται κατά τη χρήση υπονοούμενου είναι η αντίφραση, το επιφώνημα, ο ευφημισμός, η λιτότητα, η μεταφορά, η μετωνυμία, το οξύμωρο, η παρωδία, η προτροπή, η συνεκδοχή, η ταυτολογία, ο υπαινιγμός και η υπερβολή.

Στο σημείο αυτό, αξίζει να αναφέρουμε ότι ένας από τους λόγους, για τους οποίους χρησιμοποιούνται υπονοήματα στις καθημερινές επικοινωνιακές πράξεις, είναι το γεγονός ότι *«το μήνυμα που υπονοείται αποκτά μια ξεχωριστή σημασία και δυναμική εντός του επικοινωνιακού πλαισίου, αφού πάει να είναι απλά πληροφοριακό και αποκτά περιγραφικό και αληθοφανή χαρακτήρα»* (Αρώνη, 2014: 93). Με αυτόν τον τρόπο οι ομιλητές παρέχουν στους παραλήπτες την επιλογή της ερμηνείας των υπονοημάτων. Ο δεύτερος και κυριότερος λόγος είναι πως οι ομιλητές με τη χρήση

υπονοημάτων παρέχουν στους εαυτούς τους «προστασία» από πιθανές «κυρώσεις», εφόσον έχουν την ευελιξία να αποποιηθούν τις ευθύνες των γλωσσικών πράξεών τους (Μακρή-Τσιλιπάκου, 2006: 92).

1.5.8. Η έννοια της γλωσσικής ευγένειας

Ο έμμεσος χαρακτήρας των κατευθυντικών και των δεσμευτικών λεκτικών πράξεων πραγματώνεται μέσω των παραβιάσεων των αξιωμάτων της Αρχής της Συνεργασίας που διατύπωσε ο Grice. Αυτό σημαίνει πως η έμμεση επιτέλεση των γλωσσικών πράξεων γίνεται μέσω νύξεων, υπαινιγμών, μεταφορικών, αλλά και ελλειπτικών εκφράσεων (Μπέλλα, 2015: 162). Λίγα χρόνια μετά τη διατύπωση της Αρχής της Συνεργασίας και των αξιωμάτων της, ο Geoffrey Leech (1983) στο έργο του «Principles of Pragmatics» επιχείρησε να αναζητήσει τους λόγους, για τους οποίους συχνά επιλέγουμε να εκφράζουμε έμμεσα τις σημασίες. Η έμμεση επιτέλεση γλωσσικών πράξεων, δηλαδή, η επιλογή της χρήσης ασαφειών, υπονοουμένων, μεταφορικών φράσεων και υπαινιγμών μπορεί να αποτελέσει άλλοτε μια στρατηγική γλωσσικής ευγένειας κι άλλοτε μια στρατηγική γλωσσικής αγένειας. Μάλιστα, ο Leech διατύπωσε την Αρχή της Ευγένειας που συσχετίζει την ευγένεια με την Αρχή της Συνεργασίας του Grice (ό.π.: 166).

Σύμφωνα με την Αρχή της Ευγένειας, οι ομιλητές τείνουν να μεγιστοποιούν την έκφραση ευγενών απόψεων και να περιορίζουν την έκφραση αγενών. Η Αρχή της Ευγένειας αποτελείται από αξιώματα, τα κυριότερα από τα οποία είναι: α) το αξίωμα του τακτ (tact maxim), με το οποίο ο ομιλητής τείνει να περιορίζει στο ελάχιστο το κόστος για τον άλλο και να μεγιστοποιεί το όφελος προς τον άλλο, β) το αξίωμα της γενναιοδωρίας (generosity maxim), με το οποίο τείνει να ελαχιστοποιεί το όφελος για τον εαυτό του και να διογκώνει το όφελος για τον άλλο, γ) το αξίωμα της επιδοκμασίας (approbation maxim), με το οποίο ο ομιλητής τείνει να συρρικνώνει την κριτική προς τον άλλο και να διογκώνει την επιδοκμασία του προς τον άλλο, δ) το αξίωμα της σεμνότητας (modesty maxim), με το οποίο τείνει να ελαχιστοποιεί την επιδοκμασία προς τον εαυτό του και να μεγιστοποιεί την επευφημία προς τον άλλο, ε) το αξίωμα της συμφωνίας (agreement maxim), με το οποίο τείνει να εκμηδενίζει τη διαφωνία ανάμεσα στον ίδιο και στον άλλο και να μεγιστοποιεί τη συμφωνία ανάμεσα στον εαυτό του και τον άλλο (Μπέλλα, 2015: 167).

Γενικότερα, η ευγένεια στη διεπίδραση ορίζεται ως το μέσο που χρησιμοποιεί κανείς για να δείξει ότι έχει επίγνωση της ύπαρξης του άλλου. Υπ' αυτή την έννοια, η ευγένεια μπορεί να εμφανιστεί σε περιστάσεις κοινωνικής απόστασης με τη χρήση εκφράσεων σεβασμού ή εκτίμησης ή σε περιπτώσεις εγγύτητας με τη χρήση εκφράσεων φιλικότητας, αλληλεγγύης, συντροφικότητας (Yule, 2006: 73).

Ο παράγοντας της ευγένειας είναι πολύ ισχυρός κοινωνικά. Τόσο ισχυρός, ώστε πολλές γλώσσες το θεωρούν απαραίτητο να διαθέτουν συγκεκριμένες λέξεις, φράσεις ή μορφήματα γραμματικά που να συνοδεύουν κάθε πρόταση. Στην ελληνική γλώσσα, επί παραδείγματι, χρησιμοποιείται συχνά η γενική των κτητικών αντωνυμιών «μου», «σου», «του», που ονομάζεται γενική ηθική και έχει την έννοια «κάνε αυτό για εμένα». Ακόμη, χρησιμοποιείται ευρέως ο πληθυντικός ευγενείας/ τυπικότητας, η υποτακτική ή οριστική έγκλιση αντί της προστακτικής, τα υποκοριστικά κ.ά. (Φιλιππάκη-Warburton, 1992: 307).

Από την άλλη, η αγένεια αποτελεί την επίθεση/ προσβολή προς το πρόσωπο του συνομιλητή. Η Καραφώτη (2014: 43) στην έρευνά της για την «Ευγένεια, την αγένεια και το πρόσωπο του ομιλούντος προσώπου» υποστηρίζει πως ο ομιλητής χρησιμοποιεί εκφράσεις γλωσσικής αγένειας προκειμένου να πληγώσει ή να καταστρέψει το πρόσωπο του συνομιλητή του και παραθέτει τις στρατηγικές επίθεσης/ προσβολής, όπως τις έχει καταγράψει ο Lachenicht (1980). Σε αυτές συγκαταλέγει την έμμεση επίθεση στον συνομιλητή, που περιλαμβάνει αμφίσημες προσβολές, υπαινιγμούς και ειρωνεία. Δεύτερον, την ωμή και ευθεία πραγματοποίηση/ επιτέλεση της απειλητικής πράξης. Τρίτον, την επίθεση προς τον συνομιλητή, προκειμένου να του δείξει πως δεν είναι αποδεκτός, δεν τον υπολογίζει και δεν πρόκειται να του φερθεί με συνεργατικό τρόπο. Τέλος, συμπεριλαμβάνει την επίθεση στην κοινωνική θέση του συνομιλητή, σκοπεύοντας να περιορίσει την ελευθερία του. Από την έρευνά της συνάγεται πως η γλωσσική ευγένεια και αγένεια αποτελούν εξειδικευμένα συνομιλιακά υπονοήματα (Καραφώτη, 2014: 228).

Τα ίδια τα εκφωνήματα δεν εμπεριέχουν κανένα βαθμό ευγένειας ή αγένειας, αλλά, αποκτούν χαρακτηριστικά ευγένειας ή αγένειας μέσα στο επικοινωνιακό πλαίσιο που χρησιμοποιούνται. Δηλαδή, είναι το αποτέλεσμα της διάδρασης των συνομιλητών και σχετίζονται τόσο με τις προθέσεις του ομιλητή, όσο και με τις προσδοκίες του ακροατή που τα ερμηνεύει και τα αξιολογεί (Σηφianού, 2017: 47).

1.5.9. Το χιούμορ στη γλώσσα

Προκειμένου ένα άτομο να αποδείξει πως έχει επίγνωση της ύπαρξης των άλλων και συνεχή αυτοσυγκράτηση, τηρεί τους κώδικες γλωσσικής ευγένειας απωθώντας ταυτόχρονα από το συνειδητό του τους πειρασμούς της αγένειας. Όμως, πολύ συχνά, αυτά που απωθούνται, δεν εξαφανίζονται κιόλας, παρά επιστρέφουν *«με τη μορφή γλωσσικών παραδρομών ή μέσω του χιούμορ, το οποίο πηγάζει από την ευχαρίστηση που αντλεί κανείς, όταν λέει ή ακούει κάτι που δεν πρέπει να λέγεται. Το χιούμορ συνδέεται κυρίως με την πρόκληση γέλιου και απελευθερώνει προσωρινά τους ανθρώπους από τα δεσμά των κοινωνικών περιορισμών, αφού αποτελεί μια απόλαυση που βασίζεται στην παραβίαση των συμβάσεων της καθημερινής ζωής»* (Billig, 2011: 254-255).

Γενικά, το χιούμορ στηρίζεται στην παραβίαση των συμβάσεων και διακρίνεται από την ασυμβατότητα ή αναντιστοιχία που παρατηρείται ανάμεσα στην υπάρχουσα κατάσταση πραγμάτων και στην προσδοκώμενη (Αρχάκης, Τσάκωνα, & Μοσχονάς, 2011: 100). Δηλαδή, βασίζεται στην ανατροπή των προσδοκιών μας για το πώς θα έπρεπε να είναι τα πράγματα και στην ασυμβατότητα μεταξύ του αναμενόμενου και αυτού που συμβαίνει τελικά σε μία κατάσταση (Τσάκωνα, 2006: 186). Η πεμπτουσία του χιούμορ συνίσταται ακριβώς στην απόλαυση της ασυμβατότητας αυτής.

Το χιούμορ αποτελεί ένα κατεξοχήν γλωσσικό φαινόμενο, αφού αναντίρρητα προκύπτει από συγκεκριμένες γλωσσικές επιλογές (Αρχάκης κ.συν., 2011: 100). Αυτό σημαίνει πως οι λέξεις ή φράσεις που επιλέγονται κάθε φορά κατά την παραγωγή χιουμοριστικών κειμένων αποσκοπούν στη δημιουργία ασυμβατότητας μεταξύ του κυριολεκτικού και του μεταφορικού νοήματος των λέξεων ή φράσεων. Ο εκάστοτε αφηγητής (ή σεναριογράφος) χρησιμοποιεί το χιούμορ για να τοποθετήσει *«τους αφηγηματικούς του χαρακτήρες στον αφηγηματικό κόσμο που κατασκευάζει»* (Αρχάκης κ.συν., 2011: 17).

Η Τσάκωνα (2004: 151-219) στη γλωσσολογική της προσέγγιση για «Το χιούμορ στον γραπτό αφηγηματικό λόγο» παραθέτει και αναλύει τους χιουμοριστικούς μηχανισμούς που χρησιμοποιούν οι αφηγητές γραπτών κειμένων. Σε αυτούς συγκαταλέγει τα λογοπαίγνια ή γλωσσικά παιχνίδια, τους νεολογισμούς, τις συντακτικές ιδιομορφίες, τον παραλληλισμό, την παράταξη, την αντίφαση (οξύμωρο), την υπερβολή, τη συσσώρευση συνωνύμων και την ταυτολογία. Ακόμη, συμπεριλαμβάνει τις μεταφορές, τις παρομοιώσεις και τις προσωποποιήσεις, την

ανάμειξη επιπέδου ύφους και γλωσσών, την ανάμειξη της καθαρεύουσας και της δημοτικής, αλλά και διάφορων γλωσσών. Συμπληρωματικά, τοποθετεί την παράθεση άχρηστων πληροφοριών, την παραλλαγή γνωστών εκφράσεων και τη χρήση κύριων ονομάτων ως χιουμοριστικών μηχανισμών. Παρατηρεί, επίσης, πως και η στίξη μπορεί να συνεισφέρει στο χιουμοριστικό αποτέλεσμα. Η ίδια υποστηρίζει πως το χιούμορ επηρεάζει τόσο τη γλωσσική κωδικοποίηση ενός κειμένου, όσο και την οργάνωσή του (Τσάκωνα, 2006: 186).

Σύμφωνα με την Καμηλάκη, που μελετά τις στρατηγικές εκφοράς του χιούμορ στον συνθηματικό λόγο, το γλωσσικό χιούμορ μπορεί να δημιουργηθεί μέσω της έννοιας της διακειμενικότητας, καθώς μπορεί η ανάκληση διακειμενικών αναφορών να προκαλέσει σύγκρουση σεναρίων ανάμεσα στο αρχικό κείμενο (διακείμενο) και το τελικό, ανατρέποντας τις προσδοκίες του κοινού. Ακόμη, η ίδια υποστηρίζει πως το γλωσσικό χιούμορ *«αποκρυσταλλώνεται σε γνωστούς από την κλασική ρητορική μηχανισμούς, δηλαδή, έντεχνες αποκλίσεις από τις προσδοκίες του αποδέκτη σε επίπεδο είτε μορφής (σχήματα λόγου), είτε σημασίας (τρόποι)»* (Καμηλάκη, 2012: 830-833). Τα κυριότερα σχήματα λόγου για τη δημιουργία χιούμορ είναι η μεταφορά, το οξύμωρο και η επανάληψη λέξεων ή φράσεων. Επιπλέον, η εκμετάλλευση των σημασιολογικών σχέσεων των λεξημάτων προκαλεί σύγκρουση ανάμεσα σε αντιτιθέμενες σημασιολογικές διαστάσεις. Η Καμηλάκη συγκαταλέγει σε αυτές την πολυσημία, τη συνομιλιακή υποδήλωση, την επέκταση της καθιερωμένης σημασίας με τη δημιουργία νέων, ανατρεπτικών σημασιολογικών εκδοχών, την ανακυριολεξία (την επαναφορά της κυριολεκτικής σημασίας ενός λεξιήματος έναντι της μεταφορικής), τον συμφυρμό λεξημάτων (τη δημιουργία υβριδικών γλωσσικών στοιχείων), την αντωνυμία, την ομοηχία, τη γλωσσική ποικιλότητα (τη χρήση λεξημάτων προφορικού ύφους). Τη χρήση της γλωσσικής ποικιλότητας ως μέσου για την παραγωγή χιούμορ έχει επισημάνει και ο Attardo (2001: 22-28), ο οποίος διατύπωσε τη Γενική Θεωρία για το Γλωσσικό Χιούμορ.

Σε ό,τι αφορά στις αμφισημίες, αυτές δημιουργούνται επειδή οι περικειμενικές αντιλήψεις και υποθέσεις μας συχνά διαφέρουν από αυτές των συνομιλητών μας. Δηλαδή, είτε δεν κατανοούμε όσα λέγονται, είτε παρανοούμε κάποια εκφωνήματα και τα ερμηνεύουμε με λανθασμένο νόημα. Το στοιχείο αυτό το εκμεταλλεύονται συχνά γελοιογράφοι και κωμικοί, που σκόπιμα στήνουν το περικείμενο με τέτοιο τρόπο, ώστε το ακροατήριό τους να παρερμηνεύσει ένα εκφώνημα και στη συνέχεια,

δίνοντας τη φράση-κλειδί της ιστορίας αποκαλύπτουν ξαφνικά ότι τους έχουν παραπλανήσει (Lyons, 1999: 295).

1.5.10. Η σχέση Σημασιολογίας και Πραγματολογίας

Στο σημείο αυτό κρίνουμε σκόπιμο να συνοψίσουμε τα στοιχεία που διέπουν τη σχέση μεταξύ Σημασιολογίας και Πραγματολογίας. Η βάση τους είναι κοινή, καθότι και οι δύο ασχολούνται με την έννοια της σημασίας, όμως, τη μελετούν από διαφορετική σκοπιά. Ο Lyons επισημαίνει πάντως πως πολλές από τις προσπάθειες γλωσσολόγων και φιλοσόφων για μια σαφή διάκριση μεταξύ των δύο αυτών γλωσσολογικών κλάδων *«σκοπτάφτουν στην αδυναμία ορισμού και συνεπούς εφαρμογής μιας διάκρισης ανάμεσα στην προτασιακή σημασία και στη σημασία του εκφωνήματος κι ακόμη στην αδυναμία να προσδιορίσουν τι ακριβώς κωδικοποιείται και τι όχι στη δομή των προτάσεων»* (Lyons, 1999: 321).

Η σταθερή συμβατική σημασία λέξεων και προτάσεων που μοιράζονται από κοινού οι ομιλητές μιας γλωσσικής κοινότητας ανήκει στο παραδοσιακό πεδίο της Σημασιολογίας. Από την άλλη, η σημασία που εξαρτάται και επηρεάζεται από τις προθέσεις των συνομιλητών και τις συγκεκριμένες περιστάσεις της επικοινωνίας (ποιος μιλάει σε ποιον, πού, πότε και με ποιες προθέσεις) εξετάζεται από τον κλάδο της Πραγματολογίας (Νικηφορίδου, 2012).

Η Σημασιολογία εξετάζει την αφηρημένη σημασία και ερμηνεία των γλωσσικών εκφράσεων (λέξεων, φράσεων, προτάσεων), το τι παραμένει σταθερό, όταν μια δεδομένη έκφραση εκφέρεται, ενώ η Πραγματολογία μελετά τη σημασία που αποκτούν αυτές οι γλωσσικές εκφράσεις σε συγκεκριμένα περιβάλλοντα χρήσης, δηλαδή, σε συγκεκριμένα συμφραζόμενα. Η Πραγματολογία θέτει ερωτήματα, όπως η υπόσταση των εκφερομένων ως πράξεων που επιφέρουν συγκεκριμένα αποτελέσματα (Κανάκης, 2007: 59· Τζεβελέκου, 2010: 8).

Επιπλέον, η Σημασιολογία σχετίζεται με την ανάλυση της λεξικής και προτασιακής σημασίας, ενώ η Πραγματολογία υπερβαίνει αυτό το επίπεδο και περνάει στο επίπεδο ανάλυσης της υπερ-προτασιακής ή κειμενικής σημασίας (Μπαμπινιώτης, 1985: 28).

Συνοψίζοντας, θα λέγαμε πως η Σημασιολογία σχετίζεται με τα σημαίνοντα στη γλώσσα, επομένως και με την κυριολεκτική χρήση και σημασία των λέξεων, ενώ η Πραγματολογία σχετίζεται με τα σημαινόμενα και τη μεταφορική χρήση της γλώσσας

(Yule, 2006: 11). Αυτό συνάδει με την άποψη του Μπαμπινιώτη (1985: 27) που υποστηρίζει πως η Σημασιολογία σχετίζεται με την περιγραφική σημασία, ενώ η Πραγματολογία με τη μη περιγραφική σημασία των λέξεων και φράσεων, δηλαδή, με την κοινωνική και τη συναισθηματική. Γι' αυτό, άλλωστε και ο κλάδος της Πραγματολογίας σχετίζεται στενά και με τον κλάδο της Κοινωνιογλωσσολογίας, ενώ της Σημασιολογίας όχι.

1.6. Ο κλάδος της Κοινωνιογλωσσολογίας και ο παράγοντας του φύλου

Για την Κοινωνιογλωσσολογία, η μελέτη της γλώσσας νοείται ως ανάλυση της ανθρώπινης ομιλίας σε πραγματικές επικοινωνιακές περιστάσεις (Αρχάκης & Κονδύλη, 2002: 35). Σε συνεργασία με την Πραγματολογία και την Ανάλυση Λόγου, η Κοινωνιογλωσσολογία διερευνά τον τρόπο ερμηνείας των κοινωνικών σημασιών των εκφωνημάτων, χωρίς να βασίζεται στις αφηρημένες σημασίες των λέξεων που είναι καταχωρημένες στα λεξικά, ούτε στους αφηρημένους συντακτικούς κανόνες που είναι καταχωρημένοι στις γραμματικές. Αντίθετα, λαμβάνει υπόψη τα υποκείμενα της συνομιλίας και την επικοινωνιακή περίσταση. Εξετάζει τον τρόπο που το ακροατήριο ερμηνεύει τους ίδιους τους ομιλητές, καθώς και τις ταυτότητες που κατασκευάζονται κατά το συνομιλιακό συμβάν, βασισμένη στο περιεχόμενο του εκφωνήματος και τον τρόπο εκφώνησής του (Αρχάκης κ.συν., 2011: 26).

Η Κοινωνιογλωσσολογία για πρώτη φορά επέτρεψε τη συστηματική διερεύνηση των γλωσσικών επιλογών σε σχέση με τον παράγοντα του φύλου (Παυλίδου, 2006: 16). Κοινωνιογλωσσικές μελέτες που έχουν γίνει κατά το παρελθόν και έχουν αναλύσει δείγματα γλωσσικής διεπίδρασης με προσανατολισμό στις επικοινωνιακές στρατηγικές των δύο φύλων, έχουν καταλήξει σε ενδιαφέροντα συμπεράσματα σχετικά με τα χαρακτηριστικά του γυναικείου λόγου.

Συγκεκριμένα, πολυάριθμες έρευνες αποδεικνύουν την τάση των αντιπροσώπων του γυναικείου φύλου να εστιάζονται στις διαπροσωπικές λειτουργίες της διεπίδρασης με μεγαλύτερη συχνότητα από τους άνδρες (ό.π.: 29). Εξαιτίας της συναισθηματικής φύσης τους, οι γυναίκες συνδέουν τη διεπίδρασή τους με τη διαπροσωπική σχέση που επιθυμούν να διατηρήσουν. Προσανατολίζονται, κατά κύριο λόγο, σε συμπεριφορές συνεργασίας και αλληλεγγύης και τείνουν να δείχνουν μεγαλύτερη προθυμία να εκφράσουν τη συμφωνία τους με τον συνομιλητή τους και μάλιστα πιο ένθερμα από ό,τι οι άνδρες (Μακρή-Τσιλιπάκου, 2006: 93· Παυλίδου,

2006: 61). Στις έρευνες αυτές είναι εμφανής η τάση των γυναικών να χρησιμοποιούν στον λόγο τους γλωσσικά στοιχεία που τονίζουν τη συναίνεση, την αλληλεγγύη, τη συμπαράσταση, τη φιλική διάθεση, τη συνεργατικότητα και τη συμφωνία, σε μεγαλύτερο βαθμό από τους άνδρες. Η τάση μεγιστοποίησης της συμφωνίας με τους συνομιλητές αποδεικνύεται από το γεγονός ότι εκφράζονται κυρίως με τη μέθοδο της επίτασης και μάλιστα, μέσα από μια σειρά επιτατικών εκφωνημάτων, καθώς και από την προτίμηση και τη συχνότερη χρήση στρατηγικών γλωσσικής ευγένειας, όπως τη χρήση φιλοφρονήσεων (Μακρή-Τσιλιπάκου, 2006: 87· Παυλίδου, 2006: 62). Μάλιστα, τείνουν να λειτουργούν με τρόπους που όχι μόνο θα διατηρήσουν, αλλά και θα αυξήσουν την αλληλεγγύη αυτή, εν αντιθέσει με τους άνδρες, οι οποίοι με τον λόγο τους επιδιώκουν τη διατήρηση και επαύξηση της ισχύος και του κύρους τους (Παυλίδου, 2006: 29).

Ακόμη και στην περίπτωση που οι γυναίκες παρεμβαίνουν στον λόγο των άλλων, το κάνουν με συνεργατική και όχι ανταγωνιστική πρόθεση και προκειμένου να εκφράσουν τη συμφωνία τους με τους εκάστοτε συνομιλητές, ενώ οι άνδρες διακόπτουν τους συνομιλητές τους προκειμένου να κυριαρχήσουν στη συνομιλία (Μακρή-Τσιλιπάκου, 2006: 99· Παυλίδου, 2006: 60). Οι γυναίκες, αν και είναι πιο σταθερά προσανατολισμένες προς την έκφραση συμφωνίας και λιγότερο επιρρεπείς προς τη διαφωνία, ακόμη και στην περίπτωση της διαφωνίας, προσπαθούν να επιλύσουν τα προβλήματα μέσω του διαλόγου, φροντίζοντας να μην απειλήσουν το πρόσωπο των συνομιλητών/τριών τους, κάτι που δεν φαίνεται να αποτελεί κύριο μέλημα των ανδρών (Μακρή-Τσιλιπάκου, 2006: 93,99). Μάλιστα, *«οι διαφωνίες των γυναικών ενσωματώνονται μέσα σε ακολουθίες αλληλέγγυων πράξεων και τις περισσότερες φορές καταλήγουν σε ρητά εκπεφρασμένη συμφωνία»* (Μακρή-Τσιλιπάκου, 2006: 92).

Ενδιαφέρον παρουσιάζει και η περίπτωση κατά την οποία οι γυναίκες διαφωνούν με τους άντρες. Σε αυτή την περίπτωση, οι γυναίκες τείνουν να χρησιμοποιούν πιο συχνά πλάγιες γλωσσικές πράξεις, *«οι οποίες εμπλέκουν τους συνομιλητές τους στην επικοινωνιακή διαδικασία με την ενεργοποίηση του συνομιλιακού υπονοήματος και οι οποίες, αφενός παρέχουν στους παραλήπτες την επιλογή της ερμηνείας τους και αφετέρου, απαλλάσσουν τις δράστριες από τις ευθύνες των πράξεών τους, τις οποίες δυνητικά τουλάχιστον μπορούν να αποποιηθούν»* (Μακρή-Τσιλιπάκου, 2006: 91).

Τέλος, στις μελέτες αυτές αποδεικνύεται ότι οι γυναίκες χρησιμοποιούν τον λόγο ως δείκτη της κοινωνικής τους θέσης μέσω της χρησιμοποίησης περισσότερων

πρότυπων τύπων που συνδέονται με μια υψηλότερη κοινωνική θέση (Παυλίδου, 2006: 29). *«Η διάσταση αυτή στρατηγικών και στόχων των δύο φύλων είναι εξηγήσιμη στο πλαίσιο της εξαργύρωσής τους σε επιθυμητά και προσδοκώμενα χαρακτηριστικά του κοινωνικού τους φύλου και του αντίστοιχα επιτρεπτού, αναμενόμενου, αλλά και ανισότιμου κοινωνικού ρόλου τους»* (Μακρή-Τσιλιπάκου, 2006: 115).

1.7. Η έννοια του στερεότυπου-Τα γυναικεία έμφυλα στερεότυπα

Είναι γεγονός πως η ανθρώπινη σκέψη, προκειμένου να κατηγοριοποιήσει και να ταξινομήσει τις πληροφορίες που λαμβάνει από τον κοινωνικό κόσμο, χρησιμοποιεί πολύ γενικευτικές διαδικασίες. Οι άνθρωποι τείνουν να αποδίδουν ορισμένα χαρακτηριστικά σε άτομα που αναγνωρίζονται ότι υπάγονται σε συγκεκριμένες κοινωνικές ομάδες. Πρόκειται για τα λεγόμενα στερεότυπα, τα οποία, σύμφωνα με τον W. Lippman (1922), είναι εκείνες οι *«παγιωμένες, άκαμπτες απόψεις που μας χρησιμεύουν για να κρίνουμε τις κοινωνικές ομάδες»* (Roussiau, 2009: 180). Για τους Leyens, Yzerbyt και Schadron (1996), τα στερεότυπα αναφέρονται στις *«κοινές πεποιθήσεις πάνω στα ατομικά χαρακτηριστικά, γενικά στα χαρακτηριστικά της προσωπικότητας, αλλά, συχνά, επίσης, στη συμπεριφορά μιας ομάδας ατόμων»* (Roussiau, 2009: 179). Σύμφωνα με την Τσιτσανούδη-Μαλλίδη, *«η UNESCO (1972) δίνει έναν ολοκληρωμένο ορισμό του στερεότυπου υποστηρίζοντας ότι ο όρος αναφέρεται σε «προκατασκευασμένες» πεποιθήσεις για τάξεις ατόμων, ομάδων ή αντικειμένων, οι οποίες δεν προκύπτουν από μία σύγχρονη εκτίμηση του κάθε φαινομένου, αλλά, από μηχανικές συνήθειες κρίσεως και προσδοκίας»* (Τσιτσανούδη-Μαλλίδη, 2006: 85).

Η κατηγοριοποίηση σε ομάδες γίνεται βάσει χαρακτηριστικών που είναι εύκολα αναγνωρίσιμα, όπως το φύλο, η εθνικότητα, η εμφάνιση, ο τρόπος ομιλίας κ.ά. και λειτουργούν ως περίγραμμα προκειμένου για την κατανόηση της κοινωνίας και την οργάνωση των εντυπώσεων του ατόμου για τον εαυτό του και για τους άλλους. Έτσι, μια σειρά χαρακτηριστικών, κοινωνικών ρόλων, συναισθημάτων, ικανοτήτων κ.ά. αποδίδονται σε όλα τα μέλη της ομάδας, στην οποία τα άτομα αναγνωρίζονται ότι υπάγονται (Κωστούλα-Μακράκη, 2001: 118).

Από τα παραπάνω συνεπάγεται πως οι κοινωνικές κατηγοριοποιήσεις, να μεν οργανώνουν τις γνωστικές εντυπώσεις, αλλά, δημιουργούν και τις λεγόμενες «κοινωνικές ταυτότητες». Από τη στιγμή που γίνεται μια κατηγοριοποίηση και ένα

άτομο αναγνωρίζεται ως μέλος μιας ορισμένης ομάδας, τότε στα μάτια του ίδιου του ατόμου, αλλά και στα μάτια των άλλων το άτομο αποκτά μια ταυτότητα (Wetherell, 2004: 300,371). Γενικά, τα στερεότυπα αναπαράγονται εύκολα και είναι κοινά σε όλους τους ανθρώπους, εφόσον προσυπογράφονται και μεταβιβάζονται μέσω της κοινωνικής αλληλεπίδρασης (Roussiau, 2009: 181).

Τα στερεότυπα συνήθως είναι *«εμποτισμένα με έντονα συναισθήματα και έχουν μια συναισθηματική υφή ως επί το πλείστον αρνητική»* (ό.π.: 179-180). Αποτελούν πρόχειρα, βεβιασμένα, επιπόλαια, υπεραπλουστευμένα και υπεργενικευμένα συμπεράσματα για άτομα και ομάδες ατόμων, τα οποία προκαταλαμβάνουν την ανθρώπινη συμπεριφορά απέναντί τους (Κωστούλα-Μακράκη, 2001: 116). Έτσι, νομοτελειακά οδηγούν στην πρόκληση συγκεκριμένων κοινωνικών στάσεων και προδιαθέσεων απέναντι σε ομάδες, αξίες, θεσμούς και προκαλούν την προκατάληψη, μια αρνητική, δυσμενή στάση απέναντι σε μια ομάδα ή τα μέλη της (Τσιτσανούδη-Μαλλίδη, 2006: 85).

Μεταξύ των στερεοτύπων ενυπάρχουν και τα έμφυλα γυναικεία στερεότυπα, που, έχοντας τις ρίζες τους στην παραδοσιακή πατριαρχική μορφή της κοινωνίας, θεωρούν τις αντιπροσώπους του γυναικείου φύλου υποδεέστερες των ανδρών στον βιολογικό, ηθικό, διανοητικό και πνευματικό τομέα (Πηλαβάκη, 2016: 5). Σύμφωνα με τις Μοσχοβάκου και Χατζηαντωνίου, τα έμφυλα στερεότυπα αποτελούν *«σχηματικές και καθολικές αναπαραστάσεις που αποδίδουν χαρακτηριστικά υποτίθεται "φυσικά" στις γυναίκες και στους άνδρες. Καθορίζουν τι είναι και τι δεν είναι οι γυναίκες και οι άνδρες "από τη φύση τους"»* (Μοσχοβάκου και Χατζηαντωνίου, 2018: 15).

Τα στερεότυπα αυτά παρουσιάζονται και αναπαράγονται, σύμφωνα με τη Ματζιούρη, *«με τη μορφή παροιμιωδών και αστειωδών φράσεων που φέρνουν μέσα τους κατάλοιπα του παρελθόντος και τα διατηρούν στο παρόν με μουσειακό τρόπο, δημιουργώντας ως επί το πλείστον δυσάρεστες εικόνες για τις γυναίκες, ενώ μέσα τους έχουν και ρυθμικότητα για να αποτυπώνονται εύκολα στη μνήμη των ομιλητών και των ακροατών»* (Ματζιούρη, 2019: 71). Από την άλλη, για τους αντιπροσώπους του ανδρικού φύλου οι εκφράσεις τέτοιου τύπου σπανίζουν. Το χιούμορ, που αποτελεί μέσο αποτίμησης θεμάτων, γεγονότων και καταστάσεων της καθημερινής ζωής και όχημα για την ήπια, μετριασμένη, ακόμα και συγκαλυμμένη επίθεση απέναντι στις ευρύτερες κυρίαρχες αντιλήψεις, μέσω του γέλιου που προκαλεί, επιτυγχάνει να θίξει, να κατακρίνει και να καυτηριάσει κάποιες στερεοτυπικές ανθρώπινες αντιλήψεις (Αρχάκης κ.συν., 2011: 101). Μέσω, λοιπόν, των γνωμικών προβάλλονται με

σκωπτική διάθεση οι στερεοτυπικές πεποιθήσεις για τις αντιπροσώπους του γυναικείου φύλου. Οι γυναίκες στα γνωμικά παρουσιάζονται ως αιτία πολλών δεινών, ως τρελές, υστερικές, παράλογες, παρορμητικές, πόρνες, υπονομεύτριες, κουτές, ανάξιες εμπιστοσύνης, απερίσκεπτες, γλωσσούδες, κουτσομπόλες, γρουσουζές κ.ά.

Μεταξύ αυτών των γυναικείων έμφυλων στερεοτύπων συγκαταλέγεται και το στερεότυπο της «πεθεράς», το οποίο ανακυκλώνεται ανά τους αιώνες, με πολλές γνωστές εκφράσεις, όπως «όσα βλέπει η πεθερά», «σ' αγαπά η πεθερά σου», «κακιά πεθερά», «η γλώσσα της πεθεράς» κ.ά. (Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας). Ακόμη, δεν είναι λίγες και οι παροιμίες που έχουν διατυπωθεί για τις πεθερές, όπως «ξεχνά η γρουσουζά η πεθερά πως ήτανε και νύφη», «αβάσταχτο κακό της πεθεράς η γκρίνια» και «εσέν' το λέω πεθερά για να τ' ακούει η κυρα-νύφη» (Καψάλης, 2018: 283,366). Η παρετυμολογία της λέξης «πεθερά» θέλει τη λέξη να αποτελείται από τις λέξεις θνήσκω και έρωσ, υπονοώντας ότι η παρουσία της πεθεράς σκοτώνει τον έρωτα. Η κοινή αντίληψη για τις πεθερές είναι ότι μιλούν με υπονοούμενα, έχουν δύστροπο χαρακτήρα και δημιουργούν συνεχώς προβλήματα. Στο σημείο αυτό, αξίζει να διευκρινίσουμε πρώτον, πως η έννοια της πεθεράς παραπέμπει συνειρμικά στην έννοια της «κακιάς πεθεράς» και δεύτερον αντιστοιχεί ως επί το πλείστον στη μητέρα του γαμπρού, η οποία, κατά τη στερεοτυπική αντίληψη, ποτέ δεν εκτιμά και δεν συμπαθεί τη νύφη της («Όλα τα στραβά καρβέλια η νύφη μας τα κάνει»).

Ένας συνηθισμένος τύπος στερεοτύπου ενεργοποιείται βάσει των γλωσσικών χαρακτηριστικών των ανθρώπων, γεγονός που οφείλεται στην *«ορατή φύση των δεικτών στη γλώσσα που σχετίζονται με εξωγλωσσικές κοινωνικές κατηγορίες, όπως η ηλικία, η κοινωνική τάξη, η θρησκεία και η εθνότητα»* (Κωστούλα-Μακράκη, 2001: 118). Όλοι οι άνθρωποι φαίνεται να αντιλαμβάνονται, να κατηγοριοποιούν και να αξιολογούν τους άλλους βάσει των γλωσσικών τους επιλογών, δηλαδή, βάσει του ύφους τους (Αρχάκης κ.συν., 2011: 25). Με άλλα λόγια, η γλωσσική χρήση είναι αυτή που συχνότατα πυροδοτεί τη δημιουργία στερεοτυπικών αντιλήψεων. Το ίδιο ισχύει και στην περίπτωση των πεθερών, καθώς ο τρόπος, με τον οποίο εκφράζονται και χρησιμοποιούν τη γλώσσα, συμβάλλει καθοριστικά στη δόμηση της ταυτότητας της συγκεκριμένης ομάδας.

Αυτό υποστηρίζει, άλλωστε και η θεωρία της κοινωνικής κατασκευής, σύμφωνα με την οποία, η γλώσσα δεν αποτελεί απλή αντανάκλαση των εμπειριών των ανθρώπων, αλλά, διαδραματίζει έναν κεντρικό ρόλο στην κατασκευή του κόσμου (Archakis & Tzanne, 2005: 268). Η ερμηνεία των γλωσσικών μηνυμάτων δεν

περιορίζεται «στις μεταδιδόμενες αναπαραστάσεις, αλλά, προφανώς λαμβάνει υπόψη τις γλωσσικές επιλογές και κατασκευές του ομιλητή, από τις οποίες μπορούν να βγουν διάφορα συμπεράσματα για τις ταυτότητές του: την προέλευση, τις προθέσεις, την αξιοπιστία του» (Αρχάκης κ.συν., 2011: 25). Επομένως, οι γλωσσικές επιλογές των πεθερών αποτελούν και αυτές «πράξεις ταυτότητας» (acts of identity).

Τέλος, αξίζει να επισημανθεί ότι πολλές από τις θεωρίες πραγματολογικής φύσεως αποδεικνύουν ότι οι ομιλητές μπορούν να επιδείξουν πολλαπλές, αποσπασματικές κι εναλλασσόμενες ταυτότητες μη δοσμένες εκ των προτέρων. Κι ακόμη, ότι οι ομιλητές κατασκευάζουν τις ταυτότητές τους λαμβάνοντας υπόψη τον συνομιλητή που έχουν κάθε φορά απέναντί τους και οργανώνοντας κατάλληλα το εκφώνημά τους για τον εκάστοτε επιδιωκόμενο σκοπό τους (ό.π.: 43-44). Αναμφίβολα, το ίδιο συμβαίνει και με την περίπτωση των πεθερών, των οποίων οι αρνητικά χρωματισμένες ταυτότητες κατασκευάζονται βάσει των γλωσσικών επιλογών τους όταν απευθύνονται στις συντρόφους των υιών τους.

1.8. Η συσχέτιση των Μ.Μ.Ε. με τα στερεότυπα και το χιούμορ

Η κατασκευή κοινωνικών ταυτοτήτων δια του λόγου και η επίτευξη ομογενοποίησης με διαδικασίες στερεοτυπικών γενικεύσεων ενισχύεται στη σύγχρονη τεχνολογική εποχή και από την κυριαρχία των Μέσων Μαζικής Επικοινωνίας (Αρχάκης κ.συν., 2011: 29). Σύμφωνα με την Τσιτσανούδη-Μαλλίδη, «τα Μ.Μ.Ε., ως θεσμός εξουσίας, εκτός από την ενημερωτική λειτουργία τους, επιτελούν και τη λειτουργία κατασκευής συναίνεσης, επικεντρωνόμενα στη διαμόρφωση απόψεων, στάσεων και ιδεολογιών» (Τσιτσανούδη-Μαλλίδη, 2006: 58). Αυτό συνεπάγεται πως τα Μ.Μ.Ε. όχι σπάνια διαιωνίζουν ρητά ή άρρητα σεξιστικά στερεότυπα, επηρεάζοντας κατ' επέκταση με αρνητικό τρόπο τη στάση του κοινωνικού συνόλου απέναντι στο γυναικείο φύλο.

Σε πρόσφατη μελέτη της, η Τσιτσανούδη-Μαλλίδη υποστηρίζει ότι «ο λόγος των Μέσων Μαζικής Ενημέρωσης είναι συχνά το όχημα και μερικές φορές ο παράγοντας που ενθαρρύνει τέτοιες απλουστευτικές εικόνες για ομάδες, αξίες, ανθρώπους, γεγονότα και αντικείμενα» (Τσιτσανούδη-Μαλλίδη, 2016: 71). Στην ίδια μελέτη, υποστηρίζει ότι «πρόσφατα, το φαινόμενο των σεξιστικών αναπαραστάσεων των γυναικών φαίνεται να υποχωρεί, τουλάχιστον στην πολιτική αρένα, αλλά, όχι στον τομέα της showbiz και των ψυχαγωγικών εκπομπών της ελληνικής τηλεόρασης» (Τσιτσανούδη-Μαλλίδη, 2016: 68). Κατά κύριο λόγο, η τηλεόραση απεικονίζει τις αξίες και τις στάσεις της

εκάστοτε κοινωνίας, αλλά, παράλληλα διαμορφώνει και τις αντιλήψεις του κοινωνικού συνόλου για κάποιες κοινωνικές ομάδες. Συχνά, οι κωμικές σειρές, που αποτελούν τηλεοπτικό προϊόν, χρησιμοποιούν το χιούμορ για να παρουσιάσουν την πραγματικότητα και τις κοινωνικές καταστάσεις με κωμικό τρόπο, ασκώντας παράλληλα την κριτική τους με υπόρητο τρόπο. Οι σεναριογράφοι, μέσω των αφηγήσεών τους, χρησιμοποιούν το χιούμορ *«προκειμένου να κατασκευάσουν τις επιδιωκόμενες κατά περίπτωση ταυτότητες, δηλαδή, να τοποθετηθούν απέναντι στους χαρακτήρες των αφηγήσεών τους και κυρίως στους ιδεολογικούς λόγους που κυριαρχούν στο κοινωνικό πλαίσιο από το οποίο προέρχονται και μέσα στο οποίο κινούνται»* (Αρχάκης κ.συν., 2011: 99). Αυτό σημαίνει ότι αποσκοπούν στην πρόκληση γέλιου προκειμένου για τη διασκέδαση του κοινού με τους στερεοτυπικά δοσμένους χαρακτήρες που προβάλλουν.

Συχνά στοχοποιούν χιουμοριστικά και τις διαλεκτικές ποικιλίες, δηλαδή, τις γεωγραφικές ποικιλίες, τα τοπικά ιδιώματα, αλλά και τις κοινωνικές ποικιλίες, αναπαράγοντας έτσι έντονα στερεότυπα που αφορούν στους χρήστες τους. Η χρήση διαλεκτικής προφοράς συνδέεται με επαρχιακά περικείμενα, όπου οι παραδοσιακές αντιλήψεις, αλλά και τα στερεότυπα τηρούνται σε μεγαλύτερο βαθμό σε αντίθεση με την πρωτεύουσα. Η χρήση διαλεκτικών ποικιλιών σχετίζεται με τη ζωή στην ύπαιθρο, όπου οι παραδοσιακές αντιλήψεις και ο σεβασμός σε πτυχές της παραδοσιακής οικογενειακής ζωής τείνουν να διατηρούνται, εν αντιθέσει με τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της ζωής στις μεγαλουπόλεις (ό.π.: 227). Σύμφωνα με τους Αρχάκη και Κονδύλη, *«δεν πρέπει να διαφεύγει της προσοχής μας ότι η ανάδειξη της γλωσσικής ποικιλότητας, η οποία είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με την κοινωνική ποικιλότητα, αναπόφευκτα φέρνει στο προσκήνιο και την κοινωνική ανισότητα: όσοι ή όσες δεν μιλούν την πρότυπη γλώσσα των μεσαίων ή ανώτερων στρωμάτων ανήκουν στο κοινωνικό περιθώριο και δεν απολαμβάνουν τα οφέλη που καρπώνονται οι ομιλητές της πρότυπης γλώσσας»* (Αρχάκης & Κονδύλη, 2002: 33).

Συνοψίζοντας, θα λέγαμε πως τα κείμενα μαζικής κουλτούρας, εκμεταλλεύονται το χιούμορ, ως στοιχείο *«βασισμένο στην απόκλιση από τον κανόνα και τις συναφείς προσδοκίες, που συνδέεται άμεσα με την κριτική στάση προς την απόκλιση»* (Αρχάκης κ.συν., 2011: 101). *«Άλλοτε κατακρίνουν με έμμεσο τρόπο τις στερεοτυπικές αντιλήψεις κι άλλοτε δικαιωνίζουν κοινωνικές κατασκευές, στοχεύοντας την απήχηση στο ευρύ τηλεοπτικό κοινό με σκοπιμότητες που σχετίζονται με την αύξηση της τηλεθέασης, την*

εμπορική απήχηση και τελικά την εξαργύρωση σε μεγάλα διαφημιστικά πακέτα» (Τσιτσανούδη-Μαλλίδη, 2006: 260).

Η τηλεοπτική κωμική σειρά, που η παρούσα εργασία επιχειρεί να αναλύσει, προκαλεί το χιούμορ, εκμεταλλευόμενη τις στερεοτυπικές αντιλήψεις για τις πεθερές, χωρίς να έρχεται σε σύγκρουση με τις γνωστικές και κοινωνιογλωσσικές προσδοκίες του τηλεοπτικού κοινού. Πρόκειται για τη γνωστή κωμική τηλεοπτική σειρά «Επτά Θανάσιμες Πεθερές».

Στο σημείο αυτό ολοκληρώνεται το θεωρητικό μέρος της εργασίας και ακολουθεί το δεύτερο μέρος με την ερευνητική προσέγγιση του συνομιλιακού υπονοήματος της πεθεράς.

ΔΕΥΤΕΡΟ ΜΕΡΟΣ

ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ

Το δεύτερο μέρος της εργασίας αποτελεί την ερευνητική προσέγγιση του συνομιλιακού υπονοήματος της πεθεράς και περιλαμβάνει την υπόθεση της εργασίας, τη μεθοδολογική της προσέγγιση, τα δεδομένα που συλλέχθηκαν και την ανάλυσή τους.

2.1. Υπόθεση εργασίας

Η εργασία εδράζεται στην υπόθεση ότι οι φυσικοί χρήστες μιας γλώσσας, όταν δυσκολεύονται να εκφραστούν με όρους κυριολεξίας, επιλέγουν εναλλακτικούς τρόπους επικοινωνίας. Ουσιαστικά, υιοθετούν ενός είδους «παρέκκλιση» από την απευθείας επικοινωνία ενός σαφούς μηνύματος και κινούνται σε μια παράλληλη οδό, στην οποία εναποθέτουν τις επικοινωνιακές προθέσεις και βλέψεις τους σε μορφές, οι οποίες εμπεριέχουν ποικίλα νοήματα.

Ειδικότερα, η υπόθεσή μας αφορά στο ότι, σε ορισμένα κειμενικά τεμάχια που αφορούν στον «λόγο της πεθεράς», όπως για τις ανάγκες της παρούσας ερευνητικής εργασίας τον προσδιορίζουμε, η χρήση υπονοούμενου είναι έντονη. Βασίζεται στην αναγκαιότητα να διερευνηθεί και να αναδειχθεί ο τρόπος με τον οποίο χρησιμοποιείται και λειτουργεί το υφιστάμενο συνομιλιακό υπονόημα στον λόγο της πεθεράς. Επιπλέον, αποσκοπεί στη μελέτη της δομής, της μορφής και των λειτουργιών της γλώσσας που εκπέμπονται από το συγκεκριμένο στερεοτυποποιημένο πρότυπο. Συνοπτικά, η έρευνα στοχεύει στον εντοπισμό κειμενικών τεμαχίων της τηλεοπτικής σειράς «Επτά Θανάσιμες Πεθερές», στα οποία λειτουργεί η χρήση του συνομιλιακού υπονοήματος της πεθεράς, καθώς και στην περαιτέρω γλωσσολογική, σημασιολογική, πραγματολογική και κοινωνιογλωσσική ανάλυση και σχολιασμό τους.

2.2. Μεθοδολογική προσέγγιση και συλλογή των δεδομένων

Η ανάλυση των κειμενικών τεμαχίων πραγματοποιήθηκε με βάση τα εργαλεία που προσφέρονται στο πλαίσιο των θεμελιωδών αρχών της Κριτικής Ανάλυσης Λόγου (Critical Discourse Analysis). Καθώς η παρούσα εργασία κινείται εντός του πλαισίου

της γλωσσολογικής προσέγγισης, τα δεδομένα αναλύθηκαν με βασικούς άξονες τη Σημασιολογική Θεωρία, την Πραγματολογική Θεωρία, τη θεωρία του Grice για την Αρχή της Συνεργασίας, τη θεωρία του Leech για την Αρχή της Ευγένειας, αλλά και τις κοινωνιογλωσσικές έρευνες για τις γλωσσικές επιλογές των δύο φύλων. Ιδιαίτερη βαρύτητα δόθηκε στον έλεγχο των μεταφορικών εκφράσεων που χρησιμοποιούνται, αλλά και στη χρήση διαλεκτικών ποικιλιών.

Ειδικότερα, η Κριτική Ανάλυση Λόγου (στο εξής ΚΑΛ), που χρησιμοποιήθηκε ως το βασικό μεθοδολογικό εργαλείο της παρούσας έρευνας, αποτελεί υποκλάδο της Ανάλυσης Λόγου. Η τελευταία, αντιλαμβάνεται τον λόγο *«ως τρόπο λεκτικών ανταλλαγών που συνδέονται με τρόπους σκέψης και συγκροτούν σύνολα δομημένων παραδοχών που τίθενται σε κοινωνική κυκλοφορία»* (Αρχάκης κ.συν., 2011: 22). Αντικείμενο ενασχόλησης της Ανάλυσης Λόγου αποτελεί η ακριβής αποτύπωση και καταγραφή της διαδικασίας, με την οποία χρησιμοποιείται η γλώσσα σε κάποιο συγκεκριμένο προκειμένου να εκφράσει πρόθεση. Εστιάζει το ενδιαφέρον της στις ρητές συνδέσεις των προτάσεων ενός κειμένου, ώστε το κείμενο αυτό να έχει συνοχή (Yule, 2006: 97-98).

Σύμφωνα με τους Γεωργακοπούλου και Γούτσο (2011: 29), αυτή η ενασχόληση με το κείμενο αποτελεί το σημείο διάκρισης της Ανάλυσης Λόγου και της Πραγματολογίας. Η πραγματολογική οπτική στη μελέτη του λόγου ασχολείται ιδιαίτερα με όσα δεν έχουν ειπωθεί ή γραφτεί σε έναν επικοινωνιακό λόγο, έχουν, όμως, μεταδοθεί επικοινωνιακά. Ο κλάδος της Πραγματολογίας έχει συμβάλει ώστε να μπορούμε να διακρίνουμε το νόημα πίσω από τις εκφράσεις, αλλά και να δίνουμε έμφαση σε ψυχολογικές έννοιες, όπως οι πεποιθήσεις και οι προσδοκίες των ατόμων (Yule, 2006: 98).

Η ΚΑΛ αντιλαμβάνεται τον λόγο ως κοινωνικό γεγονός και γι' αυτό επιχειρεί να δώσει μια ικανοποιητική απάντηση στο ερώτημα που αναζητά τη σχέση μεταξύ λόγου και κοινωνίας. Διερευνά εμπειρικά τις σχέσεις ανάμεσα στον λόγο και τις κοινωνικοπολιτισμικές διεργασίες και εξελίξεις σε διάφορους κοινωνικούς τομείς (Phillips & Jørgensen, 2009: 115). Βασικό στόχο έχει τη διεύρυνση του ρόλου του λόγου στην αποτύπωση, μεταγραφή και ενδυνάμωση των εξουσιαστικών σχέσεων και των στερεοτυπικών αντιλήψεων που ενυπάρχουν σε κάθε κοινωνία. Έχει, δηλαδή, ως αφετηρία της την άποψη ότι η χρήση της γλώσσας συνδέεται αναπόσπαστα με ιδεολογικές παραμέτρους που αφορούν στους τρόπους επιβολής ισχύος και ελέγχου

και οι οποίες, τις περισσότερες φορές λανθάνουν, παρά εκφράζονται ρητά (Γεωργακοπούλου & Γούτσος, 2011: 31,218).

Για την ΚΑΛ, ο λόγος δεν αντικατοπτρίζει την πραγματικότητα, αλλά τη διαμορφώνει. Έτσι, ο λόγος αποτελεί φορέα αξιών και ιδεολογιών και συνεισφέρει με καίριο τρόπο στη συγκρότηση των ίδιων των ατόμων, των ταυτοτήτων τους, αλλά και των κοινωνικών σχέσεών τους (Phillips & Jørgensen, 2009: 117). Σε αυτή τη βάση, η συνεισφορά της ΚΑΛ είναι ιδιαίτερα σημαντική, διότι παρέχει τα κατάλληλα εργαλεία προκειμένου να αποκαλυφθεί η ιδεολογική λειτουργία συγκεκριμένων γλωσσικών επιλογών. Επιδιώκει να φέρει στο φως τα άρρητα εξουσιαστικά προστάγματα της κοινωνικο-πολιτικο-πολιτισμικής ιεραρχίας, όπως αυτά προϋποτίθενται σε ένα κείμενο (Αρχάκης κ.συν., 2011: 52). Εφόσον, λοιπόν, κανένα είδος κειμένου δεν είναι «αθώο», επιβάλλεται η «ιδεολογικοποιημένη» μελέτη του. Στη μελέτη αυτή έχουν συμβάλει καθοριστικά σημαντικοί μελετητές, όπως ο Fairclough και ο Dijk.

Ο Fairclough, μάλιστα, ισχυρίστηκε πως η κειμενική ανάλυση δεν είναι επαρκής ως ανάλυση του λόγου και γι' αυτό είναι αναγκαία μια διεπιστημονική θεώρηση, η οποία να συνδυάζει την κειμενική με την κοινωνική ανάλυση (Phillips & Jørgensen, 2009: 125). Γι' αυτό, πρότεινε το τρισδιάστατο πρότυπο ΚΑΛ, σύμφωνα με το οποίο, κάθε χρήση της γλώσσας συνιστά επικοινωνιακό συμβάν που αποτελεί ταυτόχρονα κείμενο (προφορικό, γραπτό ή και τα δύο), ρηματική πρακτική (που αφορά την παραγωγή και κατανάλωση κειμένων) και κοινωνική πρακτική. Επομένως, σύμφωνα με τον Fairclough, κάθε Ανάλυση Λόγου ενός επικοινωνιακού συμβάντος οφείλει να εξετάζει: α) τα γλωσσικά χαρακτηριστικά του κειμένου, β) τις διαδικασίες που συνδέονται με την παραγωγή λόγου, την ομιλία, την ανάγνωση, την ακρόαση και γ) την ευρύτερη κοινωνική πρακτική (κοινωνικό πλαίσιο και επικοινωνιακές πρακτικές), όπου ανήκει το επικοινωνιακό συμβάν (ό.π.: 129-130).

Στο πλαίσιο, λοιπόν, της ΚΑΛ, η παρούσα εργασία δίνει έμφαση στον έλεγχο των μεταφορικών εκφράσεων που διατρέχουν το κείμενο. *«Ο έλεγχος αυτός είναι βασισμένος στη γνωστική θεωρία της μεταφοράς (Lakoff & Johnson), σύμφωνα με την οποία μεγάλο μέρος του ανθρώπινου διαλόγου, της σκέψης και της "ανθρώπινης" πραγματικότητας είναι μεταφορικά δομημένο»* (Πολίτης, 2012: 60). Ακόμη, *«η μεταφορά κατά τον Deignan είναι αναπόσπαστο κομμάτι του τρόπου με τον οποίο οι άνθρωποι επικοινωνούν για ιδέες και εμπειρίες, τις οποίες πιθανότατα δυσκολεύονται*

να εξωτερικεύσουν με όρους μονοσημίας» (Deignan, 2005: 133, όπ. αναφ. στο Τσιτσανούδη-Μαλλίδη, 2020: 81).

Επιπλέον, δίνεται έμφαση στον έλεγχο των διαλεκτικών στοιχείων–γεωγραφικών διαλέκτων προκειμένου να διερευνηθεί ο τρόπος αξιοποίησής τους από τους σεναριογράφους της τηλεοπτικής σειράς για τη δημιουργία γκροτέσκας ατμόσφαιρας και την πρόκληση γέλιου. Παράλληλα, γίνεται προκειμένου να εξεταστεί περαιτέρω η χρήση της διαλεκτικής ποικιλίας ως στοιχείου άρρηκτα συνδεδεμένου με τη ζωή στην επαρχία, όπου η τήρηση των πατροπαράδοτων ηθών, θεσμών και παραδόσεων είναι αυστηρότερη σε σχέση με την πρωτεύουσα. Αυτό σημαίνει, κατ' επέκταση, πως σε επαρχιακά περιβάλλοντα η εξουσιαστική σχέση της κυρίαρχης ομάδας (στη συγκεκριμένη περίπτωση της πεθεράς) σε βάρος της υποτελούς ομάδας (της νύφης) τείνει να διαιώνίζεται. Σύμφωνα με την Τσιτσανούδη-Μαλλίδη, *«η κυρίαρχη ομάδα προσδιορίζει και τελικά νομιμοποιεί την υποτελή ως κατώτερη, υποδεέστερη ή φαύλη, αναδεικνύοντας έτσι τον εαυτό της ως ανώτερη. Μια τέτοια διαδικασία καταλήγει αυτόματα στην έγερση περιορισμών (κοινωνικών, ψυχολογικών) στις υποδεέστερες και μειονεκτούσες ομάδες ή άτομα»* (Τσιτσανούδη-Μαλλίδη, 2020: 53). Αυτό σημαίνει πως οι εξουσιαστικές σχέσεις λειτουργούν με τέτοιο τρόπο, ώστε να συντηρείται και να διαιώνίζεται η υπάρχουσα εξουσιαστική κοινωνική δομή.

Συνοψίζοντας, η παρούσα εργασία, μέσω της ΚΑΛ, προσπαθεί να διερευνήσει με ποιον τρόπο οι εν λόγω *«μη διαφανείς σχέσεις είναι παράγοντας στη διασφάλιση της εξουσίας και της ηγεμονίας και προσελκύει την προσοχή σε ανισότητες εξουσίας, κοινωνικές μεροληψίες, μη δημοκρατικές πρακτικές και άλλες μεροληψίες, με την ελπίδα να παροτρύνει τους ανθρώπους σε διορθωτικές δράσεις»* (Fairclough, 1992, όπ. αναφ. στο Zafiropoulou, Theodosiou, & Papakonstantinou, 2015: 21). Χρησιμοποιεί τα εργαλεία της ΚΑΛ, αντιμετωπίζοντάς την από μια πραγματολογική οπτική, καθώς αυτή αποτελεί την καταλληλότερη μέθοδο *«για την ερμηνεία, την ανάλυση και την κριτική της κοινωνικής ζωής που αντικατοπτρίζεται στο κείμενο»* (ό.π.), με ειδικότερο στόχο να μελετηθούν επακριβώς οι εκάστοτε επικοινωνιακές προθέσεις της ομιλήτριας-πεθεράς. Η γλωσσολογική, κειμενική ανάλυση της χρήσης της γλώσσας στις κοινωνικές διαδράσεις πεθεράς και νύφης, καθώς και η διερεύνηση των σχέσεων μεταξύ της χρήσης της γλώσσας και της κοινωνικής πρακτικής (Phillips & Jørgensen, 2009: 120,132) γίνεται με επαγωγική μέθοδο, ακολουθώντας την πορεία από το ειδικό στο γενικό, για την εξαγωγή γενικότερων συμπερασμάτων.

Για τις ανάγκες της παρούσας εργασίας επιλέχθηκε η ελληνική κωμική τηλεοπτική σειρά «Επτά Θανάσιμες Πεθερές», δεδομένου ότι αποτελεί πηγή αστείρευτων παραδειγμάτων υπόρρητου λόγου της πεθεράς. Επιπλέον, η παρακολούθηση της σειράς από τη θέση του τηλεθεατή μάς δίνει το πλεονέκτημα της ευχερέστερης διάκρισης της φύσης των συνομιλιακών υπονοημάτων, εφόσον μπορούμε να έχουμε ολοκληρωμένη εικόνα του χαρακτήρα και των αληθινών προθέσεων της εκάστοτε πεθεράς, κάτι που δεν συμβαίνει στην πραγματική ζωή. Το γεγονός αυτό καθιστά την έρευνά μας περισσότερο αντικειμενική και αξιόπιστη, καθώς μπορούμε να διακρίνουμε αβίαστα εάν ένα υπονόημα ενεργοποιείται λόγω της κατάφωρης, της δόλιας, της ακούσιας, ή της μη παραβίασης των αξιωμάτων της Αρχής της Συνεργασίας ή λόγω της αποδέσμευσης από τα αξιώματα αυτά.

Όπως επισημαίνει και η Σπανάκη στη μελέτη της «Ελληνικός κινηματογράφος και ανανέωση του κανόνα των νεοελληνικών σπουδών εκτός Ελλάδας», συνολικά, η εξέλιξη της πλοκής των ταινιών, τα θέματα που αναπτύσσονται, ο ρόλος των χαρακτήρων, η γλώσσα που χρησιμοποιείται, προσφέρονται και «για ανάλυση κοινωνιογλωσσολογικού ενδιαφέροντος. Από την άποψη της κριτικής μάθησης μπορεί να αναδειχθούν στοιχεία για τον τρόπο λειτουργίας της ελληνικής κοινωνίας, όσον αφορά ζητήματα νοοτροπίας που σχετίζονται με τη θέση της οικογένειας στην ελληνική ζωή, αλλά και τη στάση απέναντι στο γυναικείο φύλο» (Σπανάκη, 1997: 165).

Στο πλαίσιο αυτό κινείται και η παρούσα εργασία, η οποία αναλύει κειμενικά τεμάχια από τη δημοφιλή τηλεοπτική κωμική σειρά «Επτά Θανάσιμες Πεθερές». Η εν λόγω σειρά βασίστηκε στο ομώνυμο βιβλίο της Νίκης Τάντση «Επτά θανάσιμες πεθερές: Επτά ξεκαρδιστικές ιστορίες» (2003, Αθήνα: Εμπειρία Εκδοτική) και απέδωσε με γλαφυρότητα τη σχέση πεθεράς και νύφης. Η τηλεοπτική σειρά προβλήθηκε την περίοδο 2004-2010 από το Mega Channel, ένα κανάλι με μεγάλη τηλεθέαση. Θεωρήθηκε ως η μακροβιότερη prime-time σειρά της ελληνικής τηλεόρασης, καθώς προβλήθηκε σε επτά κύκλους επεισοδίων. Αποτελείται από αυτοτελείς ιστορίες, οι οποίες ολοκληρώνονται σε δύο ή τρία επεισόδια η καθεμιά. Τα σενάρια γράφτηκαν κυρίως από τον Παναγιώτη Καποδίστρια, σε συνεργασία με ομάδα σεναριογράφων, ενώ σκηνοθέτης ήταν ο Γρηγόρης Πετρινιώτης. Στη σειρά πρωταγωνίστησαν πολλές γνωστές νεότερες και παλαιότερες ηθοποιοί (Wikipedia).

Ο τίτλος της σειράς, διόλου τυχαία, παραπέμπει συνειρμικά στα Επτά Θανάσιμα Αμαρτήματα, τα οποία, σύμφωνα με την Καθολική Εκκλησία, μπορούν να οδηγήσουν στην αιώνια καταδίκη της ανθρώπινης ψυχής (Wikipedia). Στη σειρά

παρουσιάζονται ποικίλοι τύποι πεθερών, 59 συνολικά, με διαφορετικά κάθε φορά στοιχεία προφίλ, χαρακτήρα και ιδιοσυγκρασίας (η χήρα, η απρόβλεπτη, η γιατρόπληκτη, η τσιγκούνα, η ρατσίστρια, η φαρμακόγλωσσα, η Κολωνακιώτισσα, η νεόπλουτη, η μοντέρνα, η προληπτική κλπ.). Κοινός πάντοτε παρονομαστής τους η υπερβολική αγάπη προς τον γιο τους. Η αγάπη αυτή τις οδηγεί συχνά σε ακραίες συμπεριφορές απέναντι σε όσες «τόλμησαν» να αγαπήσουν και να παντρευτούν κάποιον που λατρεύει τη μητέρα του, με κωμικό κάθε φορά αποτέλεσμα. Αφηγήτρια της σειράς είναι η Βίκυ Σταυροπούλου, η οποία υποδύεται έναν καλό άγγελο, την Καλλιόπη, που, όταν ήταν εν ζωή, ταλαιπωρήθηκε από την πεθερά της και όταν πέθανε, ο Θεός της ανέθεσε την αποστολή να βοηθά τις νύφες από τις επικίνδυνες πεθερές. Τώρα πια, αόρατη από τους κοινούς θνητούς, παρακολουθεί, αφηγείται και παρεμβαίνει υπέρ του καλού (Wikipedia).

Για τη διερεύνηση του θέματος έγινε παρακολούθηση όλων των επεισοδίων της σειράς από τη διαδικτυακή πλατφόρμα του Youtube. Κάθε επεισόδιο μελετήθηκε ξεχωριστά και ακολούθησε η επιλογή των κειμενικών τεμαχίων που περιλαμβάνουν συνομιλιακό υπονόημα. Τα δεδομένα που αναλύθηκαν, συγκεντρώθηκαν με τη χρησιμοποίηση της μεθόδου της μαγνητοφώνησης-απομαγνητοφώνησης. Το corpus των δεδομένων που αναλύονται στη συνέχεια, περιλαμβάνει 15 απομαγνητοφωνημένα κειμενικά τεμάχια από τα εξής επεισόδια:

- *Η χήρα πεθερά* (2004), σενάριο: Κάτια Κισσονέργη
- *Η μοντέρνα πεθερά* (2004), σενάριο: Βασίλης Ρίσβας, Δήμητρα Σακαλή
- *Η πανούργα πεθερά* (2005), σενάριο: Κωνσταντίνα Γιαχαλή
- *Η Θεσσαλονικιά πεθερά* (2006), σενάριο: Παντελής Καναράκης
- *Η Πατρινιά πεθερά* (2007), σενάριο: Κωνσταντίνα Γιαχαλή
- *Η Κεφαλονίτισσα πεθερά* (2004), σενάριο: Μάρω Μπουρδάκου
- *Η Συριανή πεθερά* (2007), σενάριο: Παναγιώτης Καποδίστριας.

Τα τεμάχια αυτά μπορεί, ναι, μεν να διακρίνονται από το στοιχείο της προφορικότητας (orality), όμως, δεν πρέπει να μας διαφεύγει το γεγονός ότι στην πραγματικότητα δεν αποτελούν προϊόν γνήσιου προφορικού λόγου. Αντιθέτως, συνιστούν αποτέλεσμα επινοημένου γραπτού λόγου, καθώς πρόκειται για το σενάριο της κωμικής σειράς, προϊόν μυθοπλαστικής κατασκευής και έμπνευσης των σεναριογράφων. Στην επόμενη ενότητα παρατίθενται τα δεδομένα της έρευνας και η συζήτησή τους.

2.3. Τα δεδομένα και η συζήτησή τους

Τα δεδομένα που αναλύονται στην παρούσα ενότητα αποτελούν αποσπάσματα από τα ακόλουθα επεισόδια της τηλεοπτικής σειράς «Επτά Θανάσιμες Πεθερές»:

- *Η χήρα πεθερά* (2004), σενάριο: Κάτια Κισσονέργη
- *Η μοντέρνα πεθερά* (2004), σενάριο: Βασίλης Ρίσβας, Δήμητρα Σακαλή
- *Η πανούργα πεθερά* (2005), σενάριο: Κωνσταντίνα Γιαχαλή
- *Η Θεσσαλονικιά πεθερά* (2006), σενάριο: Παντελής Καναράκης
- *Η Πατρινιά πεθερά* (2007), σενάριο: Κωνσταντίνα Γιαχαλή
- *Η Κεφαλονίτισσα πεθερά* (2004), σενάριο: Μάρω Μπουρδάκου
- *Η Συριανή πεθερά* (2007), σενάριο: Παναγιώτης Καποδίστριας.

Για την καλύτερη κατανόηση του συνομιλιακού υπονοήματος, προηγείται η περικειμενοποίηση του εκφωνήματος της πεθεράς, η τοποθέτησή του, δηλαδή, στο περικείμενο μέσα στο οποίο εκφωνείται και έπεται η ανάλυσή του.

2.3.1. Τίτλος επεισοδίου: *Η χήρα πεθερά 1* (2004), σενάριο: Κάτια Κισσονέργη, (31:44-31:54)

Είναι Σεπτέμβριος μήνας και η μέλλουσα πεθερά (Ελένη Γερασιμίδου) επισκέπτεται για πρώτη φορά με τον γιο της και μέλλοντα γαμπρό (Απόστολο Γκλέτσο) το σπίτι της υποψήφιας νύφης (Κατερίνας Τσάβαλου). Αφού κάθονται στο σαλόνι, κάνουν πρόποση, εύχονται στους μελλοννυμφους και η πεθερά σχολιάζει: «*Γλυκός είναι ο καιρός, αλλά, μήπως είναι από πουθενά ανοιχτά και κάνει κάνα ρεύμα; Είναι το κορίτσι μας γυμνό, μην αρπάζει καμιά πούντα....Ε, στρατηγέ μου;*».

Συζήτηση: Τα λόγια της πεθεράς ξεκινούν με μια ρητορική ερώτηση που ενέχει υπονόημα και περιλαμβάνει μια αντίφαση. Η αντίφαση αυτή προβάλλεται με τη χρήση του αντιθετικού συνδέσμου «*αλλά*». Εντοπίζεται δόλια παραβίαση της Αρχής της Συνεργασίας και των αξιωμάτων της ποιότητας, της ποσότητας, της συνάφειας και του τρόπου. Πρόκειται για δόλια παραβίαση, καθώς φαίνεται ότι επιθυμεί να παραπλανήσει το ακροατήριό της μέσω του φαινομενικού ενδιαφέροντός της για τη νύφη της. Η δόλια παραβίαση του αξιώματος της ποιότητας εντοπίζεται στο γεγονός ότι σκόπιμα λέει κάτι που είναι ψευδές (κορίτσι γυμνό). Προκειμένου να δείξει ότι δεν επιθυμεί να παραβιάσει το αξίωμα της ποιότητας, χρησιμοποιεί τον διστακτικό

σύνδεσμο «μήπως», που αποτελεί επισχετική φράση και σημαίνει «μπορεί να κάνω και λάθος».

Η παραβίαση του αξιώματος της ποσότητας φαίνεται απ' το ότι λέει περισσότερα από όσα χρειάζονται για τη συνομιλία και χρησιμοποιεί τη μεταφορά, την υπερβολή και την ειρωνεία, επιτρέποντας στους ακροατές να αντιληφθούν το σημείο της προσβολής που γίνεται με έμμεσο τρόπο. Η φράση «*γλυκός καιρός*» είναι μεταφορική και η χρήση του επιθέτου «γλυκός» γίνεται προκειμένου το υπονόημα να συμβιβαστεί με μια φαινομενική αθωότητα. Χρησιμοποιεί το επίθετο «γλυκός» θέλοντας να υπονοήσει πως οι προθέσεις της είναι επίσης γλυκές. Η έκφραση που ακολουθεί (το κορίτσι *μας*) με την έμφαση στη χρήση της κτητικής αντωνυμίας «*μας*», με την οποία συμπεριλαμβάνει και τον εαυτό της στην οικογένεια (εγκλείον εμείς), χρησιμοποιείται θωπευτικά και τονίζει τη φαινομενική αθωότητα του εκφωνήματος και την «καλοπροαίρετη» διάθεσή της. Στη συνέχεια, χρησιμοποιεί και πάλι μια μεταφορική φράση «*μην αρπάζει καμιά πούντα*».

Ακόμη, παραβιάζει το αξίωμα της συνάφειας, διότι ο λόγος της δεν είναι συναφής με το θέμα της συζήτησης και την αρχή του τρόπου, διότι δεν είναι σύντομη και χρησιμοποιεί αδιαφανείς εκφράσεις. Με τους παραπάνω τρόπους ενεργοποιείται το συνομιλιακό υπονόημα. Η πεθερά υπονοεί πως το ντύσιμο της νύφης είναι μη πρόπον, ίσως και προκλητικό για τα δικά της δεδομένα. Η χρήση του επιθέτου «*γυμνό*» μεταφράζεται ως ξεδιάντροπο και ξετσιπωτο και υπονοεί ίσως και στοιχεία για τον χαρακτήρα της μέλλουσας νύφης. Τελειώνοντας το υπονόημά της η πεθερά απευθύνεται στον πατέρα της νύφης με το ερώτημα «*Ε, στρατηγέ μου;*», ώστε να διαπιστώσει εάν η επικοινωνία εξακολουθεί να υφίσταται (φατική λειτουργία της γλώσσας), αναζητώντας παράλληλα στο πρόσωπό του έναν «σύμμαχο».

Στα λόγια της πεθεράς παρατηρείται και παραβίαση των αξιωμάτων της Αρχής της Ευγένειας. Συγκεκριμένα, καταπατάται το αξίωμα της επιδοκιμασίας, καθώς η πεθερά διογκώνει την κριτική και την αποδοκιμασία της προς τη νύφη, αλλά και το αξίωμα της συμφωνίας, εφόσον μεγιστοποιεί τη διαφωνία της με τη νύφη και τον τρόπο που είναι ντυμένη. Προσποιείται ότι τηρεί το αξίωμα του τακτ, ότι, δηλαδή, προσπαθεί με τον τρόπο της να περιορίσει στο ελάχιστο το κόστος των λεγομένων της στην κοπέλα. Ακόμη, προσποιείται ότι τηρεί το αξίωμα της γενναιοδωρίας και ότι τα λεγόμενά της είναι προς όφελος της νύφης. Η επίπλαστη ευγένεια των εκφωνημάτων της πεθεράς αποτελεί πράξη αυτοπροστασίας, στην περίπτωση που αυτά εκληφθούν ως απειλή. Στην πραγματικότητα, ξεκινά το «χτίσιμο» της σχέσης

της με το νέο μέλος της οικογένειας κάνοντας χρήση εκφράσεων αγενών και προσβλητικών και δείχνοντας την αποδοκιμασία της προς τις ενδυματολογικές επιλογές της νύφης της με σκοπό να πλήξει το πρόσωπο και την αυτοεικόνα της.

2.3.2. Τίτλος επεισοδίου: *Η χήρα πεθερά 2* (2004), σενάριο: Κάτια Κισσονέργη, (53:48-54:24)

Στην επόμενη σκηνή, η πεθερά (Ελένη Γερασιμίδου) επιστρέφει στο σπίτι με το μωρό εγγονάκι της, το οποίο έχει βγάλει για πρωινή βόλτα χωρίς να πάρει την άδεια της νύφης της (Κατερίνας Τσάβαλου), που κοιμόταν, όταν εκείνη έφυγε. Μόλις ξύπνησε, αντιλήφθηκε την απουσία του παιδιού της, ανησύχησε και τηλεφώνησε στον σύζυγό της. Τηλεφώνησε, όμως και σε ένα ανδρικό πρόσωπο και η πεθερά έχει αρχίσει να υποψιάζεται ότι η νύφη της έχει κάποιο κρυφό δεσμό. Ο διάλογος εκτυλίσσεται τη στιγμή ακριβώς της εισόδου της πεθεράς στο σπίτι:

«Πεθερά: *Τσύπνησες μανούλα κι άρχισες τα τηλέφωνα;*

Νύφη: Πού ήσουν παλιόπαιδο;

Πεθερά: Στην εκκλησία με τη ζαζάκα μου.

Νύφη: Το τσέρεις ότι η μανούλα ανησύχησε κι έκλαιγε;

Πεθερά: *Αφού κοιμόσουν μανούλα, σ' έπιασ' ο πόνος;*

Νύφη: Άμα τσαναβγείς έτσω χωρίς να το πεις στη μανούλα, θα σε κάνω νταντά.

Πεθερά: Κι εγώ σα το πω στον μπαμπά και σα ζεις εσύ...

Νύφη: Ο μπαμπάς το τσέρει κι όταν γυρίσει σα σε μαλώσει...».

Συζήτηση: Στο παραπάνω απόσπασμα, είναι χαρακτηριστικό πως η πεθερά δεν εκστομίζει ευθέως αυτά που σκέφτεται στη νύφη της, αλλά, κάνει χρήση του επικοινωνιακού σχήματος της προσποίησης. Η πεθερά, δηλαδή, υποδύεται τον ρόλο του μωρού που εκφράζει τα παράπονά του στη μητέρα του και η νύφη συνεχίζει στο ίδιο μοτίβο, προσποιούμενη πως απευθύνεται στο μωρό.

Η χρήση του επικοινωνιακού αυτού σχήματος γίνεται από την πεθερά προκειμένου να έχει την ελευθερία να εκφράσει τα συνομιλιακά της υπονοήματα. Αυτά προκύπτουν με κατάφορη παραβίαση των αξιωμάτων της Αρχής της Συνεργασίας, αφού η πεθερά επιθυμεί να επικοινωνήσει περισσότερες σημασίες από τις συμβατικές και να ωθήσει τη νύφη να αναζητήσει τα υπονοήματα που η ίδια δεν δύναται ή δεν επιθυμεί να εκφράσει ρητά. Το ερώτημά της «*Τσύπνησες μανούλα κι άρχισες τα τηλέφωνα;*» με τη χρήση του υποκοριστικού/ χαϊδευτικού «μανούλα» σε ιδιαίτερα

ειρωνικό κι επικριτικό τόνο, υπονοεί πως η νύφη είναι υπναρού, τεμπέλα και το μόνο για το οποίο ενδιαφέρεται είναι να μιλά στο τηλέφωνο. Είναι αμελής στις υποχρεώσεις της απέναντι στο μωρό της, άρα, κακή μητέρα και η χρήση του τηλεφώνου γίνεται για πονηρούς σκοπούς. Η πεθερά ψέγει και επικρίνει τη νύφη της για την αμέλεια και την αδιαφορία της για το παιδί της. Αυτό τονίζεται και από τη χρήση της μεταφορικής έκφρασης «σ' έπιασ' ο πόνος;». Το συνομιλιακό υπονόημα ενεργοποιείται λόγω της κατάφωρης παραβίασης του αξιώματος της ποιότητας, αφού χρησιμοποιεί μεταφορές για να πει πράγματα που ξέρει ότι δεν είναι αληθή (ότι η νύφη της δεν νοιάζεται για το παιδί της). Ακόμη, η ερώτηση «*άρχισες τα τηλέφωνα;*» υποδηλώνει πως η πεθερά λέει κάτι, για το οποίο δεν έχει επαρκείς αποδείξεις, αλλά, στην πραγματικότητα ότι υπάρχει κάτι που το υποψιάζεται (ότι η νύφη της έχει εξωσυζυγική σχέση).

Σε ό,τι αφορά την Αρχή της Ευγένειας, στο παραπάνω απόσπασμα καταπατώνται όλα τα αξιώματά της. Καταπατάται το αξίωμα του τακτ, διότι τα εκφωνήματά της μεγιστοποιούν το κόστος για τη νύφη, το αξίωμα της γενναιοδωρίας, γιατί ελαχιστοποιεί το όφελος για τη συνομιλήτρια και διογκώνει το όφελος για τον εαυτό της. Επίσης, καταπατάται το αξίωμα της επιδοκίμασίας, γιατί η κριτική της είναι σκληρή, το αξίωμα της σεμνότητας, αφού μεγιστοποιεί την επευφημία προς τον εαυτό της και το αξίωμα της συμφωνίας, εφόσον ο λόγος της πεθεράς αποδεικνύει ότι εκείνη τείνει να μεγιστοποιεί τη διαφωνία ανάμεσα στον εαυτό της και στη νύφη της και δεν ενδιαφέρεται καθόλου να εκμηδενίσει τη διαφωνία αυτή. Συνολικά, οι εκφράσεις της δεν φέρουν ίχνος σεβασμού ή εκτίμησης προς το πρόσωπο της νύφης. Αντιθέτως, φτάνει στο σημείο να γίνει απειλητική «*σα ζεις εσύ*» με σκοπό να πλήξει το πρόσωπο της συνομιλήτριας-νύφης και να περιορίσει την ελευθερία της. Γίνεται κατανοητό, πάντως, πως η πεθερά χρησιμοποιεί τον συγκεκριμένο (παιδιάστικο) τρόπο, προκειμένου να προστατεύσει τον εαυτό της και να πει όσα θέλει συγκαλυμμένα, ώστε να μην έρθει σε άμεση ρήξη με τη νύφη της.

2.3.3. Τίτλος επεισοδίου: *Η μοντέρνα πεθερά 1* (2004), σενάριο: Βασίλης Ρίσβας, Δήμητρα Σακαλή, (8:20-8:52)

Ο Κωνσταντίνος (Ρένος Χαραλαμπίδης) έχει σοβαρή σχέση με τη Μαρία (Ρένια Λουιζίδου) και πηγαίνουν μαζί στο πατρικό του για να τη γνωρίσει στη μητέρα του, την κυρα-Λένη (Σούλα Αθανασοπούλου). Ο διάλογος έχει ως εξής:

«Νύφη: Ο Κώστας μού 'χει πει πολλά για σας.

Πεθερά: *Κακώς, του 'χω πει να μην μιλάει για μένα σε ξένους.*

Γιος: Μα, η Μαρία δεν είναι ξένη, μαμά.

Πεθερά: *Μην λες ανοησίες, Κωνσταντίνε. Αν τη γνώριζα, θα το θυμόμουνα.*

Γιος: Ναι, ναι, θέλω να πω....

Νύφη: Θέλει να πει ότι είμαστε μαζί εδώ και ένα χρόνο, ότι αγαπιόμαστε και ότι σκοπεύουμε να παντρευτούμε. Αυτό δεν θες να πεις, Κωστάκη; Και ότι θέλουμε την ευχή σας».

Συζήτηση: Στην περίπτωση αυτή, το υπονόημα ενεργοποιείται χωρίς η πεθερά να παραβιάζει φανερά τα αξιώματα της γενικής Αρχής της Συνεργασίας του Grice. Τηρεί το αξίωμα της ποιότητας προσπαθώντας να είναι ειλικρινής και αληθινή. Εκφωνεί μόνο όσα είναι πραγματικά γεγονότα (Αν τη γνώριζα, θα το θυμόμουνα). Από την άλλη, τηρεί το αξίωμα της ποσότητας, αφού τηρεί το μέτρο στον λόγο της και παρέχει μονάχα τις απαραίτητες πληροφορίες για τη διεξαγωγή του διαλόγου. Τηρεί το αξίωμα της συνάφειας και είναι σχετική με το θέμα της συζήτησης, ενώ ταυτόχρονα τηρεί το αξίωμα του τρόπου, αποφεύγοντας τις ασάφειες. Παρ' όλ' αυτά, η χρήση του αρνητικά χρωματισμένου επιρρήματος «κακώς» στην αρχή της πρότασης, σε συνδυασμό με το γεγονός ότι αποκαλεί έμμεσα «ξένη» τη Μαρία, στην οποία δεν απευθύνει καν τον λόγο, οδηγεί τους ακροατές στο να διαπιστώσουν την προκατειλημμένη στάση της απέναντι στο πρόσωπο της μελλοντικής νύφης της. Η χρήση της φράσης «του 'χω πει να μην μιλάει για μένα σε ξένους» αποτελεί αρνητική κατευθυντική πράξη, που επισημαίνει τη θέση εξουσίας στην οποία βρίσκεται σε σχέση με τον γιο της. Μάλιστα, συνεχίζει με μια ακόμη κατευθυντική πράξη κάνοντάς του την παρατήρηση «Μην λες ανοησίες, Κωνσταντίνε».

Η συνολική στάση της είναι αγενής, εφόσον δεν φαίνεται να τηρεί κανένα από τα αξιώματα της Αρχής της Ευγένειας (τακτ, γενναιοδωρίας, επιδοκιμασίας, σεμνότητας, συμφωνίας). Αντίθετα, εξαρχής αποφεύγει τη χρήση εκφράσεων φιλικότητας, αλληλεγγύης ή συντροφικότητας. Είναι αρνητικά διακείμενη απέναντι στο ενδεχόμενο ο γιος της να επιθυμεί να κόψει τον «ομφάλιο λώρο» από εκείνη. Έτσι, το ακροατήριο συνάγει το συμπέρασμα πως η πεθερά, αν και φαίνεται να τηρεί τα αξιώματα της Αρχής της Συνεργασίας, με τη στάση της δείχνει την άρνησή της να «μοιραστεί» τον γιο της με μια άλλη γυναίκα.

2.3.4. Τίτλος επεισοδίου: Η μοντέρνα πεθερά 2 (2004), σενάριο: Βασίλης Ρίσβας, Δήμητρα Σακαλή, (8:55-10:03)

Όταν η πεθερά (Σούλα Αθανασοπούλου), βλέπει τον γιο της (Ρένο Χαραλαμπίδη) και τη μέλλουσα νύφη (Ρένια Λουιζίδου) αποφασισμένους να προχωρήσουν τη ζωή τους, τότε συνειδητοποιεί πως η εξουσία της έχει αρχίσει να διασαλεύεται. Έτσι, σηκώνεται και αρχίζει να μιλά στη φωτογραφία που απεικονίζει τον αποθανόντα προαμνημονεύτων χρόνων σύζυγό της και πρώην στρατηγό Μιλτιάδη:

«Πεθερά: Τ' άκουσες Μιλτιάδη; Αυτά είναι τα χαϊρία του γιου σου. Τι να κάνω κι εγώ, μια γυναίκα μόνη; Ό,τι περνούσε από το χέρι μου το 'κανα. Να τον μεγαλώσω, να τον σπουδάσω, να τον κάνω άντρα. Αλλά, φαίνεται ότι απέτυχα. Χαμένοι πήγαν οι κόποι μου, Μιλτιάδη...Μου 'φερε μια τυχάρπαστη εκεί...

Νύφη: Για, σας παρακαλώ...

Πεθερά: Που, απ' ό,τι φαίνεται, είναι και αυθάδης...

Γαμπρός: Έλα, κάτσε, μαμά, να μιλήσουμε λιγάκι...

Πεθερά: *Μια που σέρνει τον γιο σου από τη μύτη και μου την κουβάλησε για νύφη... Δεν ξέρουμε ούτε από πού κρατά η σκούφια της...*

Νύφη: Γιατί δεν με ρωτάτε να σας πω; Και γιατί δεν με κοιτάτε την ώρα που σας μιλάω; Δεν καταλαβαίνω...

Πεθερά: *Ααααχ, αυτά ονειρευόμουν εγώ για τον γιο μου, τόσα κορίτσια σαν τα κρύα τα νερά, από καλές οικογένειες, με περιουσία, με μόρφωση και πήγε και βρήκε μια....*

Νύφη: Τώρα συγγνώμη, εδώ θα κάθεται να την ακούς;

Πεθερά: *Αχ, Μιλτιάδη μου, τα παιδιά είναι αγάριστα. Θυσιάζεσαι για χάρη τους...κι αυτά κοιτάνε πώς να σε πικράνουν».*

Συζήτηση: Στο παραπάνω απόσπασμα, το συνομιλιακό υπονόημα προκύπτει απ' το γεγονός ότι η πεθερά δεν εκφράζει αυτά που σκέφτεται στον ίδιο τον γιο και τη μέλλουσα νύφη, αλλά, απευθύνεται στη φωτογραφία του αποθανόντος συζύγου της. Άρα, χρησιμοποιεί ένα επικοινωνιακό σχήμα που περιλαμβάνει την τεχνική της προσποίησης. Δηλαδή, απευθύνεται στον αποθανόντα, ξεκινώντας με μια ρητορική ερώτηση «*Τ' άκουσες Μιλτιάδη;*», ενώ το εκφώνημά της προορίζεται για τον γιο και τη νύφη. Με τον συγκεκριμένο τρόπο καταφέρνει να εκφράσει την κακή εντύπωση που της δημιουργήθηκε για τη μέλλουσα νύφη της, καθώς και την απογοήτευσή της και το έμμεσο παράπονο στον γιο της.

Το συνομιλιακό υπονόημα προκύπτει από την κατάφωρη παραβίαση των αξιωμάτων της Αρχής Συνεργασίας του Grice, επιθυμώντας να ωθήσει τους συνομιλητές να αναζητήσουν τα υπονόηματα που η ίδια δεν επιθυμεί να εκφράσει ρητά. Καταρχάς, παραβιάζει το αξίωμα της ποσότητας, αφού εκφράζει πολύ περισσότερες πληροφορίες από τις απαραίτητες για τη συγκεκριμένη επικοινωνιακή περίσταση. Ακόμη, ο λόγος της παραβιάζει το αξίωμα της ποιότητας, εφόσον, όσα λέει, είναι πράγματα για τα οποία δεν έχει επαρκή στοιχεία ή πληροφορίες. Χρησιμοποιεί απροκάλυπτα τη μομφή και τον ψόγο. Όλες οι παρατηρήσεις της για τη νύφη είναι επικριτικές και σε έντονο ύφος. Τα σχόλιά της είναι σαρκαστικά (τυχάρπαστη, αυθάδης), οι ειρωνείες έντονες (χαίρια) και τα σχήματα λόγου πάμπολλα. Μεταξύ αυτών, η προσωποποίηση των κόπων της που *«πήγαν χαμένοι»*, η παρομοίωση *«σαν τα κρύα τα νερά»* και οι μεταφορές *«χαμένοι κόποι, σέρνει τον γιο σου απ' τη μύτη, μου την κουβάλησε για νύφη, από πού κρατά η σκούφια της, πώς να σε πικράνουν»*. Έτσι, φαίνεται να μακρηγορεί και να μιλά γενικευτικά με σκόπιμη χρήση περιττολογιών, παραβιάζοντας το αξίωμα του τρόπου.

Αναφορικά με την παραβίαση της Αρχής της Ευγένειας, ο λόγος της πεθεράς παραβιάζει το αξίωμα του τακτ, αφού μεγιστοποιεί το κόστος για τη νύφη, καθώς και το αξίωμα της επιδοκimasίας, εφόσον διογκώνει την κριτική της προς εκείνη. Παραβιάζει, ακόμη, το αξίωμα της σεμνότητας, καθώς μεγιστοποιεί την επευφημία για τον εαυτό της που, αν και μια γυναίκα μόνη, έκανε *«ό,τι περνούσε από το χέρι της για να τον μεγαλώσει σωστά, να τον σπουδάσει, να τον κάνει άντρα»* και *«θυσιάστηκε για χάρη του»*. Ταυτόχρονα ελαχιστοποιεί την επιδοκimasία προς τη νύφη. Έτσι, παραβιάζει και το αξίωμα της συμφωνίας, εφόσον, με τα λεγόμενά της μεγεθύνει τη διαφωνία με τη νύφη και δημιουργεί κλίμα πολεμικό.

Συνολικά, η νύφη παρομοιάζεται με φορτίο, άχθος, στη φράση *«μου την κουβάλησε»*. Η πεθερά, χωρίς καν να την έχει γνωρίσει, έχει σχηματίσει εκ των προτέρων εικόνα για εκείνη. Χρησιμοποιεί ένα είδος μεταφοράς, κατά την οποία υπάρχει στο κείμενο μόνο το συγκρίνον μέγεθος, ενώ το συγκρινόμενο δεν δηλώνεται ρητά, επομένως υποδηλώνεται. Δηλαδή, έμμεσα συγκρίνει τη νύφη της με όλα τα κορίτσια που ήταν *«σαν τα κρύα τα νερά, από καλές οικογένειες, με περιουσία, μόρφωση»* αντιστρέφοντας όλους αυτούς τους θετικούς αξιολογικούς χαρακτηρισμούς. Στο εκφώνημα αυτό, έντονη είναι η χρήση της ειρωνείας, που τη χρησιμοποιεί για να υπονόησει ότι στα μάτια της η νύφη είναι δυσειδής, από κακή οικογένεια, φτωχή και αμόρφωτη. Έτσι, με τη χρήση των παραπάνω σχημάτων λόγου

κάνει την επίθεσή της στην κοινωνική θέση της νύφης με απώτερο σκοπό να την πληγώσει, να της δείξει ότι δεν την υπολογίζει και να περιορίσει την ελευθερία της. Μάλιστα, όταν αναφέρεται στο πρόσωπο της νύφης της, την αποκαλεί, καθόλου τυχαία, χρησιμοποιώντας το θηλυκό του αόριστου άρθρου «μια», ακολουθούμενο από αποσιωπητικά, υπονοώντας ποικίλα επίθετα, αρνητικά χρωματισμένα. Επομένως, προκύπτει το συμπέρασμα πως είναι μια αποτυχημένη, καθώς ο γιος της, εν τέλει, δεν επέλεξε για σύζυγο μια γυναίκα που να ανταποκρίνεται στις δικές της προσδοκίες.

2.3.5. Τίτλος επεισοδίου: *Η μοντέρνα πεθερά 3* (2004), σενάριο: Βασίλης Ρίσβας, Δήμητρα Σακαλή, (39:47-40:04)

Ο γιος της Μαρίας (Ρένιας Λουιζίδου) έφερε στο σπίτι την κοπέλα του για να τη γνωρίσει στην οικογένειά του. Η Μαρία, ενώ τόσα χρόνια διακήρυττε πως είναι μοντέρνα και σε καμιά περίπτωση δεν θα ακολουθούσε το πρότυπο της πεθεράς της, βρίσκεται σε σύγχυση, καθώς πλέον ο ρόλος της είναι διττός: τώρα πια είναι νύφη, αλλά, ταυτόχρονα και πεθερά. Μάλιστα, δεν εγκρίνει καθόλου την επιλογή του γιου της και φτάνει στο σημείο να μαλώσει μαζί του, με αποτέλεσμα εκείνος να φύγει από το σπίτι. Ένα βράδυ, η κυρα-Λένη (Σούλα Αθανασοπούλου), πεθερά της Μαρίας, συζητά με τη Μαρία για την εξέλιξη των γεγονότων:

«Νύφη: Τι άλλο θα ζήσω σ' αυτό το σπίτι;

Πεθερά: *Σπίτι το λες, έτσι όπως το κατάντησες....*

Νύφη: Εγώ;

Πεθερά: Όχι, εγώ.

Νύφη: Ναι, το βάλατε κι εσείς το χεράκι σας...

Πεθερά: Σε βολεύει να μου ρίχνεις το φταίξιμο. Δεν πειράζει, έχω συνηθίσει.

Νύφη: Άντε, καληνύχτα».

Συζήτηση: Στο παραπάνω απόσπασμα παρατηρούμε μια μεταστροφή στη βιοθεωρία της πρώην νύφης, που τώρα πια έχει γίνει η ίδια πεθερά. Η εξουσία της επάνω στον γιο της έχει κλονιστεί και με τη συνειδητοποίηση αυτή, αρχίζει ασυνείδητα να υιοθετεί συμπεριφορές που μέχρι πρότινος αντιμαχόταν. Από την άλλη, η «παλιά» πεθερά συνεχίζει να μιλά στο συνηθισμένο μοτίβο. Στη φράση «*σπίτι το λες, έτσι όπως το κατάντησες;*» παρατηρούμε τη μη τήρηση των αξιωμάτων της Αρχής της Συνεργασίας του Grice, με αποτέλεσμα την πρόκληση του συνομιλιακού υπονοήματος. Συγκεκριμένα, γίνεται κατάφορη παραβίαση του αξιώματος της

ποιότητας, μέσω της χρήσης της παρομοίωσης «όπως το κατάντησες», αλλά και παραβίαση του αξιώματος του τρόπου, με τη χρήση της παραπάνω αμφίσημης φράσης. Δεν επιθυμεί να παραπλανήσει τη νύφη της, αλλά, επιθυμεί να δώσει περισσότερες σημασίες από τις συμβατικές. Η λέξη «σπίτι» είναι πολυσημική και περιλαμβάνει την έννοια του οικήματος που προορίζεται για κατοίκηση, την έννοια του εσωτερικού μιας κατοικίας μαζί με την επίπλωση, καθώς και την έννοια της οικογένειας και των οικογενειακών σχέσεων (Wiktionary). Στο απόσπασμα χρησιμοποιείται και από την νύφη και από την πεθερά με την τρίτη έννοια. Η μομφή της πεθεράς προς τη νύφη γίνεται με τη μορφή παρατήρησης σε έντονο ύφος, που χαρακτηρίζει εμμέσως τη συμπεριφορά της νύφης ως κατακριτέα. Υπονοεί πως εξαιτίας της στάσης της νύφης και νυν πεθεράς έχει διασαλευτεί η ισορροπία των οικογενειακών σχέσεων. Φαίνεται ότι μετά την εξέλιξη των πραγμάτων, η «παλιά» πεθερά κατακρίνει διπλά τη νύφη της: για τον ρόλο της ως νύφη (σύζυγο του γιου της και μητέρα) και για τον ρόλο της ως νυν πεθερά, που δεν έχει καταφέρει να διατηρήσει την ισχύ της επάνω στον γιο της.

Συνολικά, θα λέγαμε πως η έμμεση επιτέλεση της γλωσσικής αυτής πράξης αποτελεί μια στρατηγική γλωσσικής αγένειας, εφόσον παραβιάζει τα αξιώματα της Αρχής της Ευγένειας. Η πεθερά δεν τηρεί το αξίωμα του τακτ, αφού δεν περιορίζει το κόστος για τη νύφη, ούτε το αξίωμα της επιδοκιμασίας, αφού η κριτική της είναι πολύ σκληρή και γίνεται με τη χρήση του ρήματος «κατάντησες» σε δεύτερο ενικό πρόσωπο, με την κατηγορία να στρέφεται αποκλειστικά στη νύφη και επ' ουδενί στον γιο της. Δεν τηρεί ούτε το αξίωμα της συμφωνίας, διότι μεγιστοποιεί με τον τρόπο της τη διαφωνία ανάμεσα στον εαυτό της και τη νύφη της.

2.3.6. Τίτλος επεισοδίου: *Η μοντέρνα πεθερά 4* (2004), σενάριο: Βασίλης Ρίσβας, Δήμητρα Σακαλή, (40:05-40:44)

Η κυρα-Λένη (Σούλα Αθανασοπούλου), πεθερά της Μαρίας (Ρένιας Λουιζίδου), συζητά με τη νύφη της για τον γιο της Μαρίας, που είναι ερωτευμένος και θέλει να παντρευτεί την κοπέλα του, αν και η Μαρία είναι αρνητικά διακεείμενη σε αυτόν τον γάμο. Ο διάλογος έχει ως εξής:

«Πεθερά: Τα παιδιά σε χρειάζονται.

Νύφη: Να σας πω, δεν θέλω κουβέντα γι' αυτό το θέμα.

Πεθερά: Κάνουν ό,τι κάνατε κι εσείς...

Νύφη: Α, όχι, όχι, όχι, μισό λεπτό, μην συγκρίνουμε τ' ανόμοια, εμείς αγαπιόμασταν...

Πεθερά: Κι αυτά αγαπιούνται.

Νύφη: Ναι, καλά... Έπειτα, εγώ ήμουν έγκυος...

Πεθερά: *Συ είπας... Εγώ δεν μπορώ να μιλήσω. Έχω δώσει όρκο.*

Νύφη: Τι πράγμα;».

Συζήτηση: Στη συνέχεια του διαλόγου, όταν η νύφη απολογείται πως ο λόγος για τον οποίο είχαν επισπεύσει τις διαδικασίες του γάμου τους ήταν η εγκυμοσύνη της, η πεθερά της απαντά με τη χρήση συνομιλιακού υπονοήματος. Η έκφραση που χρησιμοποιεί «*Συ είπας... Εγώ δεν μπορώ να μιλήσω. Έχω δώσει όρκο*», φαινομενικά παραβιάζει το αξίωμα της συνάφειας, αφού η απάντησή της δεν φαίνεται να ανταποκρίνεται στους επικοινωνιακούς στόχους της συζήτησης. Φαίνεται, μάλιστα, πως η απάντηση είναι παντελώς άσχετη με το θέμα συζήτησης. Ταυτόχρονα, με τη χρήση αδιαφανούς έκφρασης και γενικευτικής απάντησης φαίνεται να παραβιάζει το αξίωμα του τρόπου.

Στην περίπτωση, όμως, αυτή, η πεθερά σκόπιμα και συνειδητά δεν επιθυμεί να τηρήσει την Αρχή της Συνεργασίας και να συμμορφωθεί με τα αξιώματα, αλλά, επιθυμεί να αποδεσμευτεί από αυτά. Ηθικοί λόγοι τη δεσμεύουν και δεν της επιτρέπουν να τηρήσει τα αξιώματα: «*Εγώ δεν μπορώ να μιλήσω. Έχω δώσει όρκο*». Έτσι, λοιπόν, αποδεσμεύεται ρητά και με σαφήνεια από τις επιταγές των αξιωμάτων. Η φράση που χρησιμοποιεί δεν είναι πληροφοριακή. Εάν, όμως, συνδυαστεί με τον τρόπο που την εκφωνεί, συνάγεται το συμπέρασμα πως η νύφη της νύφης της είναι και εκείνη έγκυος. Άρα, η φράση, ερμηνευόμενη από το ακροατήριο, μεταδίδει εν τέλει, πολύ περισσότερα από όσα λέγονται. Έτσι, η πεθερά, επιτυγχάνει να μεταδώσει την πληροφορία που γνωρίζει, ενώ ταυτόχρονα αποποιείται ότι τη μετέδωσε και παραμένει πιστή στον «όρκο» της. Παράλληλα, δείχνει στη συνομιλήτριά της ότι τηρεί τα αξιώματα της Αρχής της Ευγένειας, αφού όσα λέει είναι προς όφελος της νύφης της.

2.3.7. Τίτλος επεισοδίου: *Η πανούργα πεθερά 1* (2005), σενάριο: Κωνσταντίνα Γιαχαλή, (21:39-21:59)

Η πεθερά (Πηνελόπη Πιτσούλη), στο άκουσμα των «χαρμόσυνων» νέων, ότι, δηλαδή, ο γιος της (Αλέκος Συσσοβίτης) αποφάσισε να παντρευτεί, έφυγε από το

σπίτι της στο επαρχιακό χωριό και πήγε κατευθείαν να τον επισκεφθεί στην Αθήνα, προκειμένου να βάλει σε εφαρμογή το πανούργο σχέδιό της, που δεν ήταν άλλο από το να αποτρέψει αυτόν τον γάμο. Το απόσπασμα που ακολουθεί εκτυλίσσεται στην κουζίνα, τη στιγμή που η νύφη (Δάφνη Λαμπρόγιαννη) ετοιμάζει το φαγητό:

«Πεθερά: *Πότε γεννάς;.....Α πα, πα, τα σκόρπισες καλέ...*

Νύφη: Ορίστε;

Πεθερά: *Λέω, πότε η ώρα η καλή; Πόσων μηνών είσαι;*

Νύφη: Δεν είμαι έγκυος.

Πεθερά: *Δεν είσαι; Ε, τότε, γιατί παντρεύεστε; Με συγχωρείς, αλλά, νόμιζα ότι έτσι ξαφνικά που τ' αποφασίσατε ότι....*

Νύφη: Όχι, όχι, εεε, το συζητούσαμε από καιρό, δεν είναι ξαφνικά....».

Συζήτηση: Η πεθερά, χωρίς πολλές περιστροφές μπαίνει κατευθείαν στο «ψητό», κάνοντας το επίμαχο ερώτημα «Πότε γεννάς;», το οποίο είναι κακοπροαίρετο, προκλητικό και ενέχει υπονοήματα. Όταν η νύφη δείχνει να σοκάρεται από το ερώτημα της πεθεράς και μένει ενεή, τότε η πεθερά επαναλαμβάνει τα γεμάτα υπονόημα ερωτήματά της: «*Λέω, πότε η ώρα η καλή; Πόσων μηνών είσαι;*». Η χρήση τριών ελλειπτικών ερωτηματικών προτάσεων με παρόμοιο περιεχόμενο (*Πότε γεννάς; Πότε η ώρα η καλή; Πόσων μηνών είσαι;*) αποτελεί περίπτωση συνωνυμίας ή παράφρασης. Η πεθερά ρωτάει, δηλαδή, το ίδιο πράγμα, παραβιάζοντας κατάφορα τη συνομιλιακή Αρχή της Συνεργασίας και συγκεκριμένα το αξίωμα της ποσότητας. Ταυτόχρονα, με τα εναγώνια ερωτήματά της παραβιάζει και το αξίωμα της ποιότητας, εφόσον ισχυρίζεται, με σχεδόν απόλυτη βεβαιότητα, πράγματα για τα οποία δεν έχει επαρκή στοιχεία (εγκυμοσύνη νύφης). Με τον τρόπο αυτό ενεργοποιεί το συνομιλιακό υπονόημα. Όταν η νύφη της απαντά ότι δεν είναι έγκυος, τότε εκείνη συνεχίζει με μια προκλητική ερώτηση «*Ε, τότε, γιατί παντρεύεστε;*» και χρησιμοποιεί μια φράση που περιέχει το επίρρημα «*ξαφνικά*» (έτσι *ξαφνικά* που τ' αποφασίσατε ότι...), χωρίς να την ολοκληρώνει. Με τα λόγια της αναδύεται η οπισθοδρομική και κακεντρεχής επαρχιώτικη αντίληψη, με την οποία η απόφαση ενός ζευγαριού να παντρευτεί, σημαίνει αυτόματα και εγκυμοσύνη της νύφης.

Ο λόγος της πεθεράς φτάνει στα όρια της υπερβολής και σε συνδυασμό με τα παραγλωσσικά στοιχεία (γκριμάτσες, επιτονισμός) προβάλλει την ανησυχία της μήπως μια άλλη γυναίκα έχει πάρει τα πρωτεία στη ζωή του γιου της και μήπως ο γάμος τους γίνει εμπόδιο στα σχέδια και στα συμφέροντα της ίδιας. Έτσι, οι αγενείς εκφράσεις της παραβιάζουν την Αρχή της Ευγένειας. Συγκεκριμένα, δεν τηρείται το

αξίωμα του τακτ, εφόσον η πεθερά γίνεται αδιάκριτη και το κόστος των λεγομένων της είναι μεγάλο για τη συνομιλήτρια, ούτε το αξίωμα της επιδοκιμασίας, εφόσον έμμεσα ασκεί κριτική στη νύφη της, που έχει καταφέρει να πείσει τον γιο της να την παντρευτεί τόσο ζαφνικά.

2.3.8. Τίτλος επεισοδίου: *Η πανούργα πεθερά 2 (2005)*, σενάριο: **Κωνσταντίνα Γιαχαλή, (5:40-6:48)**

Στη σκηνή που ακολουθεί, η πεθερά (Πηνελόπη Πιτσούλη) επισκέπτεται το σπίτι των μελλονύμφων και συζητά με τη νύφη (Δάφνη Λαμπρόγιαννη) και τη μητέρα της (Εφη Οικονομάκη) τα σχετικά με τις ετοιμασίες του γάμου:

«Πεθερά: Δηλαδή, ο γάμος θα γίνει εδώ στην Αθήνα;

Νύφη: Ναι, κοντά στο πατρικό μου στο Παγκράτι.

Πεθερά: Όοοχι, όοοχι, ο γάμος θα γίνει στο Παλαιοχώρι.

Μητέρα της νύφης: Μα, πώς θα γίνει στο Παλαιοχώρι; Αφού το έθιμο είναι ο γάμος να γίνεται στον τόπο της νύφης.

Πεθερά: Κι εμείς έχουμε έθιμο ο γάμος να γίνεται στον τόπο του γαμπρού.

Μητέρα της νύφης: Ε, ναι, αυτό ισχύει μόνο στον τόπο σας, φαίνεται, γιατί σε όλη την Ελλάδα....

Πεθερά: Δεν με νοιάζει εμένα, τι γίνεται σε όλη την Ελλάδα. Εμένα με νοιάζει τι γίνεται στο χωριό μου και στο χωριό μου, όπως τα βρήκαμε, έτσι τα κρατάμε.

Νύφη: Κυρία Τασία, ο Μηνάς θέλει να γίνει ο γάμος εδώ.

Πεθερά: Δεσποινίς Στέλλα, ο Μηνάς, θέλει να γίνει ο γάμος εδώ, γιατί του το βάλατε εσείς στο μυαλό του. Αμ, σας ξέρω εσάς κάτω απ' τ' αυλάκι...Είστε...

Μητέρα της νύφης: Τι είμαστε;

Πεθερά: Άσε, να μη σου πω καλύτερα, γιατί μόλις γνωριστήκαμε. Κι αν επιμένετε να γίνει ο γάμος εδώ, δεν βλέπω να γνωριζόμαστε καλύτερα....

Νύφη: Τι θέλετε να πείτε;

Καλλιόπη: Μην την ακούς, Στέλλα μου, επίτηδες τα λέει, δεν τη βλέπεις, είναι....

Πεθερά: Θέλω να πω ότι για τη νύφη δεν με ρώτησε, έτσι όπως τα καταφέρατε, αλλά, για την εκκλησία θα με ρωτήσει, θέλει δεν θέλει».

Συζήτηση: Η πεθερά στον συγκεκριμένο διάλογο τηρεί μια στάση επιθετική απέναντι στη σύντροφο του γιου της και τη μητέρα της. Ο λόγος της, λόγος εξουσιαστικός, επιδιώκει τη διατήρηση της ισχύος της στη ζωή του γιου της και στις

αποφάσεις που τον αφορούν. Η πεθερά αισθάνεται να απειλείται η εξουσία της από δύο άλλες γυναίκες και αρχίζει να εξαπολύει μύδρους εναντίον τους. Προκειμένου να πείσει για το ορθό της άποψής της παραβιάζει κατάφωρα τα αξιώματα της Αρχής της Συνεργασίας. Ισχυρίζεται ότι στο χωριό της το έθιμο είναι να γίνεται ο γάμος στον τόπο του γαμπρού. Η φράση «δεν με νοιάζει εμένα τι γίνεται σε όλη την Ελλάδα, εμένα με νοιάζει...», με την επανάληψη της προσωπικής αντωνυμίας (*με, εμένα*) σε αδύνατο και δυνατό τύπο και αντίστροφα (*Εμένα, με*), αποδεικνύει την ισχυρογνωμοσύνη και την εξουσιαστική σχέση που θέλει να διατηρήσει. Χρησιμοποιεί σαν επιχείρημα τα έθιμα του χωριού της και ισχυρίζεται πως όλοι πρέπει να τηρήσουν τα έθιμα που ισχύουν στο δικό της χωριό, διότι εκείνη θέλει να είναι σωστή απέναντι στην παράδοση, αφού στο δικό της χωριό τα έθιμα «όπως τα βρήκαν έτσι τα κρατάν». Με αυτόν τον τρόπο παραβιάζει το αξίωμα της ποιότητας, εφόσον όσα λέει είναι ψευδή. Προκειμένου να πείσει για το επιχείρημά της παραβιάζει το αξίωμα της ποσότητας, διότι φλυαρεί λέγοντας περισσότερα από όσα χρειάζονται στη συγκεκριμένη επικοινωνιακή περίσταση. Χρησιμοποιεί μια φράση αρνητικά φορτισμένη (*δεν με νοιάζει*), που στο δεύτερο σκέλος της αποτελείται από μια παρομοίωση (*όπως...έτσι*). Στη συνέχεια, όταν η νύφη αντιτείνεται ότι η ιδέα του γάμου ανήκει στον γιο της, τότε η πεθερά σε επιθετικό πάντοτε ύφος την αποκαλεί «Δεσποινίδα Στέλλα», φράση αρνητικά χρωματισμένη. Μάλιστα, συνεχίζει κατηγορώντας την με τη μεταφορική έκφραση «γιατί του το βάλατε εσείς στο μυαλό του». Και χρησιμοποιεί τη γεμάτη υπονοήματα και ειρωνεία ελλειπτική φράση: «Σας ξέρω εσάς...Είστε...». Όταν η νύφη ζητά διευκρινίσεις επί των υπονοουμένων της πεθεράς, η δεύτερη, προσποιούμενη ότι τηρεί την αρχή της Ευγένειας, συνεχίζει τη χρήση συνομιλιακού υπονοήματος λέγοντας «άσε, να μη σου πω καλύτερα, γιατί μόλις γνωριστήκαμε» και συνεχίζει με την απειλή: «Κι αν επιμένετε...καλύτερα». Η αντικειμενική παρατήρηση των εκφωνημάτων της δείχνει ότι παραβιάζει όλα τα αξιώματα της Αρχής της Ευγένειας (τακτ, γενναιοδωρίας, επιδοκιμασίας, σεμνότητας και συμφωνίας). Ο λόγος της είναι αγενής και φαίνεται πως ενδιαφέρεται μονάχα να επιβάλει την άποψή της και να ρυθμίσει τη ζωή των μελλονύμφων με βάση τις δικές της επιθυμίες. Οι γλωσσικές πράξεις της είναι απειλητικές και σκοπό έχουν να πλήξουν το πρόσωπο της συνομιλήτριας-νύφης, διότι δεν λαμβάνουν υπόψη τις ανάγκες της και ερμηνεύονται ως απόπειρα περιορισμού της ελευθερίας της και ως ένδειξη αποδοκιμασίας προς το πρόσωπό της.

Στην παραπάνω σκηνή, η πεθερά παρουσιάζεται αδίστακτη, χωρίς ίχνος τακτ, αφού όχι μόνο εκφράζει άμεσα τη δυσαρέσκειά της για τις επιλογές του ζευγαριού, αλλά και χρησιμοποιεί το υπονόημα για να ενισχύσει την αρνητικά χρωματισμένη άποψή της. Πρόκειται για μια γυναίκα προερχόμενη από την επαρχία, που φέρει όλες τις παραδοσιακές αντιλήψεις του χωριού περί τήρησης εθίμων και αυτό το χρησιμοποιεί προκειμένου να δείξει τις προθέσεις της. Είτε άμεσα, είτε έμμεσα διατυμπανίζει ότι δεν θα ανεχθεί με τίποτε να διασαλευτεί η δική της κυριαρχία στη ζωή του γιου της. Όταν η νύφη της ζητά να εξηγήσει τα υπονόηματα που εξαπέλυσε, τότε εκείνη, όχι μόνο δεν αρνείται ότι τα χρησιμοποίησε, αλλά, συνεχίζει ακάθεκτη τη χρήση τους. Αποδέχεται πως η εξουσία της κλονίστηκε μια φορά, όταν ο γιος της δεν τη ρώτησε για τη νύφη, αλλά, δεν πρόκειται να επιτρέψει να ξανασυμβεί κάτι παρόμοιο στο μέλλον. Χρησιμοποιεί την αναφορική επιρρηματική φράση «*όπως τα καταφέρατε*» με το ρήμα σε δεύτερο πληθυντικό πρόσωπο, υponoώντας και πάλι πως ο γιος της έχει πέσει θύμα πλεκτάνης των δυο γυναικών. Επομένως, νιώθει εκνευρισμένη από αυτό το αίσθημα ανασφάλειας και απειλής που της δημιούργησε η παρουσία των δύο γυναικών.

2.3.9. Τίτλος επεισοδίου: *Η πανούργα πεθερά 3* (2005), σενάριο: Κωνσταντίνα Γιαχαλή, (20:52-21:41)

Στην παρακάτω σκηνή, η μέλλουσα νύφη (Δάφνη Λαμπρόγιαννη) βρίσκεται στο πατρικό του γαμπρού στο χωριό και η πεθερά (Πηνελόπη Πιτσούλη) επιμένει το ζευγάρι να κοιμηθεί χωριστά. Έτσι, τακτοποίησε το δωμάτιο του αδερφού του γαμπρού για να κοιμηθεί εκεί η κοπέλα. Ο διάλογος, που εκτυλίσσεται μεταξύ των δύο, έχει ως εξής:

«Πεθερά: Μια χαρά θα βολευτείς εδώ πέρα...

Νύφη: Ευχαριστώ.

Πεθερά: Τίποτα, καλέ. *Όχι, όχι, καλύτερα* που κοιμόσαστε χώρια, ε;

Νύφη: Ε, τέλος πάντων.

Πεθερά: *Όχι, όχι, καλύτερα, καλύτερα...* Του πατέρα του πολύ τού κακοφαίνεται που μένετε μαζί αστεφάνωτοι. *Γύρευε, μου λέει, τι εξώλης και προώλης είν' αυτή...* *Μη βλέπεις που εγώ είμαι μοντέρνος άνθρωπος.* Ο Θόδωρος είναι παλαιών αρχών. Στον Μηνά, βέβαια, δεν πρόκειται να πει τίποτα, ούτε και σε σένα. Εγώ τ' ακούω

όλα. *Όχι, καλύτερα* που θα κοιμηθείτε χώρια, να δει πόσο καθωσπρέπει είναι η νύφη του και ν' *αλλάζει* γνώμη, που σε *θεωρεί...καταλαβαίνεις...*

Νύφη: Εντάξει, κυρία Τασία.

Πεθερά: Λοιπόν, σ' αφήνω τώρα να κάνεις το μπάνιο σου και τα λέμε. Μην πεις τίποτα στον Μηνά, πατέρας του είναι, *καταλαβαίνεις...*

Νύφη: Μείνετε ήσυχη...».

Συζήτηση: Τα εκφωνήματα της πεθεράς αποδεικνύουν την πρόθεσή της να ενεργοποιήσει το συνομιλιακό υπονόημα, προκειμένου να εξαπατήσει τη συνομιλήτρια-νύφη. Πρόκειται για περίπτωση δόλιας παραβίασης των αξιωμάτων, καθώς ο λόγος της παρέχει αναληθείς πληροφορίες, στις οποίες η νύφη δίνει λανθασμένες ερμηνείες, πιστεύοντας ότι η ομιλήτρια πεθερά τηρεί την Αρχή της Συνεργασίας. Όλα όσα λέει η πεθερά αποτελούν ψεύδη, τα οποία λέγονται κακοπροαίρετα. Η πεθερά, επιθυμώντας να πείσει τη νύφη ότι έχει τις καλύτερες προθέσεις, επαναλαμβάνει τέσσερις φορές το τροπικό επίρρημα *«καλύτερα»* και πέντε φορές το αρνητικό μόριο *«όχι»*, τα οποία σε συνδυασμό (*Όχι, όχι, καλύτερα*) προβάλλουν την υποτιθέμενη πρόθεσή της να προστατεύσει τη νύφη της από τα κακεντρεχή σχόλια του Θόδωρου, του μέλλοντα πεθερού. Χρησιμοποιεί δύο φορές το ρήμα *«καταλαβαίνεις»*, που αποτελεί επισχετική φράση, θέλοντας να δείξει ότι σε καμιά περίπτωση δεν επιθυμεί να διασαλευτεί η Αρχή της Συνεργασίας και ειδικότερα, το αξίωμα της ποσότητας, δηλαδή, δεν θέλει να πλατειάσει για πράγματα ευκόλως εννοούμενα. Στην πραγματικότητα, παραβιάζει το αξίωμα της ποιότητας, εφόσον τα λόγια της είναι ψευδή, όπως και τα αξιώματα της ποσότητας και του τρόπου, εφόσον πλατειάζει και πολυλογεί δίνοντας υπερβολικά μεγάλο όγκο πληροφοριών.

Ταυτόχρονα, κάνει τη σύγκριση ανάμεσα στην ίδια, που είναι *«μοντέρνος άνθρωπος»* και στον σύζυγό της που είναι *«παλαιών αρχών»*. Τον παρουσιάζει ως γκρινιάρη, συντηρητικό, οπισθοδρομικό και φορέα των συντηρητικών και απαρχαιωμένων παραδόσεων της επαρχίας. Εκστομίζει μια σειρά από ψεύδη, όπως *«πολύ τού κακοφαίνεται που μένετε μαζί αστεφάνωτοι, τι εξώλης και προώλης είν' αυτή, που σε θεωρεί...»*. Η τελευταία έκφραση *«που σε θεωρεί»*, είναι ελλειπτική και ενέχει κενά, ακολουθείται, όμως, από την έκφραση *«καταλαβαίνεις»*, αφήνοντας να εννοηθούν πολλά. Η πεθερά δεν διστάζει να παρουσιάσει ψευδώς τον εαυτό της ως φερέφωνο του συζύγου της, προκειμένου να εκστομίσει ευθέως όσα η ίδια σκέφτεται για τη νύφη της. Με τη χρήση αμφίσημων προσβολών επιτυγχάνει έμμεσα και

απατηλά να ψέξει, να προσβάλει, να κατακρίνει και να χαρακτηρίσει τη νύφη της ως γυναίκα χωρίς ηθικούς φραγμούς. Κι ακόμη, επιτυγχάνει να προβάλει τον εαυτό της ως προστατευτική πεθερά, ενώ στην πραγματικότητα αυτοπροστατεύεται από την ενδεχόμενη ενοχοποίησή της ότι εκστόμισε κατηγορίες σε βάρος της νύφης. Μάλιστα, παρουσιάζει εαυτόν ως θύμα, που «τ' ακούει όλα». Με το τελευταίο εκφώνημά της «Μην πεις τίποτα στον Μηνά, πατέρας του είναι, *καταλαβαίνεις...*», που αποτελεί δεσμευτική πράξη, προσπαθεί να δεσμεύσει τη νύφη της να μην αποκαλύψει τίποτα από όσα άκουσε στον μέλλοντα σύζυγό της, υποκρινόμενη ένα προσποιητό ενδιαφέρον για τη μη διασάλευση της οικογενειακής γαλήνης. Όμως, τόσο το ψεύτικο ενδιαφέρον, όσο και η επίπλαστη τήρηση των αξιωμάτων του τακτ, της γενναιοδωρίας, της επιδοκίμασίας και της συμφωνίας αποτελούν μέρος του πανούργου σχεδίου της, που δεν είναι άλλο από το να αποτρέψει τον γάμο του γιου της.

2.3.10. Τίτλος επεισοδίου: *Η πανούργα πεθερά 4* (2005), σενάριο: Κωνσταντίνα Γιαχαλή, (34:54-36:39)

Ένα πρωινό έρχεται στο πατρικό σπίτι του Μηνά (Αλέκου Συσσοβίτη), η Χριστίνα (Πένυ Σταθάκη), φίλη του από τα παιδικά χρόνια. Η πεθερά (Πηνελόπη Πιτσούλη), που θεωρούσε τη Χριστίνα ιδανική σύζυγο για τον γιο της, σκόπιμα την προσκάλεσε για να δημιουργήσει πρόβλημα στη σχέση της Στέλλας και του Μηνά. Ξεκινά τον διάλογο με τη νύφη της (Δάφνη Λαμπρόγιαννη) παίρνοντας ένα αφελές και αθώο βλέμμα:

«Πεθερά: Στέλλα μου, με συγχωρείς για τη Χριστίνα, ε; Ήρθε να δει τον Μηνά, δεν μπορούσα να τη διώξω. Δεν πειράζει, ε;

Νύφη: Τι να πειράζει;

Πεθερά: Α, μην το λες. Άλλη θα έκανε καβγά.

Νύφη: Καβγά;

Πεθερά: Σε ποια γυναίκα αρέσει να βλέπει την πρώην του καλού της στο σπίτι του;

Νύφη: Πρώ...πρώην, η...η Χριστίνα είναι....

Πεθερά: Δεν σου 'χει πει τίποτα ο Μηνάς; Ωχ, έκανα βλακεία... Τι βλακεία έκανα; Τι τ' ανοίγω κι εγώ το στόμα μου; Αλλά, έτσι είναι ο Μηνάς, όταν τον στενοχωρεί κάτι, δεν θέλει να μιλάει. Βλέπεις, η Χριστίνα ήταν η μεγάλη του αγάπη. Πόνεσε

πολύ όταν χωρίσανε. Ήταν και ωραίο ζευγάρι. Αλλά, τι τα θες; Ο Μηνάς έπρεπε να πάει στην Αθήνα, η Χριστίνα δούλευε εδώ. Ο Μηνάς τής είπε να τον περιμένει, αλλά, η Χριστίνα προτίμησε να τον αφήσει ελεύθερο....

Νύφη: Ωστε έτσι....

Πεθερά: Πόνεσε πολύ ο Μηνάς μου, την αγαπούσε πάρα πολύ, *αλλά, ευτυχώς, ευτυχώς, βρέθηκες εσύ κι είναι μια χαρά. Σχεδόν το ξεπέρασε. Μην του πεις τίποτα του Μηνά. Δεν θα σου πει την αλήθεια, δεν θέλει να το σκέφτεται...Βλέπεις, με τη Χριστίνα μεγαλώσανε μαζί, μωρέ, δίπλα-δίπλα οι πόρτες μας, ε; Μαζί στο παιχνίδι, μαζί στο σχολείο. Όλο το χωριό ήξερε ότι μια μέρα θα παντρευτούν. Αλλά, βλέπεις πώς ήρθαν τα πράγματα;* (Γελά) Θα παντρευτεί τώρα εσένα. (Γελά) *Η μανούλα σου ήταν στο τηλέφωνο;*

Νύφη: Η μανούλα, η μανούλα...

Πεθερά: *Τι νέα, καλά είναι;*

Νύφη: Καλά, καλά.

Πεθερά: *Ο μπαμπάς σου;*

Νύφη: Δόξα τω Θεώ.

Πεθερά: *Αχ, να πάω να δω μέσα το φαγητό τι γίνεται, ε;».*

Συζήτηση: Η πρόθεση της πεθεράς να χωρίσει τον γιο της και να δημιουργήσει πρόβλημα στη σχέση του με τη Στέλλα είναι εμφανής. Η προτίμησή της προς το πρόσωπο της Χριστίνας οφείλεται στη βαθιά ριζωμένη πεποίθηση, που επικρατεί κυρίως σε επαρχιακά περιβάλλοντα και περικλείεται στη φράση «παπούτσι από τον τόπο σου κι ας είν' και μπαλωμένο». Άλλωστε, έχει παρατηρήσει ότι η Στέλλα δεν θα μπορεί να είναι διαχειρίσιμη νύφη και έτσι εκτιμά ότι η εξουσία της επάνω στον γιο της κλονίζεται. Έτσι, επιστρατεύει στη φαρέτρα της μια σειρά από συνομιλιακά υπονοήματα, ώστε να πλήξει ανεπανόρθωτα τη σχέση του γιου της. Φυσικά, επειδή δεν θέλει να γίνει αντιληπτή η κακή της πρόθεση, προσποιείται ότι τηρεί την Αρχή της Ευγένειας με τα αξιώματά της. Η ενδελεχής ανάλυση των λόγων της, όμως, δείχνει ότι πρώτον παραβιάζει το αξίωμα του τακτ, διότι η πρόθεσή της είναι να μεγεθύνει το κόστος για τη μέλλουσα νύφη και δεύτερον ότι της επιτίθεται έμμεσα με τη χρήση υπαινιγμών, αμφίσημων προσβολών και ειρωνείας.

Ταυτόχρονα, προσποιείται ότι τηρεί τα αξιώματα της Αρχής της Συνεργασίας. Στην πραγματικότητα, όμως, πρόκειται για δόλια παραβίαση των αξιωμάτων της Αρχής της Συνεργασίας, εφόσον απώτερος στόχος της είναι να παραπλανήσει και να εξαπατήσει. Τα εκφωνήματά της περιλαμβάνουν μια σειρά από αναλήθειες,

ψευδολογίες και ανακρίβειες, τις οποίες επιχειρεί να συγκαλύψει με την υποκριτικά θωπευτική χρήση της κτητικής αντωνυμίας «μου» (Στέλλα μου) και με τη φράση «με συγχωρείς». Κατηγορεί τη Χριστίνα για τον ερχομό της στο σπίτι και απενοχοποιεί τον εαυτό της λέγοντας ότι εκείνη, ως ευγενική οικοδέσποινα «δεν μπορούσε να τη διώξει». Με ύπουλο τρόπο φέρνει τη συζήτηση στο σημείο που θέλει, αφού, η κακοπροαίρετη ερώτηση «Δεν πειράζει, ε;» γίνεται για να προσδώσει φαινομενική αθωότητα και να αποτελέσει το εφαλτήριο για την πρόκληση αμηχανίας στη νύφη. Έτσι, η πεθερά δράττεται της ευκαιρίας και συνεχίζει τα υπονοήματά της: «Άλλη, θα έκανε καβγά». Η επανάληψη της λέξης «καβγά» από τη νύφη αποτελεί το έναυσμα για την πεθερά, προκειμένου να πει εμμέσως, πλην σαφώς, στη νύφη της ότι η Χριστίνα είναι η πρόην του Μηνά. Όταν παρατηρεί ότι πέτυχε να «χτυπήσει» τη νύφη της στην Αχίλλειο πτέρνα, αρχίζει να μιλά ασταμάτητα κάνοντας χρήση πολλαπλών υπονοημάτων, ώστε να την αποτελειώσει.

Ξεκινά, λοιπόν, με την προκλητική ερώτηση «Δεν σου ‘χει πει τίποτα ο Μηνάς;» και συνεχίζει με μια γεμάτη υποκρισία φράση, που ξεκινά με το επιφώνημα *ωχ*, που αποδεικνύει την υποτιθέμενη θλίψη της για το σοκ που άθελά της της προξένησε (*Ωχ, έκανα βλακεία*). Ομολογεί το λάθος της κι αμέσως μετά επαναλαμβάνει εν είδει ερώτησης την ομολογία της αυτή (*Τι βλακεία έκανα;*). Για να γίνει πιο πιστευτή και να αποδείξει ότι χωρίς να το θέλει δημιούργησε πρόβλημα, χρησιμοποιεί και δεύτερη ερώτηση: «*Τι τ’ ανοίγω κι εγώ το στόμα μου;*». Στη συνέχεια, αρχίζει να παραβιάζει το αξίωμα της ποιότητας με τις ψευδείς εκφράσεις της, το αξίωμα της ποσότητας με την ακατάσχετη φλυαρία της και το αξίωμα του τρόπου με τις σκόπιμες περιττολογίες της (Αλλά, έτσι.....ελεύθερο).

Όταν παρατηρεί ότι η νύφη της έχει σοκαριστεί από τις αποκαλύψεις της και στην προσπάθειά της να μην φτάσει στα όρια της υπερβολής και γίνει αντιληπτή η υποκριτική της στάση, η πεθερά επιδιώκει να καμουφλαριστεί η συμπάθειά της προς τη Χριστίνα και αρχίζει να επαινεί τη νύφη της, τη Στέλλα. Μάλιστα, η φράση που χρησιμοποιεί, περιλαμβάνει την επανάληψη του τροπικού επιρρήματος *ευτυχώς* και συμπληρώνεται με τη χρήση της λέξης «*χαρά*». Συνεχίζει με τη χρήση του επιρρήματος «*σχεδόν*», που ανήκει στα διαβαθμισμένα υπονοούμενα (scalar implicatures) και δημιουργείται βάσει μιας συνεπαγωγικής κλίμακας αξιών. Η επιλογή του συγκεκριμένου όρου γίνεται προκειμένου να αφήσει να εννοηθεί ότι ο γιος της δεν την έχει ξεπεράσει εντελώς. Ακολούθως, προσπαθεί να δεσμεύσει τη νύφη να μην αποκαλύψει τίποτα στον μέλλοντα σύζυγό της, με την κατευθυντική

γλωσσική πράξη «*Μην του πεις τίποτα του Μηνά*», στην οποία επαναλαμβάνεται η χρήση της λέξης *του*, που την πρώτη φορά χρησιμοποιείται ως αδύναμος τύπος της προσωπικής αντωνυμίας και τη δεύτερη ως άρθρο. Και συνεχίζει με τη φράση «Όλο το χωριό ήξερε ότι μια μέρα θα παντρευτούν», που συνδέεται αντιθετικά με τη γεμάτη ειρωνεία και ενέχουσα υπονόημα μεταφορική ερώτηση «*βλέπεις πώς ήρθαν τα πράγματα;*». Η πεθερά, τελειώνει τον λόγο της με τη χαρακτηριστική χρήση του υποκοριστικού «*μανούλα*» και με τη χρήση φράσεων που παραβιάζουν το αξίωμα της συνάφειας, αλλάζοντας σκόπιμα και απροσδόκητα το θέμα συζήτησης: «*Η μανούλα σου ήταν στο τηλέφωνο; Τι νέα; Καλά είναι; Ο μπαμπάς σου; Αχ, να πάω να δω μέσα το φαγητό τι γίνεται, ε;*».

2.3.11. Τίτλος επεισοδίου: *Η Θεσσαλονικιά πεθερά (2006)*, σενάριο: Παντελής Καναράκης, (4:27-5:26)

Η Θεσσαλονικιά πεθερά (Νένα Μεντή) αγαπά πάρα πολύ την πατρίδα της, τη Θεσσαλονίκη και δεν επιθυμεί οι γιοι της να φύγουν απ' αυτή. Ο γιος της, ο Αποστόλης (Δημήτρης Αλεξανδρής), είναι επαγγελματίας ποδοσφαιριστής και ερωτευμένος με την Αλεξία (Ζέτα Μακρυπούλια), μια Αθηναία που σπουδάζει στη Θεσσαλονίκη. Όταν η πεθερά ανακάλυψε πως η Αλεξία δεν είναι το γλυκό κορίτσι που δείχνει, αλλά, μια γυναίκα που πληρώνεται από αθηναϊκό αθλητικό πρακτορείο προκειμένου να πείσει τον Αποστόλη να συνεχίσει την καριέρα του σε αθηναϊκή ποδοσφαιρική ομάδα, αρχίζει να βλέπει την Αλεξία με άλλο μάτι. Ο διάλογος που ακολουθεί, εκτυλίσσεται στο σπίτι τους κατά τη διάρκεια του δείπνου, στο οποίο συμμετέχουν η πεθερά, ο Αποστόλης με την Αλεξία και την αδερφή της και ο μικρότερος αδερφός του Αποστόλη με τη γαλλόφωνη μεν, Τουρκάλα δε, κοπέλα του:

«Αδερφή νύφης: Είστε εξαιρετική μαγείρισσα κυρία Νεκταρία...

Πεθερά: Ναι, είμαι, *αλλά*, δεν βαριέσαι, κοπέλα μου *κι άλλες τα καταφέρνουν στα μαγειρέματα...*

Αποστόλης: Μπα, ρε μάνα, σαν κι εσένα καμιά...

Μικρός γιος: Και η γιαγιά της Αϊσέ μαγειρεύει καταπληκτικά.

Πεθερά: Σκασίλα μου...

Νύφη: Έχεις φάει από τη γιαγιά της;

Μικρός γιος: Όχι, αλλά, η Αϊσέ μου τα 'πε.

Πεθερά: Η Αϊσέ και σανό να της βάλεις μπροστά της θα τον εφάει....

Αϊσέ: Ω, μαμά....

Νύφη: Μαμούνια.

Αλεξία: Μαμά σάς λέει;

Πεθερά: Ναι-ναι, με λέει...*Όποια νομίζει ότι θα μπει στην οικογένεια, φροντίζει να με καλοπιάσει...Αλλά, δεν ξέρει....*

Μικρός γιος: Τι να ξέρει ρε μάνα;

Πεθερά: Σκάσε εσύ και τρώγε.

Αποστόλης: Πολλά νεύρα έχουμε σήμερα ή με φαίνεται;

Πεθερά: *Σε φαίνεται, πασά μου, σε φαίνεται, γιατί να 'χω νεύρα...Μια χαρά είμ' εδώ, με τα παιδιά μου, με τις καλές τους τις κοπέλες, που 'ρθαν κοντά τους μόνο από αγάπη και καθαρές, σαν το γάργαρο νερό, όπως έλεγε και η θεία η Ταμάμα....».*

Συζήτηση: Η ομιλήτρια πεθερά έχοντας τον ρόλο του εγώ, συσχετίζει όσα λέει με το πρόσωπό της, τον τόπο στον οποίο βρίσκεται (Θεσσαλονίκη) και τη χρονική στιγμή κατά την οποία παράγει το εκφώνημα, συσχετίζει, δηλαδή, τα πάντα με την προσωπική της προοπτική. Όταν ιδιαίτερα φορτισμένη, λόγω της ανακάλυψης των προθέσεων της νύφης να απομακρύνει τον γιο της από την ίδια και από την αγαπημένη της πατρίδα, εκμεταλλεύεται την επικοινωνιακή αυτή περίσταση, προκειμένου να εκφράσει με συγκαλυμμένο τρόπο τη δυσαρέσκειά της για την εξέλιξη των γεγονότων.

Έτσι, με αφορμή το κομπλιμέντο της αδερφής της νύφης, εκείνη ξεκινά τη χρήση συνομιλιακών υπονοημάτων. Σε όλα τα εκφωνήματά της κάνει δόλια παραβίαση των συνομιλιακών αξιωμάτων της Αρχής της Συνεργασίας. Επιθυμία της είναι να εξαπατήσει τους ακροατές της για τις αληθινές της προθέσεις και παράλληλα να προστατεύσει τον γιο της από την αποκάλυψη της αλήθειας, που είναι βέβαιο πως θα τον πλήγωνε. Απαντά αποδεχόμενη με χαμόγελο το κομπλιμέντο για την ικανότητά της στη μαγειρική και συνδέει την κύρια πρότασή της (ναι, είμαι) αντιθετικά, με τη χρήση του αντιθετικού συνδέσμου «αλλά». Η δεύτερη κύρια πρόταση είναι μια μεταφορική έκφραση που υπονοεί πως η νύφη της κινείται υπογείως και κάνει μυστικές ενέργειες με σκοπό την εξαπάτηση του γιου της. Όταν ο δεύτερος γιος επαινεί τη μαγειρική της γιαγιάς της Τουρκάλας συντρόφου του, τότε η πεθερά απαντά με μια προκλητική και γεμάτη ειρωνεία ερώτηση «Τι με λες;», που περικλείει τον βορειοελλαδίτικο ιδιωματισμό «με λες». Η χρήση του ιδιωματισμού, σε συνδυασμό με την έκφραση του προσώπου της, καταδεικνύουν την υποτίμησή της

για όλες τις παραδόσεις πέραν της βορειοελλαδίτικης. Η έκφραση της υποτίμησης επικυρώνεται και με τη χρήση της φράσης «σκασίλα μου».

Το επόμενο εκφώνημά της περιέχει συνομιλιακό υπονόημα, το οποίο προκύπτει από την αποκωδικοποίηση της μεταφορικής έκφρασης «Και σανό...εφάει». Με τον τρόπο αυτό προσβάλλει τη νύφη της, αφού, εμμέσως πλην σαφώς, την παρομοιάζει με αγελάδα. Η γαλλόφωνη νύφη προφανώς και δεν είναι σε θέση να αντιληφθεί τον βαθμό της προσβολής και αποκαλεί χαριτωμένα την πεθερά της «μαμά».

Όταν η Ελληνίδα νύφη σχολιάζει την έκφραση «ω, μαμά» της Τουρκάλας, η πεθερά ανταπαντά χαμογελαστή πάλι με τη χρήση συνομιλιακού υπονοήματος και ρίχνοντάς της έντονα βλέμματα. Χρησιμοποιεί μια αναφορική πρόταση «*όποια νομίζει*», που περικλείει το ρήμα «*νομίζει*», που σημαίνει «έχει την εντύπωση, φαντάζεται, έχει τη γνώμη, χωρίς να δηλώνει απόλυτη βεβαιότητα», θέλοντας να υπονοήσει ότι εκείνη δεν έχει ξεγελαστεί από τη νύφη της. Από το ρήμα *νομίζει* εξαρτάται και η δευτερεύουσα ειδική πρόταση (ότι θα μπει στην οικογένεια) και έχει την έννοια ότι η πεθερά θέτει τον εαυτό της ως προτύργιο που δεν θα επιτρέψει σε καμία απατεώνισσα να εισβάλει στην οικογένειά της. Συνεχίζει με τη φράση «φροντίζει να με καλοπιάσει», υπονοώντας ότι εκείνη διαθέτει τη διανοητική ικανότητα να εξιχνιάζει όσες προσπαθούν με υποκριτικά καλοπιάσματα να την παραπλανήσουν. Το υπονόημα ολοκληρώνεται με την αντιθετικά συνδεδεμένη πρόταση που ενέχει άρνηση και ακολουθείται από αποσιωπητικά «*Αλλά, δεν ξέρει....*».

Στο σημείο που ο γιος της διακρίνει κάποιο ίχνος ειρωνείας στον λόγο της μητέρας του και το σχολιάζει, εκείνη τού απαντά από θέση ισχύος με τη φράση «σκάσε εσύ και τρώγε». Η φράση αυτή περικλείει δύο ρήματα σε προστακτική έγκλιση και υπονοεί πως δεν του επιτρέπει να την αμφισβητεί και πρέπει να σιωπήσει κλείνοντας το στόμα του και ταυτόχρονα τον προστάζει να φάει, ώστε να μην δύναται να μιλήσει.

Όταν ο μεγάλος της γιος σχολιάζει τον εκνευρισμό της μητέρας του, εκείνη προσπαθεί να μετριάσει την εντύπωση που έχει δώσει, με τη χρήση του χαϊδευτικού «*πασά μου*». Επαναλαμβάνει την ιδιωματική φράση «σε φαίνεται» δύο φορές, προκειμένου να πείσει. Και για να γίνει ακόμη πιο πιστευτή, συνεχίζει με το επόμενο εκφώνημα, που περιλαμβάνει τη φράση «*μια χαρά*» θέλοντας να εξαφανίσει την πιθανότητα να αποκαλυφθούν οι αληθινές της προθέσεις. Μάλιστα, χαρακτηρίζει με

το επίθετο «καλές» τις νύφες της και συνεχίζει τα «κομπλιμέντα» της με τη χρήση της αναφορικής πρότασης που ακολουθεί «που ῥθαν....αγάπη».

Φυσικά, το συνομιλιακό υπονόημα ενεργοποιείται για μια ακόμη φορά, εφόσον τονίζεται το τροπικό επίρρημα «μόνο», τοποθετημένο σκόπιμα μπροστά από τη λέξη αγάπη για να δείξει έμμεσα την ειρωνεία της. Το υπονόημα συμπληρώνεται και από τη μεταφορική χρήση του επιθέτου «καθαρές», που ακολουθείται από την παρομοίωση «σαν το γάργαρα νερό». Το γεμάτο υπονοήματα εκφώνημα ολοκληρώνεται με την αναφορική επιρρηματική πρόταση «όπως έλεγε.... Ταμάμα...», που χρησιμοποιείται για να επικυρώσει τη βαρύτητα των λόγων της.

Συνολικά, στον λόγο της πεθεράς γίνεται δόλια παραβίαση των αξιωμάτων της ποιότητας, εφόσον η συμβολή της στον διάλογο δεν είναι αληθινή. Όσα λέει, γνωρίζει ότι είναι ψευδή. Ακόμη, παραβιάζει το αξίωμα της ποσότητας λέγοντας περισσότερα από όσα χρειάζονται. Τέλος, παραβιάζει το αξίωμα του τρόπου, καθώς ο λόγος της είναι αδιαφανής και μη σύντομος.

Από την άποψη της γλωσσικής ευγένειας, τηρεί απόλυτα το αξίωμα του τακτ, της γενναιοδωρίας, της επιδοκιμασίας, αλλά και της συμφωνίας απέναντι στη μία νύφη της, την Αλεξία, εφόσον την παινεύει διαρκώς με τα μελιστάλαχτα λόγια της. Δεν θέλει με τίποτα να κινήσει υποψίες και να πληγώσει τον αγαπημένο της γιο και γι' αυτό τηρεί τη συγκεκριμένη στάση. Από την άλλη, φαίνεται πως δεν τηρεί τα αξιώματα της Αρχής της Ευγένειας απέναντι στον μικρότερο γιο της και τη σύντροφό του. Η συμπεριφορά της αυτή στον μικρότερο γιο δεν κινεί υποψίες, αφού, απ' ό,τι φαίνεται, πάντοτε η αδυναμία της κατευθυνόταν στον μεγάλο της γιο.

Η πραγματικότητα, όμως, είναι διαφορετική, εφόσον η τήρηση της γλωσσικής ευγένειας γίνεται υποκριτικά, μόνο και μόνο για να μην εγείρει υποψίες και να έχει τη δυνατότητα και την ευελιξία να πει από τη μια όσα σκέφτεται συγκαλυμμένα, αλλά και να μπορεί από την άλλη να αρνηθεί τη χρήση υπονοημάτων ανά πάσα στιγμή. Οι εκφράσεις της αποτελούν στρατηγική έμμεσης επίθεσης, εφόσον γίνονται μέσω υπαινιγμών, ειρωνείας και αμφίσημων προσβολών, που αποσκοπούν στο να πλήξει το πρόσωπο της συνομιλήτριας-νύφης.

2.3.12. Τίτλος επεισοδίου: *Η Πατριλιά πεθερά 1* (2007), σενάριο: Κωνσταντίνα Γιαχαλή, (30:10-31:26)

Η Αντριάννα (Τζόυς Ευείδη) έχει τρία παιδιά, δυο κόρες κι έναν γιο. Ο γιος της, ο Θανάσης (Προμηθέας Αλιφερόπουλος) μόλις τελείωσε τις σπουδές του στο Πανεπιστήμιο και έχει σχέση με μια γυναίκα, τη Μαρίνα (Αντωνία Γιαννούλη), η οποία είναι δεκαπέντε χρόνια μεγαλύτερή του. Η Αντριάννα αναλαμβάνει δράση και πηγαίνει στη δουλειά της Μαρίνας για να της ζητήσει να χωρίσει με τον Θανάση. Επειδή, όμως, δεν έχει δει ποτέ τη Μαρίνα δημιουργείται μια παρεξήγηση, εφόσον εκείνη θεωρεί ότι μιλά με τη σύντροφο του γιου της, ενώ στην πραγματικότητα μιλά με μια φίλη της Μαρίνας, την Ιωάννα (Κωνσταντίνα Γιαχαλή), η οποία κατά σύμπτωση έχει σχέση με κάποιον Θανάση, που τυγχάνει ων παντρεμένος. Ο διάλογος έχει ως εξής:

«Ιωάννα: Καλημέρα.

Πεθερά: Κα[λη]μέρα.

Ιωάννα: Μπορώ να σας εξυπηρετήσω;

Πεθερά: Ότι μπορείς, μπορείς...*Το θέμα είναι αν θέ[λει]ς.*

Ιωάννα: Παρακαλώ;

Πεθερά: Θανάσης, σου λέει τίποτα τ' όνομα;

Ιωάννα: Είστε η... του Θάνου;

Πεθερά: *Θάνο τον λες εσύ;*

Ιωάννα: Πώς με βρήκατε;

Πεθερά: Μου το είπε.

Ιωάννα: Σας το 'πε; Ο ίδιος;

Πεθερά: *Ε, τι, δι' αντιπροσώπου;*

Ιωάννα: Κοιτάζτε, νααα, σας εξηγήσω.

Πεθερά: *Δεν είναι για εξηγήσεις. Ένα πράγμα θα σε ρωτήσω: τη διαφορά η[λι]κίας τη σκέφτηκες;*

Ιωάννα: Αυτό σας ενοχλεί;

Πεθερά: Τι άλλο να μ' ενοχ[λεί];

Ιωάννα: Μαα, λογικά, θα 'πρεπε... Συγγνώμη, αλλά, δεν έχουμε τόσο μεγάλη διαφορά ηλικίας...

Πεθερά: Ααααα, τη βρίσκεις μικρή εσύ τη διαφορά. *Τον Θανάση τον σκέφτηκες;*

Ιωάννα: Είναι το μόνο που σκέφτομαι. Και...καταλαβαίνω πώς νιώθετε και απ' τη μεριά σας έχετε δίκιο. Αλλά, έχω κι εγώ τα δικά μου. Και εδώ εργάζομαι και δεν θέλω να δίνω δικαιώματα. Αν θέλετε, μπορούμε να μιλήσουμε κάποια άλλη στιγμή, αλλά, τώρα σας παρακαλώ να φύγετε.

Πεθερά: Θα φύγω, αλλά, δεν τε[λει]ώσαμε εμείς οι δυο. Το καλό που σου θέλω. Παράτα τον και μην αναφέρεις αυτή τη συνάντηση. Αν τον αγαπάς, ξέρεις ποιο είναι το σωστό και τι πρέπει να κά[νει]ς».

Συζήτηση: Ο διάλογος βασίζεται σε μια παρεξήγηση, εφόσον και οι δυο συνομιλήτριες αγνοούν με ποιο άτομο μιλούν στην πραγματικότητα. Η πεθερά ξεκινά την «επίθεσή» της χρησιμοποιώντας συνομιλιακά υπονοήματα, τα οποία προκύπτουν χωρίς να γίνεται παραβίαση της Αρχής της Συνεργασίας και των αξιωμάτων της (ποιότητας, ποσότητας, συνάφειας και τρόπου). Όσα λέει η ομιλήτρια είναι αληθινά και γεγονότα, για τα οποία έχει επαρκείς ενδείξεις. Παρέχει στη συνομιλήτριά της τις απολύτως απαραίτητες και σχετικές πληροφορίες για τον άμεσο σκοπό της επικοινωνίας. Τέλος, είναι σαφής και ξεκάθαρη, εφόσον αποφεύγει τις ασάφειες και τις αμφισημίες, ενώ ταυτόχρονα είναι σύντομη και λέει τα πράγματα με τη σειρά.

Τα υπονοούμενα των εκφωνημάτων της πεθεράς προκύπτουν για τη συνομιλήτρια σε ένα άλλο επίπεδο. Δηλαδή, προκύπτουν τόσο από τον τόνο της φωνής της πεθεράς και τον κοφτό τρόπο με τον οποίο εκείνη μιλά, όσο και από τη λακωνικότητα των λόγων της που ακολουθούνται από αποσιωπητικά. Η ερώτηση «Θάνο τον λες εσύ;» δείχνει ξεκάθαρα την ενόχληση της πεθεράς για το γεγονός ότι αυτή η γυναίκα έχει αλλάξει το όνομα του γιου της και αντί του ονόματος «Θανάσης» χρησιμοποιεί ένα χαϊδευτικό για να τον αποκαλεί. Η ερώτηση «Ε, τι, δι' αντιπροσώπου;» είναι ρητορική και χρησιμοποιείται ως απάντηση στην ερώτηση «Σας το 'πε ο ίδιος;». Όταν η κοπέλα δείχνει πως έχει την πρόθεση να δώσει εξηγήσεις, η πεθερά της απαντά με την αρνητική πρόταση «Δεν είναι για εξηγήσεις» που ξεκινά με το αρνητικό μόριο «δεν». Η φράση αυτή ακολουθείται από την προεξαγγελτική πρόταση «Ένα πράγμα θα ρωτήσω», που επεξηγείται στη συνέχεια με την πρόταση «Τη διαφορά η[λι]κίας δεν τη σκέφτηκες;». Όταν η κοπέλα της απαντά πως δεν υπάρχει τόσο μεγάλη διαφορά ηλικίας, τότε η πεθερά απαντά σε τόνο ειρωνικό «Τη βρίσκεις μικρή εσύ τη διαφορά» και συνεχίζει με το ερώτημα «Τον Θανάση τον σκέφτηκες;», υπονοώντας πως εκείνη σκέφτεται μονάχα τα δικά της «θέλω», παραγκωνίζοντας τα «θέλω» του Θανάση, ενώ η ίδια, η μητέρα του έχει ως πρώτη έγνοια το καλό του γιου της. Η πεθερά κλείνει τον διάλογο λέγοντας πως πρόκειται να αποχωρήσει και

ξεκαθαρίζει με τόνο απειλητικό πως δεν έχουν τελειώσει οι δυο τους. Ο αντιθετικός σύνδεσμος «*αλλά*» συνδέει τις δυο κύριες προτάσεις, εκ των οποίων η δεύτερη είναι αρνητική, δημιουργώντας το υπονόημα πως μπορεί η μάχη αυτή να τελειώσει, όμως, ο πόλεμος μεταξύ των δύο δεν έχει ακόμη τελειώσει.

Η επόμενη έκφραση είναι ξεκάθαρα απειλητική και ειρωνική «*Το καλό που σου θέλω*», εφόσον στην πραγματικότητα, η πεθερά δεν επιθυμεί το καλό της κοπέλας, αλλά, θέλει να της δείξει ότι δεν την υπολογίζει. Συνεχίζει με μια φράση που αποτελεί κατευθυντική γλωσσική πράξη με δύο σκέλη, ένα θετικό και ένα αρνητικό: «*Παράτα τον και μην αναφέρεις αυτή τη συνάντηση*». Προστάζει, δηλαδή, την κοπέλα να τον χωρίσει και τη δεσμεύει να μην αναφέρει ότι έγινε η συζήτηση αυτή. Το τελευταίο της εκφώνημα «*Αν τον αγαπάς, ξέρεις ποιο είναι το σωστό και τι πρέπει να κά[νει]ς*» αποτελείται και αυτό από δύο σκέλη, αφού πρόκειται για υποθετική πρόταση ενέχουσα δύο αποδόσεις με παρόμοιο περιεχόμενο «*σωστό-τι πρέπει να κά[νει]ς*». Στην περίπτωση αυτή, η πεθερά, επαναλαμβάνοντας το ίδιο νόημα με διαφορετικές λέξεις, χρησιμοποιεί την ταυτολογία ή αναλυτική πρόταση, των οποίων η αλήθεια είναι αναγκαστική και μη αρνήσιμη.

Από τη σκοπιά του τηλεθεατή, όμως, που γνωρίζει την πραγματικότητα και την αλήθεια των γεγονότων φαίνεται να γίνεται παραβίαση των συνομιλιακών αξιωμάτων της ποιότητας και της συνάφειας, εφόσον, όσα λέει η πεθερά δεν είναι αληθινά και αυτό ισχύει, αφού δεν αφορούν τη συνομιλήτρια.

Η γλωσσική ευγένεια στο συγκεκριμένο απόσπασμα δεν τηρείται, αφού καταπατώνται τα αξιώματα του τακτ, της γενναιοδωρίας, της επιδοκμασίας και της συνάφειας. Η πεθερά μεγιστοποιεί το κόστος για τη συνομιλήτρια, ενώ ελαχιστοποιεί το όφελος προς τη δεύτερη, διογκώνοντας την αποδοκμασία και την κριτική της, ελαχιστοποιώντας την επευφημία και μεγιστοποιώντας τη διαφωνία της. Σκοπός της είναι να προστατεύσει τον γιο της, γ' αυτό και παρουσιάζεται ως υπερασπίστριά του, ενώ δεν ενδιαφέρεται τόσο να προστατεύσει τον ίδιο τον εαυτό της.

Ακόμη, δεν περνά απαρατήρητη η χρήση της διαλεκτικής προφοράς της πεθεράς. Μάλιστα, αποτελεί χαρακτηριστικό δείγμα της Πελοποννησιακής διαλέκτου, που περιλαμβάνει την έντονη προφορά των υγρών συμφώνων λάμδα [λι] και νι [νι].

2.3.13. Τίτλος επεισοδίου: *Η Πατρινιά πεθερά 2 (2007)*, σενάριο: Κωνσταντίνα Γιαχαλή, (6:45-7:45)

Η μία από τις κόρες της Αντριάννας (Τζόυς Ευείδη), η Λένα (Σοφία Φαραζή), διατηρεί σοβαρό δεσμό με τον Μάνο (Κωνσταντίνο Γιαννακόπουλο), ο οποίος κατάγεται από τον Πύργο, μην υπολογίζοντας την προαιώνια αντιπαλότητα μεταξύ Πατρινών και Πυργιωτών. Η σκηνή λαμβάνει χώρα στο πατρικό της Λένας την ημέρα που ο Μάνος πηγαίνει εκεί με τη μητέρα του Διονυσία (Μάγδα Λέκκα), με καταγωγή από ένα χωριό του Αγρινίου και με τον παππού του από τον Πύργο, προκειμένου να γνωριστούν με την οικογένεια της μέλλουσας συζύγου του:

«Γιος: Μαμά, ηηη Λένα που σου ‘λεγα...

Πεθερά: Αϊααααα...Ισύ είσι η Λιεεε, αααααα, κλή είσι, *αλλά*, αυτή η τσούπα (κοιτάζοντας την αδερφή της), *κλύτεηη* είναι....

Κι απευθυνόμενη στον παππού: Α, ου γιος μ’ *στραβόθκι μπιτ*.

Γιος: Κι από ‘δω ο παππούς μου, ήρθε απ’ τον Πύργο εκτάκτως μόλις έμαθε γι’ απόψε...

Πατέρας Λένας: Ε, θα τον αναστατώσαμε τον άνθρωπο, έτσι ξαφνικά που έγινε τ’ αποψινό....

Πεθερά: Δεν αναστατώθηκε ο παππούς, κλά είναι. Τι ‘ν’ ου Πύργους, δυο ώρες δρόμος είναι. *Αμα είν’ να προυλάβς του κακόοοο...»*.

Όταν κάθονται στο τραπέζι, η πεθερά συνεχίζει (8:47-9:19):

Πεθερά: Ένα πιδί μ’ έδωκει ο Θιός, *να μην του δώσ’ έτσ’*.

Αδερφή νύφης: Τι λέει;

Αδερφός νύφης: Δεν ξέρω. Αλλά, απ’ το ύφος πρέπει να ‘χει δίκιο.

Πεθερά: Αμ, τ’ άλλ’; Μ’ λέει είν’ Πατρινιά. *Ιιιιι. Πού τ’ πας ταύτ’; Τόσ’ ακούμι. Κλά δεν είναι. Κλά κορτσά έχουμι μείς ικει στν Τριχουνίδα, στου Πανιτώλιου, στου Τρίκουρφου, ντιπ δεν ακούστικε πτέ. Για τς Πατρνιές όμους...Αϊααααααα. Ούλος ο κόσμος μλάει»*.

Συζήτηση: Η μέλλουσα πεθερά μπαίνοντας στο σπίτι της νύφης της, την παρατηρεί από την κορυφή ως τα νύχια και βγάζει ένα επιφώνημα χλιαρής αποδοκιμασίας (Αϊαααααα). Συνεχίζει το εκφώνημά της εκφράζοντας άμεσα την εντύπωσή της «*Κλή είσι, αλλά, αυτή η τσούπα, κλύτεηη είναι....*». Το εκφώνημα αυτό δεν είναι τίποτε άλλο από ένα γενικευμένο υπονόημα που δημιουργείται λόγω της συμβατικής χρήσης του

αντιθετικού συνδέσμου «αλλά». Για την ακρίβεια, πρόκειται για διαβαθμισμένο υπονοούμενο που δημιουργείται βάσει μιας συνεπαγωγικής κλίμακας, δηλαδή, μιας κλίμακας αξιών. Η πεθερά χρησιμοποιεί το επίθετο «κλή» και τοποθετεί τη νύφη της στη βάση της αξιολογικής κλίμακας του επιθέτου καλός, ενώ για την αδερφή της χρησιμοποιεί το επίθετο «κλύτερη», επίθετο που τοποθετείται σε υψηλότερο σημείο στην αξιολογική αυτή κλίμακα. Στη συνέχεια, αυθόρμητα και χωρίς ενδοιασμούς στρέφεται στον παππού και του λέει ενώπιον όλων τη μεταφορική φράση: «*Α, ου γιος μ' στραβώθκι μπιτ*», υπονοώντας πως ο γιος της δεν βλέπει αντικειμενικά την πραγματικότητα και έχει τυφλωθεί από τον έρωτα. Και συνεχίζει το υπονόημά της λέγοντας πως η ίδια ήρθε σε αυτή τη συνάντηση προκειμένου να προλάβει το κακό «*Άμα είν' να προλάβς του κακόοοο....*», εννοώντας τον γάμο του μοναχογιού της με μια Πατρινιά.

Την ώρα του φαγητού, η Αγρινιώτισσα πεθερά εκφράζει ανοιχτά τους προβληματισμούς της για την Πατρινιά νύφη. Εξηγεί σε όλους πως ο Μάνος είναι ο μοναχογιός της και δεν ήθελε να τον παντρέψει με οποιαδήποτε γυναίκα «*να μην του δώσ' έτσ'*». Δείχνει σοκαρισμένη από το γεγονός ότι η νύφη και μέλλουσα γυναίκα του γιου της είναι Πατρινιά. Τα λόγια της έχουν τη μορφή εσωτερικού μονολόγου, που δεν διστάζει να πει φωναχτά και χωρίς ίχνος τακτ μπροστά στη νύφη και την οικογένειά της. Η Διονυσία είναι μια γνήσια, λαϊκή γυναίκα του χωριού, χωρίς μόρφωση, η οποία εκφράζει αυθόρμητα όσα σκέφτεται. Χρησιμοποιεί το συνομιλιακό υπονόημα προκειμένου να επεξηγήσει και να επιχειρηματολογήσει για την προκατάληψή της απέναντι στη στερεοτυπική αντίληψη ότι οι Πατρινιές γυναίκες είναι διεφθαρμένες και ανήθικες. Ο λόγος της αποκαλύπτει τον εγκλωβισμό της στη στερεοτυπική αυτή αντίληψη και επεξηγεί την αιτία της συνολικής της στάσης.

Το συνομιλιακό υπονόημα προκύπτει από το επιφώνημα (*Iiiii*), την ερώτηση «*Πού τ' πας ταύτ';*», αλλά και την απάντηση που δίνει η ίδια «*Τόσ' ακούμι*». Η χρήση της δεικτικής αντωνυμίας «*τόσ'*» περιέχει υπονόημα στο συνδυασμό της με το ρήμα ακούμε. Έτσι, γίνεται έκδηλη η αγωνία της για την τύχη του μοναχογιού της με μια Πατρινιά γυναίκα. Άλλωστε, αυτά που έχει ακούσει «*Κλα δεν είνι*». Συνεχίζει κάνοντας τη σύγκριση ανάμεσα στις Πατρινιές γυναίκες και τις γυναίκες της Αιτωλοακαρνανίας (από την Τριχωνίδα, το Παναιτώλιο και το Τρίκορφο) για τις οποίες «*ντιπ δεν ακούστκι πτέ*». Η φράση αυτή εμπεριέχει τρεις αρνήσεις στη σειρά: «*ντιπ*», «*δεν*», «*πτε*», που χρησιμοποιούνται για να επικυρώσουν την εγκυρότητα του επιχειρήματός της. Η χρήση συνομιλιακού υπονοήματος κορυφώνεται στο τέλος του

κειμένου της πεθεράς με τη φράση «Για τς Πατρνιές όμους», που τελειώνει με τον αντιθετικό σύνδεσμο «όμως» και ακολουθείται από αποσιωπητικά και επιφωνήματα απογοήτευσης. Ολοκληρώνει τη σκέψη της λέγοντας πως «Όλος ο κόσμος μλάει» για τις Πατρνιές, υπονοώντας ότι είναι γνωστή τοις πάσι η ποιότητα των Πατρνών γυναικών.

Η συγκεκριμένη πεθερά προέρχεται από το ασφυκτικά κλειστό περιβάλλον της επαρχίας και φέρει όλες τις στερεοτυπικές αντιλήψεις του χωριού. Σύμφωνα με αυτές, μια γυναίκα δεν πρέπει να δίνει αφορμή για σχολιασμό στους συγχωριανούς. Επομένως, μέσα από τα λόγια της προκύπτει άμεσα, μέσω των λογικών εννοιών της επαγωγής και της συνεπαγωγής, ότι η πεθερά δεν εγκρίνει τη νύφη, αλλά, τη θεωρεί εντελώς ακατάλληλη για τον γιο της, μόνο και μόνο επειδή κατάγεται από την Πάτρα.

Συνολικά, θα λέγαμε πως στα λόγια της γίνεται κατάφωρη παραβίαση της Αρχής της Συνεργασίας, εφόσον δεν θέλει να εξαπατήσει τους συνομιλητές της, αλλά, επιθυμεί να εκφράσει την αλήθεια της. Παραβιάζει το αξίωμα της ποιότητας, αφού τα λόγια της περιέχουν ειρωνεία, είναι σαρκαστικά και γενικευτικά, ενώ μιλά χωρίς να έχει επαρκείς αποδείξεις. Ακόμη, παραβιάζει το αξίωμα της ποσότητας, καθώς λέει περισσότερα από τα αναγκαία για την επικοινωνιακή περίσταση, αλλά και το αξίωμα του τρόπου, διότι μακρηγορεί και ο λόγος της δεν είναι καθόλου σύντομος.

Επιπλέον, παραβιάζει όλα τα αξιώματα της γλωσσικής ευγένειας, καθώς οι εκφράσεις της βρίθουν υπαινιγμών και αμφίσημων προσβολών, επιθυμώντας να πληγώσει το πρόσωπο της νύφης και να της δείξει ότι δεν είναι αποδεκτή. Αναλυτικότερα, παραβιάζει το αξίωμα του τακτ, διότι μεγιστοποιεί το κόστος για τη νύφη και την οικογένειά της, αλλά και το αξίωμα της γενναιοδωρίας, αφού ελαχιστοποιεί το όφελος για την Πατρνιά νύφη και διογκώνει το κομπλιμέντο για τον εαυτό της και τον τόπο καταγωγής της. Ταυτόχρονα, παραβιάζει το αξίωμα της επιδοκμασίας, εφόσον κριτικάρει έντονα την κοπέλα, το αξίωμα της σεμνότητας μεγιστοποιώντας την επευφημία για τον εαυτό της και συρρικνώνοντας την επευφημία προς τη νύφη και τέλος, το αξίωμα της συμφωνίας μεγιστοποιώντας τη διαφωνία ανάμεσα στον εαυτό της και την κοπέλα. Δεν θα μπορούσε, άλλωστε, να γνωρίζει όλους αυτούς τους κανόνες της γλωσσικής ευγένειας, εφόσον οι σεναριογράφοι, θέλοντας να δημιουργήσουν κωμικό αποτέλεσμα, την παρουσιάζουν ως μια γυναίκα του χωριού, χωρίς μόρφωση, άξεστη, με απαρχαιωμένες αντιλήψεις για τον ρόλο της γυναίκας. Άλλωστε, και ο σκηνοθέτης της σειράς προϊδεάζει τους τηλεθεατές για το ποιόν της πεθεράς, αφού η είσοδός της στο σπίτι γίνεται υπό τους

ήχους του δημοτικού άσματος «Μπήκαν τα γίδια στο μαντρί». Για εκείνη, μια γυναίκα οφείλει να ασχολείται αποκλειστικά με τον σύζυγο και το μέγλωμα των παιδιών της και κυρίως να μην εργάζεται και να μην βγαίνει από το σπίτι για να μην δίνει αφορμές για σχόλια στον κοινωνικό περίγυρο.

Το συνολικό προφίλ και τα στοιχεία του χαρακτήρα της, λόγω της επαρχιώτικης καταγωγής της, ολοκληρώνει η χρήση του γλωσσικού ιδιώματος της περιοχής της Αιτωλοακαρνανίας, που χαρακτηρίζεται από αλλοίωση στην εκφορά των λέξεων. Τα περισσότερα από τα φωνήεντα στο μέσον ή στο τέλος των λέξεων εξαφανίζονται, ενώ το φωνήεν ω έχει αντικατασταθεί από τη δίφθογγο ου. Δεν μπορεί να μείνει απαρατήρητη και η αδυναμία που έχει η πεθερά στη χρήση του φωνήεντος [i] σε επιφωνηματικές εκφράσεις.

2.3.14. Τίτλος επεισοδίου: *Η Κεφαλονίτισσα πεθερά* (2004), σενάριο: Μάρω Μπουρδάκου, (37:02-39:40)

Η Εριέττα (Μίρκα Παπακωνσταντίνου), που είναι Κοντέσσα από το Αργοστόλι, ονειρευόταν να παντρέψει τον γιο της, τον Γεράσιμο (Ανδρέα Κοντόπουλο) με Κοντεσσίνα. Αυτός, όμως, ερωτεύτηκε τη Θέκλα (Σοφία Πανάγου), που κατάγεται από το Ληξούρι, σπουδάζει Ιατρική και είναι απόγονος Ποπολάρων. Ο Γεράσιμος φέρνει την αγαπημένη του στο πατρικό του για να τη γνωρίσει η μητέρα του και ο θεός του:

«Γεράσιμος: Τι κοιτάς ρε μάνα, δεν θα μας πεις να περάσουμε;

Πεθερά: *Μπόρα είναι, ας περάσει.*

Νύφη: Καλημέρα.

Γεράσιμος: Θέκλα, τη μητέρα μου τη γνωρίζεις.

Νύφη: Ναι, χθες, τι κάνετε;

Πεθερά: *Προς το παρόν, χρήση ηρεμιστικών.*

Γεράσιμος: Από 'δω ο θεός μου ο Νικόλας.

Νύφη: Χαίρω πολύ.

Θεός Νικόλας: Χαίρω πολύ, κορίτσι μου, όλα καλά;

Νύφη: Καλά, καλά.

Θεός Νικόλας: Δεν καθόμαστε;

Πεθερά: *Γιατί; Τι έχουμε να πούμε;*

Γεράσιμος: Μαμά....

Θεός Νικόλας: Ελάτε, ελάτε, ελάτε παιδιά μου, καθίστε. Εριέττα, έλα, κάθισε.
Γεράσιμος: Μητέρα, πώς πάει εδώ; Θεΐε, όλα καλά;
Θεός Νικόλας: Αγόρι μου, ναι, εγώ, πρίμα όλα, ναι. Εσείς, πώς τα καλοπεράσατε;
Γεράσιμος: Ε, θεΐε, δεν καταλαβαίνεις, δύο άνθρωποι ερωτευμένοι πώς να τα περνάνε...
Θεός Νικόλας: Ξέρω, ξέρω, καντιοζάχαρη. (Γέλια)
Πεθερά: *Τι ξέρει ο θεΐός σου από ιναμοράτα; Μια φορά ερωτεύτηκε κι αυτό μια Ποπολάρα. Επομένως, δεν ξέρει τι πάει να πει αγάπη.*
Θεός Νικόλας: Άρχισαν τα όργανα...
Νύφη: Δηλαδή, κυρία Καπάτου;
Πεθερά: Κοντέσσα Καπάτου, για σένα, παιδί μου, Κοντέσσα, θα με υποχρεώσεις.
Νύφη: Δηλαδή, Κοντέσσα μου, θέλετε να πείτε πως όποιος ερωτευτεί, εγώ δεν θα την πω Ποπολάρα, θα την πω κοπέλα κανονική, του 21^{ου} αιώνα...
Πεθερά: Όχι, Ποπολάρα να την επείς παιδί μου, ντρέπεσαι; Ω, συγγνώμη, σε νιώθω. *Μικρή μου λαϊκιά....*
Νύφη: Οι ταξικές διαφορές, Κοντέσσα μου, αναφέρονται στα μυθιστορήματα του Ξενόπουλου, τα οποία τοποθετούνται στον 19^ο αιώνα νομίζω....ε;
Θεός Νικόλας: Ρε παιδιά, δεν παίρνουμε ένα τσάι;
Γεράσιμος: Ναι, πολύ καλή ιδέα...Κωστούλαααααα!
Νύφη: Στην εποχή μας εμείς οι νέοι, ξέρετε, δεν πιστεύουμε στις ταξικές διαφορές. Αυτά ανήκουν σ' ένα φαύλο παρελθόν.
Πεθερά: (Γελά ειρωνικά) Κάποιο λάθος κάνεις, *μικρή μου ανιστόρητη*. Πάντα θα υπάρχουν Κόντηδες και Ποπολάροι. Το σήμερα σέρνει το χτες.
Νύφη: Ναι, τώρα που το λέτε, έχετε δίκιο.
Πεθερά: Πάντα έχω.
Νύφη: Το σέρνει....Με αραμπά.
Πεθερά: *Απαπαπαπαααα....Ξέρεις και από αραμπάδες, φυσικό το βρίσκω.*
Νύφη: Στην ταινία «Επαναστάτης Ποπολάρος» δεν ήταν που ο Κώστας Πρέκας-Ποπολάρος έκλεψε με το άλογό του την Μπέτυ Λιβανού που ήταν Κοντέσσα; Ε; Λέτε να συμβεί το αντίθετο; Να κλέψω εγώ τον Γεράσιμο; Πλάκα θα 'χει...
Γεράσιμος: Κόκκαλα έχει αυτό το τσάι;
Θεός Νικόλας: Κωστούλαααααααααα!

Πεθερά: *Ακουσέ με, κοπέλα μου. Αμα νομίζεις πως μ' όλ' αυτά τα τσιτάτα περί του «δεν βαριέσαι, ζούμε στον αιώνα τση ισοπέδωσης των αξιών», θα μου κάνεις εμένα το αρχοντικό Κρεμλίνο, σε γελάσανε....».*

Συζήτηση: Η πεθερά αποφασίζει να σπάσει τη σιωπή της και απαντά στο ερώτημα του γιου της «δεν θα...περάσουμε» με τη μεταφορική φράση «*Μπόρα είναι, ας περάσει*», παρομοιάζοντας τον έρωτα του γιου της με μπόρα και δείχνοντας εξαρχής την αρνητική στάση της απέναντι σε αυτή τη σχέση. Η μεταφορική φράση εμπεριέχει μόνο το συγκρίνον μέγεθος (μπόρα), ενώ το συγκρινόμενο (νύφη) παραμένει υποδηλωμένο. Η στάση της πεθεράς δείχνει την προκατάληψη της απέναντι στην κοπέλα του γιου της, η οποία συνδυάζει τρία κακά ταυτόχρονα: κατάγεται από το Ληξούρι, με το οποίο το Αργοςτόλι βρίσκεται σε αιώνια κόντρα, προέρχεται από λαϊκά στρώματα και είναι απόγονος Ποπολάρων. Όταν, λοιπόν, η κοπέλα τη ρωτά ευγενικά τι κάνει, εκείνη απαντά ειρωνικά λέγοντας πως χρησιμοποιεί ηρεμιστικά, προκειμένου να υπονοήσει ότι ο ερχομός μιας Ποπολάρας στο αρχοντικό της έχει δημιουργήσει ταραχή. Στο σημείο που ο γιος της προτείνει να καθίσουν, εκείνη εκφράζει με υποκριτική αφέλεια την ερώτηση «*Γιατί;*», που συνοδεύεται από την κακοπροαίρετη ερώτηση «*Τι έχουμε να πούμε;*». Η ερώτηση αυτή ενέχει υπονόημα και γίνεται προκειμένου να φέρει την κοπέλα σε δύσκολη θέση.

Τη στιγμή που ο θεός Νικόλας φαίνεται να παίρνει το μέρος των ερωτευμένων νέων, η πεθερά επανέρχεται με την προκλητική και κακοπροαίρετη ερώτηση «*Τι ξέρει...ιναμοράτα;*» και προχωρά στην επιχειρηματολογία της. Το επιχείρημα είναι άμεσο, αφού αποτελείται από μία μόνο προκειμένη πρόταση «*Μια φορά...Ποπολάρα*» και το συμπέρασμα «*Επομένως...αγάπη*». Το συμπέρασμα, που η πεθερά επιθυμεί να προκύψει, είναι ότι η αγάπη με Ποπολάρο δεν είναι αληθινή, υπονοώντας και πάλι ότι η ίδια έχει ήδη απορρίψει τη σχέση του γιου της. Μέχρι αυτό το σημείο η πεθερά δεν έχει απευθυνθεί ευθέως στην κοπέλα, παρά χρησιμοποιεί ένα επικοινωνιακό σχήμα. Δηλαδή, προσποιείται ότι την αγνοεί και απευθύνει τα εκφωνήματά της στον γιο και τον αδελφό της, ενώ στην ουσία τα προορίζει για τη σύντροφο του γιου της, η οποία δεν πληροί καμιά από τις προδιαγραφές που εκείνη επιθυμούσε.

Όταν η νύφη το συνειδητοποιεί, ζητά εξηγήσεις για τα υπονοούμενα της πεθεράς. Τότε η τελευταία φροντίζει με τα λόγια της να της υπενθυμίσει τη δική της αρχοντική καταγωγή (Κοντέσσα...υποχρεώσεις) και να την αντιπαραβάλει με τη λαϊκή καταγωγή της νύφης της. Η ειρωνεία στο εκφώνημα ξεχειλίζει. Η ερώτηση

«ντρέπεσαι;» είναι προκλητική, κακοπροαίρετη και λέγεται σκόπιμα, γιατί η πεθερά θέλει να την υποβαθμίσει. Ζητά υποκριτικά συγγνώμη και χρησιμοποιεί και πάλι ειρωνεία λέγοντας ότι τη νιώθει (Σε νιώθω), ενώ στην πραγματικότητα θέλει να της πει ότι τη λυπάται. Μάλιστα, την αποκαλεί «μικρή» και «λαϊκιά», ενώ η κτητική αντωνυμία πρώτου προσώπου μου εντείνει την ειρωνεία αυτή.

Με τα λόγια της εκνευρίζει και θίγει την Ποπολάρρα νύφη, που κάνει την επανάστασή της εξηγώντας ότι η αντίληψη περί ταξικών διαφορών είναι απαρχαιωμένη. Η πεθερά επανέρχεται γελώντας ειρωνικά και αποκαλεί την κοπέλα για άλλη μια φορά με την έκφραση «μικρή μου», την οποία συνοδεύει με το προσβλητικό επίθετο «ανιστόρητη». Διακηρύττει τις απόψεις της για τους Κόντηδες και τους Ποπολάρους που πάντοτε θα υπάρχουν. Και επειδή θέλει να έχει εκείνη το πάνω χέρι και την τελευταία κουβέντα, δεν αφήνει ανεκμετάλλευτη την ειρωνεία της νύφης, αλλά, απαντά με σκοπό να την προσβάλει για πολλοστή φορά και της λέει πως εκείνη ξέρει καλά από αραμπάδες. Οι αραμπάδες είναι άμαξες τις οποίες σέρνουν ζώα και η αναφορά σε αυτούς γίνεται εσκεμμένα, προκειμένου η πεθερά να θυμίσει στη νύφη το ταξικό χάσμα που τις χωρίζει. Η νύφη εξοργίζεται και συνεχίζει κι εκείνη με τη σειρά της την ανταλλαγή ειρωνικών σχολίων.

Όταν η πεθερά συνειδητοποιεί πως η κοπέλα δεν πρόκειται να πάψει να επιχειρηματολογεί υποστηρίζοντας το δίκιο της, τότε με ύφος σοβαρό επιτελεί μια διακηρυκτική γλωσσική πράξη, επιδιώκοντας να επιφέρει μια αλλαγή στη συνείδηση της νύφης. Έτσι, χρησιμοποιεί την υποθετική πρόταση (Αμα.....Κρεμλίνο) που έχει ως απόδοση την ειρωνική έκφραση «σε γελάσανε». Η πρόταση «Θα μου κάνεις...Κρεμλίνο» εμπεριέχει την προσωπική αντωνυμία σε πρώτο πρόσωπο στον δυνατό και αδύνατο τύπο (μου, εμένα) καταδεικνύοντας τον δεσποτικό ρόλο της πεθεράς. Η ίδια επιθυμεί να διατηρήσει την εξουσία, την ισχύ και τα προνόμιά της στο αρχοντικό και τη ζωή του γιου της. Στη μεταφορική έκφραση το συγκρίνον (αρχοντικό) και το συγκρινόμενο (Κρεμλίνο) είναι παρόντα στο κείμενο. Η λέξη Κρεμλίνο είναι φορτισμένη αρνητικά, καθώς είναι συνδεδεμένη με το σοβιετικό καθεστώς και τις μεγάλες συνωμοσίες που εξυφαίνονταν εκεί εναντίον του τσαρικού καθεστώτος.

Συγκεντρωτικά, θα λέγαμε πως η Κεφαλονίτισσα πεθερά τηρεί τα αξιώματα της ποσότητας, της συνάφειας και του τρόπου, όμως, δεν τηρεί το βασικό αξίωμα της ποιότητας, το οποίο παραβιάζει κατάφωρα. Είναι προφανές ότι τα υπονοήματά της αναδύονται λόγω της κατάφωρης παραβίασης του αξιώματος της ποιότητας, αφού τα

λόγια της είναι γεμάτα ειρωνεία, σαρκασμό και σχήματα λόγου, όπως μεταφορά και υπερβολή.

Η έμμεση επιτέλεση των γλωσσικών πράξεων της πεθεράς και η επιλογή της χρήσης υπαινικτικών και μεταφορικών εκφράσεων αποτελεί, στη συγκεκριμένη περίπτωση, στρατηγική γλωσσικής αγένειας. Ταυτόχρονα, αποτελεί και στρατηγική επίθεσης/ προσβολής στην κοινωνική θέση της νύφης, που γίνεται προκειμένου να περιορίσει την ελευθερία της. Τα αξιώματα της ευγένειας (τακτ, γενναιοδωρίας, επιδοκμασίας, σεμνότητας και συμφωνίας) παραβιάζονται, καθώς είναι φανερό πως η πεθερά δεν επιθυμεί με τίποτε τη διασάλευση της εξουσίας της στο αρχοντικό και στη ζωή του γιου της, ούτε επιθυμεί κοινωνικές επαναστάσεις που θα επιφέρουν κοινωνική ισότητα και εξομάλυνση των ταξικών διαφορών, γιατί αυτό σημαίνει πως θα απολέσει αυτομάτως και την ταξική της ανωτερότητα.

Τέλος, στον λόγο της Κεφαλονίτισσας πεθεράς διακρίνουμε την τραγουδιστή προφορά που είναι ιδίον της Κεφαλονιάς. Η χρήση του Κεφαλονίτικου ιδιώματος εντοπίζεται στις λέξεις «επείς» και «τση», καθώς και στις λέξεις ιταλικής προέλευσης «ιναμοράτα, Ποπολάρα, Κοντέσσα, τσιτάτα».

2.3.15. Τίτλος επεισοδίου: *Η Συριανή πεθερά* (2007), σενάριο: Παναγιώτης Καποδίστριας, (41:22-42:25)

Η Στεφανία Δράκου (Μαρία Καβογιάννη) είναι Χριστιανή Ορθόδοξη και ζει στη Σύρο με τον μοναχογιό της, τον Μάρκο (Δημήτρη Μάνεση). Όταν παίρνει τα αποτελέσματα κάποιων ιατρικών εξετάσεων, αποφασίζει να γνωρίσει την κοπέλα του γιου της, τη Μάγδα (Νίκη Παλληκαράκη), ώστε να επισπεύσει τον γάμο τους. Ο Μάρκος φέρνει, λοιπόν, στο πατρικό του τη Μάγδα, η οποία τυγχάνει ούσα Καθολική και λίγο μεγαλύτερή του ηλικιακά:

«Νύφη: Καλησπέρα σας.

Πεθερά: Καλησπέρα. Τι κάνετε; Πώς είστε; *Η κοπέλα πού είναι;*

Γιος: Εδωνά.

Καλλιόπη: Εδωνά, δεν αρχίσαμε καλά....

Πεθερά: *Πού, παιδί μου; Παρκάρει;*

Γιος: Εδωνά μαμά.

Πεθερά: *Πού, παιδί μου; Εγώ μόνο τη μαμά της βλέπω.*

Καλλιόπη: Εγώ πάλι βλέπω να 'ρχεται η καταστροφή.

Γιος: Μαμά, αυτή είναι η κοπέλα που θα παντρευτώ.

Πεθερά: *Τη μαμά της, παιδί μου, θα παντρευτείς;*

Καλλιόπη: Όχι, η μαμά της έχει πεθάνει. Την ίδια.

Φίλη πεθεράς: Εγώ, πάλι, λέω, σιγά-σιγά να καθίσουμε.

Πεθερά: Μισό λεπτό Ρόζα. Πού 'ναι η Μάγδα, παιδί μου;

Γιος: Ε, να τη.

Καλλιόπη: Να τη, πετιέται.

Πεθερά: *Δεν είμαι καλά.*

Φίλη πεθεράς: Στεφανία μου, Στεφανία μου, πονάς πουθενά;

Πεθερά: Ναι, εδωνά κι εδωνά κι εδωνά....

Καλλιόπη: Μωρέ, μήπως πονάει η παλάμη της;».

Συζήτηση: Ο διάλογος ξεκινά με τη νύφη να χαιρετά ευγενικά τη μητέρα του Μάρκου και τη δεύτερη να της απαντά, επίσης, ευγενικά με τη χρήση πληθυντικού ευγενείας: «Καλησπέρα. Τι κάνετε; Πώς είστε;». Το υπονόημα αρχίζει να δραστηριοποιείται στην τρίτη ερώτηση της πεθεράς «*Η κοπέλα πού είναι;*». Η πεθερά κοιτάζει σαστισμένη και σαφώς απογοητευμένη από την εικόνα της νύφης της, που προφανώς είναι πολύ διαφορετική από ό,τι εκείνη φανταζόταν και περίμενε. Όταν ο γιος της επιβεβαιώνει ότι αυτή είναι η νύφη, τότε η πεθερά συνεχίζει τα υπονοήματα που έχουν τη μορφή κακοπροαίρετων ερωτήσεων «*Πού, παιδί μου; Παρκάρει;*». Όταν για δεύτερη φορά ο γιος της ξεκαθαρίζει ότι αυτή είναι η κοπέλα του, εκείνη απαντά με την ίδια ερώτηση «*Πού, παιδί μου;*», ενώ το ύφος της είναι σαστισμένο από το σοκ που έχει υποστεί. Και συνεχίζει με τη γεμάτη ειρωνεία προσβλητική φράση «*Εγώ μόνο τη μαμά της βλέπω*». Στο σημείο που ο γιος της εξηγεί με αποφασιστικότητα ότι αυτή είναι η κοπέλα που θα παντρευτεί, η πεθερά γίνεται περισσότερο επιθετική και κάνει την προσβλητική για τη νύφη ερώτηση «*Τη μαμά....παντρευτείς;*».

Είναι φανερό πως βρίσκεται σε κατάσταση σύγχυσης και πλήρους ταραχής και δεν θέλει με τίποτα να παραδεχθεί πως η κοπέλα που βλέπει μπροστά της είναι η μέλλουσα νύφη της. Έτσι, εξακολουθεί να ρωτά με υποκριτικά αφελές ύφος «*Πού 'ναι η Μάγδα, παιδί μου;*» υπονοώντας πως δεν θέλει με τίποτα να αποδεχθεί την πραγματικότητα. Όταν βλέπει πως ο γιος της είναι αποφασισμένος, τότε εκείνη προσποιείται ότι ο ψυχικός της πόνος σωματοποιείται, χωρίς η ίδια να μπορεί να εντοπίσει επακριβώς το σημείο του σωματικού της πόνου. Μάλιστα, χρησιμοποιεί τρεις φορές τη φράση «Εδωνά», η οποία είναι χαρακτηριστική της Συριανής διαλέκτου. Την ίδια φράση είχε προηγουμένως χρησιμοποιήσει και ο γιος της για να

παρουσιάσει την κοπέλα του. Τα εκφωνήματα αυτά της πεθεράς, που συνοδεύονται και από κινήσεις του σώματος, υπονοούν πως το «χτύπημα» που της έδωσε ο γιος της με την επιλογή της συγκεκριμένης νύφης, ήταν τριπλό.

Στην περίπτωση αυτή φαίνεται πως έχουμε να κάνουμε με συνομιλιακά υπονοήματα, τα οποία παρουσιάζονται ως αποτέλεσμα ακούσιας παραβίασης των αξιωμάτων της Αρχής της Συνεργασίας. Η παραβίαση αυτού του είδους οφείλεται στον ψυχικό κλονισμό που έχει υποστεί η πεθερά. Το άγχος της για τον ερχομό της νύφης της την έχει καταβάλει. Ο κύριος, όμως, λόγος της ταραχής της είναι ότι η νύφη δεν πληροί τις δικές της προδιαγραφές. Έτσι, παραβιάζει το αξίωμα της ποιότητας, εφόσον τα σχόλιά της είναι σαρκαστικά και ειρωνικά. Στο σημείο που ρωτά ειρωνικά «*Παρκάρει;*» παραβιάζει το αξίωμα της συνάφειας, καθώς το σχόλιο της φαίνεται να είναι άσχετο με το θέμα της συζήτησης. Με την αδιαφάνεια των εκφράσεών της παραβιάζεται και το αξίωμα του τρόπου.

Από την άποψη της γλωσσικής ευγένειας, θα μπορούσαμε να πούμε πως δεν τηρεί τα αξιώματα της Αρχής της Ευγένειας, παρά μονάχα στην αρχή, πριν συνειδητοποιήσει ότι η γυναίκα που έχει μπροστά της είναι η κοπέλα του γιου της. Όταν συνειδητοποιεί την αλήθεια, ξεχνά τις ευγένειες, παύει να απευθύνεται στη νύφη και με τα υπονοήματα που εκστομίζει της επιτίθεται έμμεσα, θέλοντας να δείξει ότι δεν είναι αποδεκτή και δεν την υπολογίζει. Παραβιάζει το αξίωμα του τακτ, αφού με τα λεγόμενά της μεγιστοποιεί το κόστος για τη νύφη. Ακόμη, καταπατά το αξίωμα της επιδοκιμασίας μεγιστοποιώντας την αποδοκιμασία και την κριτική της για την κοπέλα.

Στην πραγματικότητα, οι τηλεθεατές γνωρίζουν ότι η πεθερά είναι εξοργισμένη με την επιλογή του γιου της να παντρευτεί μια Καθολική, που μεγαλοδείχνει κιόλας και επιλέγει να υποδυθεί την ταραγμένη, προκειμένου να δηλώσει έμμεσα την εναντίωσή της σε αυτή τη σχέση. Φυσικά, το κωμικό αποτέλεσμα γίνεται απολαυστικό για τους τηλεθεατές, οι οποίοι γνωρίζουν τα πραγματικά γεγονότα, αλλά και τις αληθινές της προθέσεις.

Στο σημείο αυτό ολοκληρώνεται η συζήτηση των δεδομένων και ακολουθεί το τρίτο μέρος της εργασίας, όπου εμπεριέχονται τα συμπεράσματα της έρευνας.

ΤΡΙΤΟ ΜΕΡΟΣ

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Στην παρούσα εργασία εξετάστηκαν με τη μέθοδο της Κριτικής Ανάλυσης Λόγου, δεκαπέντε ενδεικτικές γλωσσικές απεικονίσεις του συνομιλιακού υπονοήματος της πεθεράς, όπως εντοπίζονται στην τηλεοπτική κωμική σειρά «Επτά Θανάσιμες Πεθερές». Η τηλεοπτική σειρά προβλήθηκε την περίοδο 2004-2010 από το Mega Channel, είχε μεγάλη τηλεθέαση και θεωρήθηκε ως η μακροβιότερη prime-time σειρά της ελληνικής τηλεόρασης. Εξετάστηκαν οι γλωσσικές εκφράσεις που χρησιμοποιεί η πεθερά, προκειμένου να εκφράσει με έμμεσο τρόπο την αμφισβήτησή της για το πρόσωπο της νύφης της. Για την ακρίβεια, μελετήθηκαν τα εκφωνήματα εννέα χαρακτήρων-πεθερών της σειράς, που διαφέρουν ως προς την ηλικία, τον χαρακτήρα, την καταγωγή, το κοινωνικό προφίλ και το μορφωτικό επίπεδο. Τα κειμενικά τεμάχια που συζητήθηκαν, ανήκουν στα επεισόδια: *Η χήρα πεθερά* (2004), σενάριο: Κάτια Κισσονέργη, *Η μοντέρνα πεθερά* (2004), σενάριο: Βασίλης Ρίσβας, Δήμητρα Σακαλή, *Η πανούργα πεθερά* (2005), σενάριο: Κωνσταντίνα Γιαχαλή, *Η Θεσσαλονικιά πεθερά* (2006), σενάριο: Παντελής Καναράκης, *Η Πατρινιά πεθερά* (2007), σενάριο: Κωνσταντίνα Γιαχαλή, *Η Κεφαλονίτισσα πεθερά* (2004), σενάριο: Μάρω Μπουρδάκου και *Η Συριανή πεθερά* (2007), σενάριο: Παναγιώτης Καποδίστριας. Η μελέτη του φαινομένου της συνομιλιακής υποδήλωσης εστιάστηκε στη γλωσσολογική -σημασιολογική, πραγματολογική και κοινωνιογλωσσική- ανάλυση των εκφωνημάτων της πεθεράς, τόσο στο επίπεδο των συναισθηματικών λειτουργιών της γλώσσας, όσο και στο επίπεδο της μορφής, συμπεριλαμβανομένων των μορφοσυντακτικών και των γραμματικών επιλογών της.

Συγκεκριμένα, η ανάλυση του συνομιλιακού υπονοήματος έγινε με βάση τη Σημασιολογική Θεωρία για τη λεξική και την προτασιακή σημασία, σε συνδυασμό με την Πραγματολογική Θεωρία, την Αρχή της Συνεργασίας και τα αξιώματα που διατύπωσε ο Grice (1967). Σύμφωνα με αυτόν, το συνομιλιακό υπονόημα ενεργοποιείται όταν οι ομιλητές δεν τηρούν τα αξιώματα της Αρχής της Συνεργασίας. Εφόσον η τήρηση των αξιωμάτων αυτών συσχετίζεται και με την Αρχή της Ευγένειας που διατύπωσε ο Leech (1983), μελετήθηκε και η τήρηση ή μη των αξιωμάτων της Αρχής της Ευγένειας. Επιπρόσθετα, το συνομιλιακό υπονόημα μελετήθηκε κοινωνιογλωσσικά, σε σύγκριση με τις έρευνες που έχουν γίνει αναφορικά με τα

χαρακτηριστικά του λόγου των δύο φύλων και τη συνεισφορά τους στην επικοινωνιακή διεπίδραση.

Σε ό,τι αφορά το επίπεδο μορφής, χαρακτηριστική είναι η προφορικότητα των εκφωνημάτων που μελετήθηκαν, εφόσον γίνεται χρήση λέξεων και εκφράσεων που απαντώνται κυρίως στον καθημερινό προφορικό λόγο, όπως η τήρηση οικείου, ζωντανού και παραστατικού ύφους, που επιβεβαιώνεται από την επιτόνιση, τη χρήση διαλόγου, ελλειπτικών, αλλά και στερεοτυπικών φράσεων, συχνών επαναλήψεων, σχημάτων λόγου και τη χρήση λέξεων της προφορικής ομιλίας. Επισημαίνεται ότι το στοιχείο της προφορικότητας διέπει φαινομενικά τα εκφωνήματα που μελετώνται, διότι, στην πραγματικότητα, δεν πρόκειται για φυσικούς και αυθόρμητους, αλλά, για επινοημένους διαλόγους, που αποτελούν προϊόν της φαντασίας και της καλλιτεχνικής δημιουργίας των σεναριογράφων.

Επιπρόσθετα, μελετήθηκε η χρήση των μεταφορικών εκφράσεων που εντοπίστηκαν, καθώς και η χρήση της διαλεκτικής ποικιλίας, ως στοιχεία που προσδίδουν στο ύφος λαϊκότητα, αλλά και κωμικότητα, εφόσον αξιοποιούνται για την παραγωγή χιούμορ. Σε όσα σημεία κρίθηκε απαραίτητο, σχολιάστηκε και η χρήση παραγλωσσικών στοιχείων (γλώσσα του σώματος, γκριμάτσες) προκειμένου να γίνει περισσότερο κατανοητή η χρήση υπονοημάτων.

Καταρχάς, στις γλωσσικές απεικονίσεις που εξετάστηκαν, οι πεθερές εκφράζονται επί το πλείστον μέσω εξειδικευμένων συνομιλιακών υπονοημάτων που απαιτούν εξειδικευμένη περικειμενική γνώση για την κατανόησή τους, ενώ χρησιμοποιούν ελάχιστα τα γενικευμένα υπονοήματα. Τα γενικευμένα υπονοήματα, με τη μορφή των διαβαθμισμένων, χρησιμοποιούνται από τις πεθερές ως συμπλήρωμα των εξειδικευμένων υπονοημάτων τους.

Στα εκφωνήματά τους, η κατάφορη παραβίαση των αξιωμάτων της Αρχής της Συνεργασίας φαίνεται να χρησιμοποιείται συχνότερα από τη δόλια. Αυτό δεν προξενεί καμία εντύπωση, διότι η κατάφορη παραβίαση εμφανίζεται συχνότερα στις ανθρώπινες διαδράσεις. Οι πεθερές, στην περίπτωση που παραβιάζουν κατάφορα τα συνομιλιακά αξιώματα της Συνεργατικής Αρχής, το κάνουν επειδή επιθυμούν να επικοινωνήσουν περισσότερες σημασίες από τις συμβατικές και προκειμένου να ωθήσουν τις συνομιλήτριες-νύφες στην αναζήτηση ενός υπονοήματος που οι ίδιες δεν επιθυμούν να εκφράσουν ρητά ή δεν δύνανται. Από την άλλη, κάνουν δόλια παραβίαση των αξιωμάτων στην περίπτωση που επιθυμούν να εξαπατήσουν τις νύφες τους, ώστε εκείνες να δώσουν λανθασμένες ερμηνείες πιστεύοντας ότι τηρείται η

Αρχή της Συνεργασίας. Σε δύο περιπτώσεις το υπονόημα προκύπτει χωρίς να γίνεται φανερά η παραβίαση των συνομιλιακών αξιωμάτων. Εντοπίστηκε και μία περίπτωση, κατά την οποία η ομιλήτρια-πεθερά παράγει το υπονόημά της εκδηλώνοντας την επιθυμία να αποδεσμευτεί από τα αξιώματα της Συνεργατικής Αρχής. Τέλος, εντοπίστηκε και η περίπτωση, κατά την οποία η πεθερά παρουσιάζεται να παραβιάζει ακούσια τα αξιώματα, λόγω της σύγχυσης και της ταραχής στην οποία βρίσκεται.

Αναφορικά με τα αξιώματα της Αρχής της Συνεργασίας, παρατηρούμε πως στις περιπτώσεις κατάφορης και δόλιας παραβίασης καταπατάται κατά κύριο λόγο το αξίωμα της ποιότητας. Αυτό αποδεικνύει ότι η συμβολή των ομιλητριών στον διάλογο δεν είναι τόσο αληθινή όσο θα έπρεπε. Οι πεθερές, δηλαδή, λένε πράγματα που γνωρίζουν ότι δεν είναι αληθή ή πράγματα για τα οποία δεν έχουν επαρκείς αποδείξεις. Το αξίωμα της ποσότητας παραβιάζεται, επίσης, με μεγάλη συχνότητα, οδηγώντας στο συμπέρασμα πως οι πεθερές διακρίνονται από την αμετροπέειά τους, διότι λένε πολύ περισσότερα από τα αναγκαία στην εκάστοτε συνομιλιακή περίσταση. Το αξίωμα του τρόπου φαίνεται να παραβιάζεται εξίσου με το αξίωμα της ποσότητας. Παρατηρούμε πως τα εκφωνήματα των πεθερών είναι συχνά ασαφή και αδιαφανή, διότι ο λόγος τους δεν είναι σύντομος και οργανωμένος. Από την άλλη, η παραβίαση του αξιώματος της συνάφειας έχει μικρότερη συχνότητα εμφάνισης. Χρησιμοποιείται τη στιγμή ακριβώς που οι πεθερές έχουν ολοκληρώσει τη χρήση των υπόλοιπων μεθόδων παραγωγής υπονοημάτων, προκειμένου να αποφύγουν να κατηγορηθούν ότι πράγματι είχαν την πρόθεση να υπονοήσουν. Άρα, χρησιμοποιείται ως μέθοδος απαλλαγής από τις ευθύνες των γλωσσικών πράξεών τους.

Παρατηρήθηκαν, ακόμη, περιπτώσεις κατά τις οποίες οι πεθερές προσποιούνται είτε ότι αποδεσμεύονται από τα αξιώματα της Συνεργατικής Αρχής, είτε ότι δεν επιθυμούν να τα παραβιάσουν, είτε προσποιούνται ότι δεν τα παραβιάζουν. Στις περιπτώσεις που οι πεθερές θέλουν να δείξουν ότι επιθυμούν να τηρήσουν την Αρχή της Συνεργασίας και τα αξιώματά της, χρησιμοποιούν επισχετικές φράσεις.

Από την άλλη, η χρήση της Αρχής της Ευγένειας δεν είναι ιδιαίτερα εμφανής στα εκφωνήματα των πεθερών, αφού σε μία μόνο περίπτωση τηρούνται πράγματι όλα τα αξιώματά της. Στην πλειοψηφία των παραδειγμάτων, καταπατάται το αξίωμα της επιδοκμασίας, εφόσον οι πεθερές σε κάθε ευκαιρία διογκώνουν την αποδοκμασία και την κριτική τους προς τη νύφη. Δεύτερη σε συχνότητα εμφάνισης έρχεται η καταπάτηση του αξιώματος του τακτ. Οι πεθερές με τα εκφωνήματά τους τείνουν να περιορίζουν το όφελος προς τις νύφες τους και να μεγιστοποιούν το όφελος για τις

ίδιες και τους γιους τους. Η παραβίαση του αξιώματος της συμφωνίας γίνεται διότι οι πεθερές δεν δείχνουν να είναι διατεθειμένες να εκμηδενίσουν τη διαφωνία ανάμεσα στις ίδιες και τις νύφες τους. Αντίθετα, φαίνεται πως τείνουν να μεγεθύνουν αυτή τους τη διαφωνία, διευρύνοντας το χάσμα που τις χωρίζει από τις συντρόφους των γιων τους.

Ακόμη, το αξίωμα της γενναιοδωρίας δεν τηρείται, εφόσον οι πεθερές ελαχιστοποιούν το όφελος προς τη νύφη τους, ενώ παράλληλα διογκώνουν το όφελος για τον ίδιο τους τον εαυτό και τους γιους τους. Το αξίωμα της σεμνότητας παραβιάζεται, επίσης, σε αρκετά εκφωνήματα, στα οποία διακρίνουμε την τάση των πεθερών να μεγιστοποιούν την επευφημία προς τον εαυτό τους ελαχιστοποιώντας την επιδοκιμασία για τη νύφη τους. Υπάρχουν βέβαια και κάποιες περιπτώσεις, στις οποίες η τήρηση των αξιωμάτων της Αρχής της Ευγένειας είναι επίπλαστη και υποκριτική.

Έως αυτό το σημείο, αναλύθηκαν οι παραβιάσεις των αξιωμάτων της Αρχής της Συνεργασίας και της Αρχής της Ευγένειας, όπως γίνονται αντιληπτές από τη συνομιλήτρια-νύφη. Η τελευταία, θεωρώντας αυτονόητη τη διάθεση συνεργασίας της πεθεράς και μη γνωρίζοντας επακριβώς τις εκάστοτε προθέσεις της δεν μπορεί να κατανοήσει στον απόλυτο βαθμό τα σημεία στα οποία η πεθερά παραβιάζει τα παραπάνω αξιώματα, ούτε τα σημεία στα οποία προσποιείται ότι τα τηρεί, γιατί δεν έχει ολοκληρωμένη περικειμενική γνώση. Τα σημεία αυτά μπορούν να γίνουν αντιληπτά μονάχα από την αντικειμενική σκοπιά των τηλεθεατών, οι οποίοι, ως εξωτερικοί παρατηρητές, έχουν την απόλυτη περικειμενική γνώση, διότι έχουν τη δυνατότητα να γνωρίζουν τον πραγματικό χαρακτήρα και να κατανοούν τις αληθινές προθέσεις των πεθερών. Με αυτόν τον τρόπο, βρίσκονται στην ευνοϊκή θέση να μπορούν να κρίνουν εάν ένα συνομιλιακό υπονόημα δημιουργείται με δόλια ή κατάφωρη παραβίαση των αξιωμάτων ή εάν οι πεθερές προσποιούνται ότι τηρούν τις Αρχές της Συνεργασίας και της Ευγένειας. Επιπλέον, έχουν την ευχέρεια να παρατηρούν πως η γλωσσική ευγένεια χρησιμοποιείται ως μηχανισμός που δίνει την πλήρη ελευθερία και ευελιξία στις πεθερές να εκστομίσουν με κομπόζη και χάρη τα συνομιλιακά τους υπονοήματα, χωρίς να κινήσουν υποψίες ότι πράγματι τα χρησιμοποιούν. Τα υπονοήματα, δηλαδή, χρησιμοποιούνται από τους σεναριογράφους της σειράς ως μια μορφή επικής ή τραγικής ειρωνείας, διότι δεν τα εκλαμβάνει πάντοτε και στον απόλυτο βαθμό η νύφη, όμως, γίνονται αντιληπτά από τους παντογνώστες-τηλεθεατές.

Αναφορικά με τους τρόπους που το υπονόημα εκφράζεται, παρατηρούμε πως κυρίαρχος είναι ο ρόλος της ειρωνείας, που εκφράζεται είτε άμεσα, είτε με τη μορφή μεταφορικών εκφράσεων εν τη παρουσία ή εν τη απουσία του συγκρινόμενου μεγέθους, που είναι πάντοτε η νύφη. Η ειρωνεία εκφράζεται, ακόμη, με την αντιστροφή θετικών αξιολογικών χαρακτηρισμών, που χρησιμοποιούνται προκειμένου οι πεθερές να αποδείξουν ότι οι νύφες τους δεν διαθέτουν τα προσόντα άλλων κοριτσιών. Χαρακτηριστική είναι και η συχνή χρήση αντιθετικά συνδεδεμένων προτάσεων με τους αντιθετικούς συνδέσμους «αλλά» και «όμως» στις περιπτώσεις όπου η πεθερά επιθυμεί να κάνει τη σύγκριση ανάμεσα στη νύφη και σε άλλες κοπέλες.

Στη φαρέτρα των τρόπων παραγωγής των συνομιλιακών υπονοημάτων της πεθεράς τοποθετούνται και οι ρητορικές ερωτήσεις που χρησιμοποιούνται συχνά για τη δημιουργία χιουμοριστικού αποτελέσματος. Σύμφωνα με τις Zafirovou, Theodosiou και Parakonstantinou (2015: 117), η δημιουργία χιούμορ μέσω ρητορικών ερωτήσεων αποτελεί συνάμα και ένα υπονομευτικό χαρακτηριστικό του, καθώς σε αυτή την περίπτωση λειτουργεί ως μηχανισμός άσκησης εξουσίας.

Εντοπίστηκε, ακόμη και η συχνή χρήση του επικοινωνιακού σχήματος της προσποίησης, με το οποίο υποκρίνονται ότι απευθύνονται σε τρίτα πρόσωπα, ενώ στην πραγματικότητα το εκφώνημα απευθύνεται αποκλειστικά στις νύφες. Η μομφή, ο ψόγος και η επίκριση είναι στοιχεία απολύτως απαραίτητα για τη δημιουργία υπονοημάτων, που συχνά φτάνουν στο σημείο της υπερβολής. Ακόμη, δεν πρέπει να μείνει ασχολίαστη και η συχνότατη χρήση ελλειπτικών προτάσεων που αφήνουν τα υπονοήματα να παραχθούν από μόνα τους. Τέλος, σε δύο περιπτώσεις χρησιμοποιούνται και γενικευμένα υπονοούμενα που ανήκουν στην κατηγορία των διαβαθμισμένων, εφόσον προκύπτουν από τη χρήση διαβαθμισμένων στοιχείων μιας αξιολογικής κλίμακας.

Όλοι οι τρόποι δημιουργίας υπονοήματος που μελετήθηκαν, χρησιμοποιούνται από τις πεθερές προκειμένου να εκφράσουν τη συναισθηματική κατάσταση που βιώνουν και τον ψυχικό πόνο που αισθάνονται λόγω της απώλειας της εξουσίας τους στη ζωή των γιών τους και του φόβου της απώλειας της αποκλειστικής αγάπης προς αυτές. Άλλωστε, *«η χρήση του μεταφορικού λόγου δεν γίνεται τυχαία, αλλά, συνδέεται με τη δυσκολία των ανθρώπων να διατυπώσουν έντονα προσωπικά βιώματα με όρους κυριολεξίας. Πολύ συχνά οι άνθρωποι προκειμένου να αντιμετωπίσουν την εγγενή*

δυσκολία περιγραφής μιας περίπλοκης, αόριστης και προσωπικής αίσθησης, καταφεύγουν στη χρήση μεταφορικών εκφράσεων» (Λασκαράτου, 2012: 28-29).

Ακόμη, όπως επισημαίνουν οι Κουρκούτας και Θάνος (2013: 195) στη μελέτη τους για τη σχολική βία και παραβατικότητα, η έκφραση των ενδοψυχικών ή συναισθηματικών δυσκολιών συχνά γίνεται συγκαλυμμένα, παίρνοντας τη μορφή επιθετικών συμπεριφορών και αρνητικών λεκτικών πράξεων. Οι συμπεριφορές αυτές ενέχουν χαρακτηριστικά συγκαλυμμένης επιθετικότητας και αντικοινωνικής συμπεριφοράς, αποτελούν «εκδραματίσεις» των δυσκολιών αυτών και ταυτόχρονα δρουν απελευθερωτικά. Οι δυνάμει θύτες, με αυτόν τον τρόπο, βρίσκουν πρόσφορο έδαφος να δράσουν εις βάρος των «αδύναμων» θυμάτων (Κουρκούτας, Γιοβαζολιάς, Πλεξουσάκης, & Σταύρου, 2013: 357). Μέσα από την έκφραση των επιθετικών και βίαιων συναισθημάτων τους και την πρόκληση ψυχικού πόνου, βιώνουν σαδιστική ικανοποίηση (Κουρκούτας & Θάνος, 2013: 208).

Έτσι, θα μπορούσαμε να παραλληλίσουμε τα συνομιλιακά υπονοήματα των πεθερών με τις μορφές επιθετικής συμπεριφοράς και τις αρνητικές λεκτικές ενέργειες του εκφοβισμού (bullying). Με τα υπονοήματά τους οι πεθερές ασκούν λεκτική βία κυρίως, εφόσον με τον λόγο τους αποσκοπούν στην πρόκληση ψυχικού πόνου. Παράλληλα, ασκούν ψυχολογική βία, στις περιπτώσεις που χρησιμοποιούν έμμεσα απειλές για την πρόκληση φόβου και την απόκτηση ελέγχου του θύματος-νύφης. Τέλος, ασκούν συναισθηματική βία, εφόσον απώτερος σκοπός τους είναι ο υποβιβασμός της προσωπικότητας της νύφης.

Επομένως, οι πεθερές, με τις γλωσσικές πράξεις τους δείχνουν ότι δεν λαμβάνουν υπόψη τις ανάγκες της νύφης και ενδιαφέρονται να την πληγώσουν ή να την καταστρέψουν. Απώτερος σκοπός τους είναι να πλήξουν το πρόσωπο της νύφης και να περιορίσουν την ελευθερία της, μέσω της ένδειξης αποδοκιμασίας προς την αυτοεικόνα της, δηλαδή, προς το πρόσωπο, τις απόψεις και τις επιλογές της.

Οι πεθερές αποτελούν «τους δυνάμει θύτες», που, κάνοντας χρήση του συνομιλιακού υπονοήματος, απελευθερώνονται και βρίσκουν πρόσφορο έδαφος να δράσουν εις βάρος των νυφών, που αποτελούν τα «αδύναμα θύματα». Μέσα, λοιπόν, από την έκφραση των επιθετικών και βίαιων συναισθημάτων τους και την πρόκληση ψυχικού πόνου στις νύφες, βιώνουν σαδιστική ικανοποίηση. Παράλληλα, χρησιμοποιούν τα συνομιλιακά υπονοήματα ως μέθοδο απενοχοποίησης-απελευθέρωσης από την υπόνοια χρήσης υπέρρητου λόγου και αυτοπροστασίας από πιθανές κυρώσεις.

Συνολικά, θα μπορούσαμε να πούμε πως τα εκφωνήματά τους αποκτούν χαρακτηριστικά πολεμικού λόγου, εφόσον διαφαίνεται ότι οι πεθερές αντιμετωπίζουν τις νύφες τους ως εχθρούς, ως πρόσωπα μισητά και ανεπιθύμητα. Στα κειμενικά τεμάχια που μελετήθηκαν φαίνεται η εχθρική αυτή διάθεση, εφόσον η νύφη απεικονίζεται ως ξεδιάντροπη, ως αναίσθητη, ως ξένος εισβολέας, ως αιτία απώλειας των κόπων της πεθεράς και ως άχθος-βάρος, ως αιτία ξεπεσμού, κατάντιας και συμφοράς. Ακόμη, παρουσιάζεται ως αιτία κατάρριψης πατροπαράδοτων εθίμων, ως ανήθικη, ως αιτία καταστροφής της «τύχης» του γιου, ως δολοπλόκα, ως πλανεύτρα, ως αιτία τύφλωσης και γυναίκα ελευθερίων ηθών. Τέλος, ως ισχυρό καιρικό φαινόμενο, ως επαναστάτρια και υπαίτια για τη διασάλευση της κοινωνικής τάξης και ισορροπίας και ως αιτία ψυχικού και σωματικού πόνου. Γενικά, αντιμετωπίζεται εχθρικά ως φορέας μιαιρών ιδιοτήτων.

Το συνομιλιακό υπονόημα της πεθεράς, με τα χαρακτηριστικά πολεμικού λόγου που φέρει, παραπέμπει συνειρμικά σε τακτικές που χρησιμοποίησαν στο παρελθόν πολεμικοί ηγέτες, όπως ο Μέγας Αλέξανδρος, ο οποίος, σύμφωνα με τη Σπανάκη, *«επιθυμώντας να διατηρήσει την ισχύ του υποπευόταν όσους θεωρούσε ότι μπορεί να τον αμφισβητήσουν»* και *«προκειμένου να ασκήσει την εξουσία του και να επιβάλει τη θέλησή του, κατέστρεψε τις πόλεις που έφεραν αντιρρήσεις στα σχέδιά του»* (Σπανάκη, 2011: 120,339).

Ως εκ τούτου, συνάγεται το συμπέρασμα πως το υπονόημα λειτουργεί και ως εργαλείο διατήρησης της επιβολής της εξουσίας της πεθεράς στη ζωή του ζευγαριού, την οποία εκείνη αισθάνεται να διασαλεύεται. Αυτό συνάδει με την άποψη του Νικολάου (2013: 56-58) ότι το συνομιλιακό υπονόημα λειτουργεί έμμεσα και παίρνει τη μορφή μειωτικού λόγου, εξευτελισμού, αμφισβήτησης, υποτίμησης ή απαξίωσης, σε μια προσπάθεια επιβολής ισχύος και επικράτησης της κυρίαρχης κοινωνικής ομάδας.

Η πολεμική και βίαιη χροιά του λόγου της πεθεράς, μέσω του οποίου επιδιώκει να ασκήσει την εξουσία και την ισχύ της, δεν συνάδει απόλυτα με τα χαρακτηριστικά του γυναικείου λόγου. Αντίθετα, με την εξουσιαστική της συμπεριφορά υιοθετεί σε μεγάλο βαθμό καθολικά χαρακτηριστικά του λόγου των ανδρών. Και αυτό, διότι, ναι μεν ακολουθεί την τάση των γυναικών να εστιάζονται μέσω του λόγου τους στις διαπροσωπικές σχέσεις της διεπίδρασης, όμως, τα γλωσσικά στοιχεία που χρησιμοποιεί δεν τονίζουν την αλληλεγγύη και τη διάθεση συνεργασίας, αλλά, επιδιώκουν τον έλεγχο της διεπίδρασης. Οι πεθερές διακόπτουν και απειλούν συχνά

το πρόσωπο της συνομιλήτριας-νύφης, χρησιμοποιούν με δολιότητα τις φιλοφρονήσεις και προτιμούν στρατηγικές γλωσσικής αγένειας για να διεκδικήσουν τον λόγο και να επαυξήσουν τη δύναμη και το κύρος τους.

Με βάση τις γλωσσικές αναπαραστάσεις που μελετήθηκαν, αποδεικνύεται περίτρανα η παντοδυναμία της γλώσσας, ως στοιχείου άρρηκτα συνδεδεμένου με τη σκέψη. Ακόμη, αποδεικνύεται η πολυμορφία της και η ικανότητά της να εκφράσει αναρίθμητες ανθρώπινες ιδέες και σημασίες. Μέσω αυτής, οι πεθερές εκδηλώνουν τον τρόπο με τον οποίο βιώνουν και ερμηνεύουν τον κόσμο, αλλά και διαμορφώνουν τις σχέσεις τους με τις νύφες, υιοθετώντας συγκεκριμένους ρόλους. Παρατηρείται η έντονη επικοινωνιακή λειτουργία της γλώσσας ως μέσο διάδρασης που μπορεί να μεταφέρει τις σκέψεις, τα συναισθήματα, τις προθέσεις, αλλά και τις επιθυμίες των πεθερών. Έτσι, αποδεικνύεται ότι ο τρόπος που οι πεθερές συνολικά εκφράζονται και χρησιμοποιούν τη γλώσσα κατά τη χρονική στιγμή που έχουν ως συνομιλήτριες τις νύφες τους, συμβάλλει καθοριστικά στη δόμηση της ταυτότητας της συγκεκριμένης ομάδας.

Συνολικά, μέσω της ανάλυσης των συνομιλιακών υπονοημάτων διαπιστώνεται η βιωματική/ συναισθηματική/ συγκινησιακή ή εκφραστική λειτουργία της γλώσσας, η οποία ασχολείται, σύμφωνα με τις Zafirovou, Theodosiou και Papakonstantinou, με *«το ποιος επιτρέπεται να πει τι σε ποιον, πράγμα που είναι βαθιά συνδεδεμένο με την εξουσία και την κοινωνική θέση»* (Wareing, 2004). *Με άλλα λόγια, «το πώς τα άτομα επιλέγουν και χρησιμοποιούν διαφορετικά γλωσσικά συστήματα ποικίλλει ανάλογα με το ποιος είναι ο ομιλητής, το πώς αντιλαμβάνεται τον εαυτό του και ποια ταυτότητα επιθυμεί να προβάλλει»* (Zafirovou et al., 2015: 20). Οι πεθερές, με τον συγκινησιακά φορτισμένο λόγο τους, χρησιμοποιούν τα υπονοήματα αποσκοπώντας να εκφράσουν τη στάση τους για το περιεχόμενο και την πράξη της επικοινωνίας, τη διέγερση συναισθημάτων και την πρόκληση συγκεκριμένων συναισθηματικών αντιδράσεων των συνομιλητριών τους.

Σε όλες τις περιπτώσεις διαφαίνεται η βουλευτική/ προθετική/ προστακτική/ κλητική και κατευθυντική λειτουργία της γλώσσας, διότι απώτερος σκοπός των εκφωνημάτων τους είναι να ασκήσουν επίδραση στις συνομιλήτριες και να προκαλέσουν τις αντιδράσεις τους απέναντι στην εκάστοτε επικοινωνιακή πράξη. Εντοπίζεται, επίσης και η αναφορική/ δηλωτική ή πληροφοριακή λειτουργία της γλώσσας, καθώς αυτή χρησιμοποιείται για να μεταδώσει με άμεσο και με έμμεσο τρόπο πληροφορίες. Τέλος, σε δύο περιπτώσεις εντοπίζεται και η φατική ή επαφική

λειτουργία της γλώσσας, με την οποία η πεθερά επιθυμεί να διαπιστώσει και να ελέγξει την επίτευξη μεταφοράς του έμμεσου μηνύματός της.

Εφόσον πρόκειται για γλωσσολογική μελέτη, δεν θα πρέπει να μείνει ασχολίαστη και η χρήση των διαλεκτικών ποικιλιών. Σε πέντε από τα παραδείγματα που μελετήθηκαν οι πεθερές χρησιμοποιούν το γλωσσικό ιδίωμα του τόπου καταγωγής τους. Δεν είναι τυχαίο το γεγονός ότι το επαρχιακό περιβάλλον αποτελεί τον τόπο καταγωγής της πλειοψηφίας των πεθερών που προβάλλονται στο γυαλί. Η χρήση της διαλεκτικής ποικιλίας συνδέεται με επαρχιακά περιβάλλοντα, στα οποία οι παραδόσεις τείνουν να τηρούνται έως και σήμερα και έρχονται σε αντίθεση με τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της ζωής στην πρωτεύουσα. Η διαλεκτική παραλλαγή συνδέεται με την επαρχία, όπου κατά το παρελθόν, κυρίαρχος ήταν ο σεβασμός σε πτυχές της παραδοσιακής οικογενειακής ζωής (Αρχάκης κ.συν., 2011: 227). Οι πεθερές, λοιπόν, προβάλλονται ως φορείς των παραδοσιακών αντιλήψεων που κυριαρχούν στην ύπαιθρο σχετικά με τους ρόλους της γυναίκας, του άντρα και της πεθεράς. Σύμφωνα με αυτές, ο ρόλος της γυναίκας περιορίζεται αποκλειστικά στη γέννηση και ανατροφή των παιδιών και στην υποταγή της στον σύζυγο, αλλά και στην εξουσία της μητέρας του, εφόσον η πεθερά τοποθετείται σε ανώτερη ιεραρχικά θέση σε σχέση με τη νύφη.

Φυσικά, η εκμετάλλευση της χρήσης διαλεκτολογικών στοιχείων δεν γίνεται τυχαία, καθώς μέσω της στοχοποίησής τους καυτηριάζονται οι επαρχιακές στερεοτυπικές αντιλήψεις και αναπαράγονται έντονα στερεότυπα που αφορούν στους χρήστες των ιδιωμάτων. Η χρήση των διαλέκτων και των γλωσσικών ποικιλιών, η παρουσίαση στερεοτυπικά δοσμένων χαρακτήρων, σε συνδυασμό με όλους τους παραπάνω τρόπους παραγωγής συνομιλιακού υπονοήματος χρησιμοποιούνται αφειδώλευτα από τους σεναριογράφους για τη διασκέδαση του κοινού με την παραγωγή χιούμορ. Χαρακτηριστικό είναι το γεγονός ότι τα εκφωνήματα των ομιλητριών–πεθερών δεν προκαλούν σε καμιά περίπτωση χιούμορ στις αποδέκτριες-νύφες, αλλά, χρησιμοποιούνται για την πρόκληση γέλιου στους τηλεθεατές. Οι κωμωδιογράφοι εκμεταλλεύονται το χιούμορ για να τοποθετήσουν τους αφηγηματικούς χαρακτήρες των πεθερών στον αφηγηματικό κόσμο που έχουν κατασκευάσει. Στοχοποιούν τις πεθερές ως φορείς αποκλίνουσας συμπεριφοράς με έναν ευχάριστο και διασκεδαστικό τρόπο. Δηλαδή, το χιούμορ και η ειρωνεία χρησιμοποιούνται για να καυτηριάσουν και να παρουσιάσουν με κωμικό και ανάλαφρο τρόπο κάποιες δυσάρεστες καταστάσεις της αληθινής ζωής. Άλλωστε, τα

δύο αυτά στοιχεία χρησιμοποιούνται ως μηχανισμοί «κάθαρσης» και ως μέσα για την αποτελεσματική διαχείριση μιας δύσκολης και δυσάρεστης κατάστασης (Zafiropoulou et al., 2015: 117).

Οι κωμωδιογράφοι εκμεταλλεύονται, ακόμη, το εργαλείο της επικής/ τραγικής ειρωνείας, δίνοντας στους τηλεθεατές το πλεονέκτημα να γνωρίζουν την πραγματικότητα των καταστάσεων. Φυσικά, όλα αυτά γίνονται σκόπιμα προς τέρψιν των τηλεθεατών, που μπαίνουν στη διαδικασία αποκωδικοποίησης των υπονοημάτων με βάση την πραγματική διάσταση των γεγονότων. Ταυτόχρονα, οικτίζουν τις νύφες, λόγω ακριβώς της άγνοιας, στην οποία εκείνες βρίσκονται. Με τον τρόπο αυτό, η συρροή των πεθερών στην οθόνη λειτουργεί λυτρωτικά για τους τηλεθεατές, οι οποίοι ταυτίζονται με τους ρόλους της «οσιομάρτυρος» νύφης, αλλά και διασκεδάζουν απολαμβάνοντας την κωμική διάσταση του θέματος. Τέλος, οι τηλεθεάτριες που τυγχάνει να είναι οι ίδιες πεθερές ή μέλλουσες πεθερές μπαίνουν στη διαδικασία της κάθαρσης μέσω του «ελέου και του φόβου», διότι, βλέποντας την ανατροπή και την εξέλιξη των γεγονότων της σειράς αυτοσαρκάζονται και αποφεύγουν να υιοθετήσουν παρόμοιες συμπεριφορές.

Επειδή, όμως, οι γλωσσικές αναπαραστάσεις του υπονοήματος που μελετήθηκαν, αποτελούν αποσπάσματα τηλεοπτικής σειράς, θα πρέπει να σχολιαστούν και με την ιδιότητά τους ως τηλεοπτικό προϊόν. Καταρχήν, παρατηρούμε τη διόλου τυχαία χρήση λαϊκής θεματολογίας εκ μέρους των κωμωδιογράφων και την προσαρμογή της γλώσσας σε λαϊκά θέματα, ώστε η σειρά να είναι πιο προσιτή στο ευρύ κοινό (Τσιτσανούδη-Μαλλίδη, 2020: 66). Η εκμετάλλευση των διαλεκτικών ποικιλιών και *«η ανάδειξη της γλωσσικής ποικιλότητας, η οποία είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με την κοινωνική ποικιλότητα, αναπόφευκτα φέρνει στο προσκήνιο και την κοινωνική ανισότητα»* (Αρχάκης & Κονδύλη, 2002: 33). Με αυτό τον τρόπο η τηλεοπτική σειρά αναπαράγει στερεοτυπικές αντιλήψεις που υποστηρίζουν ότι *«όσοι και όσες δεν μιλούν την πρότυπη γλώσσα των μεσαίων ή ανώτερων στρωμάτων ανήκουν στο κοινωνικό περιθώριο και δεν απολαμβάνουν τα οφέλη που καρπώνονται οι ομιλητές της πρότυπης γλώσσας»* (ό.π.).

Άλλωστε, η εκμετάλλευση των διαλεκτολογικών στοιχείων και των επαρχιακών προελεύσεων των πεθερών δεν γίνεται τυχαία, αλλά, προκειμένου για τη διακωμώδηση των παραδοσιακών ηθών και αντιλήψεων. Η τηλεοπτική σειρά απεικονίζει τις αξίες και τις στάσεις της ελληνικής κοινωνίας στο σύνολό της, καθώς και τον τρόπο λειτουργίας της ελληνικής οικογένειας. Επειδή πρόκειται για κωμική

σειρά, το χιούμορ χρησιμοποιείται για την απεικόνιση της πραγματικότητας και των κοινωνικών καταστάσεων με κωμικό τρόπο, ενώ παράλληλα ασκείται συγκαλυμμένη κριτική στον τρόπο λειτουργίας της ελληνικής κοινωνίας.

Ταυτόχρονα, μέσω της σειράς, διαμορφώνονται οι αντιλήψεις του κοινωνικού συνόλου για την κοινωνική ομάδα των πεθερών, αναπαράγοντας, με τον τρόπο αυτό, σεξιστικά στερεότυπα σε βάρος του γυναικείου φύλου. Τα στερεότυπα αυτά δίνουν χαρακτηριστικά -υποτίθεται φυσικά- σε όσες γυναίκες ανήκουν στη συγκεκριμένη ομάδα των πεθερών. Αυτού του είδους τα στερεότυπα *«αναπαράγονται με τη μορφή παροιμιωδών και αστειωδών φράσεων που δημιουργούν δυσάρεστες εικόνες για τις γυναίκες και μέσα τους έχουν ρυθμικότητα για να αποτυπώνονται εύκολα στη μνήμη»* (Ματζιούρη, 2019: 71). Δεν είναι τυχαίος και ο τίτλος της κωμικής σειράς, που παραπέμπει συνειρμικά στα Επτά Θανάσιμα Αμαρτήματα, όσο και οι στίχοι του εναρκτήριου τραγουδιού της σειράς. Το συμπέρασμά μας, λοιπόν, συνάδει με την άποψη της Τσιτσανούδη-Μαλλίδη ότι *«ο λόγος των Μ.Μ.Ε. γίνεται συχνά το όχημα και μερικές φορές ο παράγοντας που ενθαρρύνει τέτοιες απλουστευτικές εικόνες για ανθρώπους»* (Tsitsanoudis-Mallidis, 2016: 68).

Όπως η ίδια επισημαίνει σε προγενέστερη μελέτη της, απώτερος σκοπός των Μ.Μ.Ε. είναι η εκμετάλλευση του χιούμορ *«για την εξασφάλιση υψηλών ποσοστών τηλεθέασης και ακροαματικότητας που αποτελεί σημαντική προϋπόθεση για την επικράτηση του μέσου ενημέρωσης-επιχείρησης στην εξόχως ανταγωνιστική διαφημιστική αγορά»* (Τσιτσανούδη-Μαλλίδη, 2006: 76). Επομένως, η συνολική χρήση όλων των μεθόδων παραγωγής χιούμορ γίνεται *«στο όνομα της τηλεθέασης και της εξασφάλισης εμπορικής απήχησης και τελικά την εξαργύρωση σε μεγάλα διαφημιστικά πακέτα»* (Τσιτσανούδη-Μαλλίδη, 2006: 297). Το ίδιο φαίνεται να ισχύει και για την κωμική σειρά που μελετήθηκε.

Η συνόψιση όλων των παραπάνω οδηγεί νομοτελειακά στην κατανόηση της αναγκαιότητας ανάπτυξης αυθεντικού κριτικού αλφαριθμητισμού (critical literacy), που αποτελεί την ικανότητα του αναγνώστη/ τηλεθεατή/ ακροατή/ αποδέκτη διάφορων κειμενικών τεμαχίων να διαβάσει «πίσω από τις γραμμές», να διυλίζει και να αποκωδικοποιεί τα μηνύματα και να αντιμετωπίζει με σκεπτικισμό και κριτική διάθεση τις φαινομενικά εύλογες και αγαθές επιφανειακές δομές, εξετάζοντας τίνος τα συμφέροντα εξυπηρετούνται μέσα από τις διάφορες μορφές επικοινωνίας (ό.π.: 65). Με αυτόν τον τρόπο, επιτυγχάνεται η αντικειμενική γνώση της πραγματικότητας

και του τρόπου δόμησης του κόσμου, η διάκριση του γνήσιου και του αληθινού και ταυτόχρονα η αποφυγή δογματισμού, μεροληψίας και προκαταλήψεων.

Τέλος, προβάλλει την αναγκαιότητα κατανόησης της σημασίας της τήρησης των αξιωμάτων της Αρχής της Συνεργασίας και της Αρχής της Ευγένειας στις καθημερινές επικοινωνιακές διαδράσεις, προκειμένου για την προαγωγή του διαλόγου και τη βελτίωση της ποιότητας των ανθρώπινων σχέσεων εν γένει.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Α΄ ΕΛΛΗΝΟΓΛΩΣΣΗ

- Ανδρουλάκης, Γ. (2015). *Σημειώσεις πανεπιστημιακών παραδόσεων: Κοινωνιογλωσσολογία*. Βόλος: Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Σχολή Ανθρωπιστικών και Κοινωνικών Επιστημών, Π.Τ.Δ.Ε. Ανακτήθηκε από: <http://archive.eclass.uth.gr/eclass/modules/document/file.php/SEAA101/%CE%A3%CE%B7%CE%BC%CE%B5%CE%B9%CF%8E%CF%83%CE%B5%CE%B9%CF%82%20%CE%9A%CE%BF%CE%B9%CE%BD%CF%89%CE%BD%CE%B9%CE%BF%CE%B3%CE%BB%CF%89%CF%83%CF%83%CE%BF%CE%BB%CE%BF%CE%B3%CE%AF%CE%B1%CF%82.pdf>
- Αρχάκης, Α., & Κονδύλη, Μ. (2002). *Εισαγωγή σε ζητήματα Κοινωνιογλωσσολογίας*. Αθήνα: νήσος.
- Αρχάκης, Α., Τσάκωνα, Β., & Μοσχονάς, Σ. (2011). *Ταυτότητες, αφηγήσεις και γλωσσική εκπαίδευση*. Αθήνα: Πατάκης.
- Αρώνη, Φ. (2014). *Η μελέτη της συνομιλιακής υποδήλωσης όπως αυτή εκφέρεται στον ελληνικό και γαλλικό πολιτικο-δημοσιογραφικό λόγο* (Doctoral dissertation, Ιόνιο Πανεπιστήμιο. Τμήμα Ξένων Γλωσσών, Μετάφρασης και Διερμηνείας).
- Βελούδης, Γ. (2005). *Η σημασία πριν, κατά και μετά τη γλώσσα*. Αθήνα: Κριτική.
- Βελούδης, Γ. (2008). *Γενική Γλωσσολογία Ι, Γενικά χαρακτηριστικά της γλώσσας*. Θεσσαλονίκη: Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο (Υπηρεσία Δημοσιευμάτων). Ανακτήθηκε από: https://www.lit.auth.gr/sites/default/files/documents/glw301_shmeiwseis.pdf
- Βελούδης, Γ., & Κατσώχης, Ν. (χ.χ). *Λήμμα «Σημασία»*. *Λεξικό Γλωσσολογικών Όρων*. Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας. Ανακτήθηκε από: http://www.greek-language.gr/greekLang/modern_greek/tools/lexica/glossology/show.html?id=24
- Γεωργακοπούλου, Α., & Γούτσος, Δ. (2011). *Κείμενο και Επικοινωνία*. Αθήνα: Πατάκης.

- Γούτσος, Δ. (2012). *Γλώσσα-Κείμενο, ποικιλία, σύστημα*. Αθήνα: Κριτική.
- Εμμανουήλ, Λ., Σταμλάκου, Μ., Γάτσου, Β., Πάστρα, Κ., & Χατζιωαννίδης, Η. (2015). *Εκφραση-έκθεση, 68 κριτήρια αξιολόγησης Α' λυκείου*. Θεσσαλονίκη: Χατζηθωμάς.
- Καλοκαιρινός, Α. (2014). *Σημειώσεις Σημασιολογίας*. Ρέθυμνο: Πανεπιστήμιο Κρήτης, Φιλοσοφική σχολή, τμήμα Φιλολογίας, τομέας Γλωσσολογίας. Ανακτήθηκε από: <https://student.cc.uoc.gr/uploadFiles/177-%CE%93%CE%9B%CE%A9%CE%A6180/KALOKAIRINOS%20SEMANTICS%202014.pdf>
- Κάλφας, Β., & Ζωγραφίδης, Γ. (2006). *Αρχαίοι Έλληνες φιλόσοφοι*. Θεσσαλονίκη: Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών/ Ίδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη.
- Καμηλάκη, Μ. (2012). «Και οι τοίχοι έχουν...μιλιά!»: Κοινωνιογλωσσολογική προσέγγιση του χιούμορ στον γραπτό, ανώνυμο συνθηματικό λόγο. In: Z. Gavriilidou, A. Efthymiou, E. Thomadaki, & P. Kambakis-Vougiouklis (Eds.), *Selected papers of the 10th ICGL (ICGL10), 1-4 September 2011* (pp. 827-838). Komotini/ Greece: Democritus University of Thrace.
- Κανάκης, Κ. (2007). *Εισαγωγή στην Πραγματολογία, γνωστικές και κοινωνικές όψεις της γλωσσικής χρήσης*. Αθήνα: Εικοστού Πρώτου.
- Καραφώτη, Ε. (2014). *Ευγένεια, αγένεια και το πρόσωπο του ομιλούντος ατόμου* (Doctoral dissertation, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης (ΑΠΘ). Σχολή Φιλοσοφική. Τμήμα Φιλολογίας. Τομέας Γλωσσολογίας).
- Καρπούζος, Α. (2010). *Οι γλώσσες του κόσμου, οι κόσμοι της γλώσσας. Κείμενα Φιλοσοφίας και Ψυχολογίας της Γλώσσας*. Αθήνα: Εργαστήριο Σκέψης. Ανακτήθηκε από: <https://books.google.gr/books?id=PMkyAgAAQBAJ&pg=PA102&lpg=PA102&dq=%CE%83%CE%85%CE%BD%CE%BF%CE%BC%CE%B9%CE%B%CE%B9%CE%B1%CE%BA%CE%BF+%CE%85%CE%80%CE%BF%CE%BD%CE%BF%CE%B7%CE%BC%CE%B1&source=bl&ots=E3vzSPBLcw&sig=ACfU3U3Sb0Eu-YDVIwIuTqysK-EooQmCeQ&hl=el&sa=X&ved=2ahUKEwixt6D0orfiAhVB4qQKHfViCjAQ>

6AEwCHoECAgQAQ#v=onepage&q=%CF%83%CF%85%CE%BD%CE%BF%CE%BC%CE%B9%CE%BB%CE%B9%CE%B1%CE%BA%CE%BF%20%CF%85%CF%80%CE%BF%CE%BD%CE%BF%CE%B7%CE%BC%CE%B1&f=false

- Κατή, Δ. (2009). *Γλώσσα και επικοινωνία στο παιδί*. Αθήνα: Οδυσσέας.
- Κατή, Δ. (2012). *Ο γνωσιακός ρόλος της γλώσσας. Η συμβολή των επιστημών της γλώσσας και του νου*. Αθήνα: νήσος.
- Καψάλης, Γ. Δ. (2018). *Τριακόσιες είκοσι πέντε συλλογές παροιμιών από την Ελλάδα και την Κύπρο*. Αθήνα: Gutenberg.
- Κουρκούτας, Η., & Θάνος, Θ. (Επιστ. Επιμ.) (2013). *Σχολική Βία και Παραβατικότητα: Ψυχολογικές, Κοινωνιολογικές, Παιδαγωγικές διαστάσεις. Ενταξιακές προσεγγίσεις και παρεμβάσεις*. Αθήνα: Τόπος.
- Κουρκούτας, Η., Γιοβαζολιάς, Θ., Πλεξουσάκης, Στ., & Stavrrou, D.-P. (2013). Συμβουλευτική υποστήριξη μαθητών με ή χωρίς ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες, που έχουν πέσει θύματα εκφοβισμού στο σχολείο: Ενδεικτικά στοιχεία, σχόλια και προτάσεις. Στο: Η. Κουρκούτας, & Θ. Θάνος (Επιστ. Επιμ.), *Σχολική Βία και Παραβατικότητα: Ψυχολογικές, Κοινωνιολογικές, Παιδαγωγικές διαστάσεις. Ενταξιακές προσεγγίσεις και παρεμβάσεις* (σελ. 337-368). Αθήνα: Τόπος.
- Κωστούλα-Μακράκη, Ν. (2001). *Γλώσσα και κοινωνία: Βασικές έννοιες*. Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Λασκαράτου, Χρ. (2012). Η λειτουργία της γλώσσας στη βιωματική εμπειρία του πόνου σε διαλόγους θεραπευτών-ασθενών. Στο: Ν. Τσιτσανούδη-Μαλλίδη (Επιμ.), *Η διαχείριση του πόνου στη δημόσια σφαίρα. Από τη νηπιακή ηλικία έως την ενηλικίωση* (σελ. 17-40). Αθήνα: Προπομπός.
- Λεκάκου, Μ. (2014). *Εισαγωγή στη Γλωσσολογία I – Σημασιολογία*. Ανοιχτά ακαδημαϊκά μαθήματα Πανεπιστημίου Ιωαννίνων. Ανακτήθηκε από: <http://ecourse.uoi.gr/course/view.php?id=1089>

- Μακρή-Τσιλιπάκου, Μ. (2006). Συμφωνία/ Διαφωνία: Αλληλεγγύη και Αντιπαλότητα στις Συνομιλίες Γυναικών και Αντρών. Στο: Θ.-Σ. Παυλίδου (Επιμ.), *Γλώσσα-γένος-φύλο* (σελ. 81-117). Θεσσαλονίκη: Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών/ Ίδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη.
- Ματζιούρη, Α. (2019). *Γλώσσα, εκπαιδευτική ηγεσία και φύλο-ανάλυση λόγου γυναικών σε υπεύθυνες θέσεις* (Doctoral dissertation, Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας. Σχολή Παιδαγωγική Φλώρινας. Τμήμα Παιδαγωγικό Δημοτικής Εκπαίδευσης).
- Μήτσης, Ν. (2015). *Γραμματική και επικοινωνία-Η γραμματική ως θεωρία και πρακτική στο πλαίσιο της επικοινωνιακής προσέγγισης της γλώσσας*. Αθήνα: Gutenberg.
- Μητσκοπούλου, Β. (2000). *Λόγος, κείμενο, κειμενικό είδος και επίπεδο ύφους*. Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας. Ανακτήθηκε από: <http://www.greek-language.gr/greekLang/studies/discourse/contents.html>
- Μοσχοβάκου, Ν., & Χατζηαντωνίου, Α. (2018). *Οδηγός προς τα Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας για την εξάλειψη του σεξισμού και των έμφυλων διακρίσεων*. Αθήνα: Κέντρο Ερευνών για Θέματα Ισότητας. Ανακτήθηκε από: https://kethi.gr/wp-content/uploads/2018/03/%CE%9F%CE%94%CE%97%CE%93%CE%9F%CE%A3_mme_publ.pdf
- Μπαμπινιώτης, Γ. (1985). *Εισαγωγή στη Σημασιολογία*. Αθήνα: Γ. Γκέλυμπεσης.
- Μπέλλα, Σ. (2015). *Πραγματολογία: Από τη γλωσσική επικοινωνία στη γλωσσική διδασκαλία*. Αθήνα: Gutenberg.
- Νικηφορίδου, Κ. (2012). *Σημασιολογία των λέξεων*. Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας. Ανακτήθηκε από: http://www.greek-language.gr/digitalResources/modern_greek/tools/lexica/glossology_edu/lemma.html?id=124&ur=3#colabbr02
- Νικηφορίδου, Κ. (2012). *Τι είναι η σημασιολογία;*. Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας. Ανακτήθηκε από: <http://www.greek->

language.gr/digitalResources/modern_greek/tools/lexica/glossology_edu/lemma.html?id=124

- Νικολάου, Γ. (2013). Σχολικός εκφοβισμός και εθνοπολιτισμική ετερότητα. Στο: Η. Κουρκούτας, & Θ. Θάνος (Επιστ. Επιμ.), *Σχολική Βία και Παραβατικότητα: Ψυχολογικές, Κοινωνιολογικές, Παιδαγωγικές διαστάσεις. Ενταξιακές προσεγγίσεις και παρεμβάσεις* (σελ. 51-78). Αθήνα: Τόπος.
- Ευδόπουλος, Γ. (2006). Η γλωσσολογία σήμερα: στόχοι, αντιλήψεις, εφαρμογές και επαγγελματικές προοπτικές. *Επιστημονική Επετηρίδα τμήματος Φιλοσοφικής Σχολής Πανεπιστημίου Ιωαννίνων, Τμήμα Φιλολογίας, Δωδώνη. Φιλολογία*, 35, 105-131.
- Παπαηλιού, Χ. (2016). *Η ανάπτυξη της γλώσσας: Θεωρητικές προσεγγίσεις και ερευνητικά δεδομένα από την τυπική και αποκλίνουσα συμπεριφορά*. Αθήνα: Παπαζήσης.
- Παυλίδου, Θ.-Σ. (Επιμ.) (2006). *Γλώσσα-γένος-φύλο*. Θεσσαλονίκη: Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών/ Ίδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη.
- Πηλαβάκη, Ά. (Επιμ.) (2016). *Σεξισμός: μια αφανής πραγματικότητα*. Λευκωσία: Επιτροπή Ισότητας των Φύλων στην Απασχόληση και στην Επαγγελματική Εκπαίδευση.
- Πήτα, Ρ. (1998). *Ψυχολογία της γλώσσας*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Πολίτης, Π. (2012). Ο σωματικός πόνος σε διαφημίσεις φαρμακευτικών προϊόντων. Μια κατά Bakhtin ανάγνωση. Στο: Ν. Τσιτσανούδη-Μαλλίδη (Επιμ.), *Η διαχείριση του πόνου στη δημόσια σφαίρα. Από τη νηπιακή ηλικία έως την ενηλικίωση* (σελ. 17-40). Αθήνα: Προπομπός.
- Σεφέρης, Γ. (1974). *Δοκιμές, πρώτος τόμος (1936-1947)* (Επιμ. Γ. Π. Σαββίδης). Αθήνα: Ίκαρος.
- Σηφianού, Μ. (2017). Η έννοια της ευγένειας στα ελληνικά. Στο: Th. Georgakopoulos, Th.-S. Pavlidou, M. Pechlivanos, A. Alexiadou, J. Androutsopoulos, A. Kalokairinos, St. Skopeteas, & K. Stathi (Eds.),

Πρακτικά του 12ου Διεθνούς Συνεδρίου Ελληνικής Γλωσσολογίας (ICGL12), 16-19 Σεπτεμβρίου 2015 (τόμ. 1, σελ. 45-74). Βερολίνο: Romiosini/ CeMoG.

Σπανάκη, Μ. (1997). Ελληνικός κινηματογράφος και ανανέωση του κανόνα των νεοελληνικών σπουδών εκτός Ελλάδας. Στο: Μ. Morphakidēs, & Ι. García Gálvez (Eds.), *Estudios neogriegos en España e Iberoamerica: (intervenciones en el I Congreso de Neohelenistas de la Península Ibérica e Iberoamérica)* (τόμ. 1, σελ. 161-167). Granada: Athos-Pergamos: Fundación de la Cultura: Hellenica Soiedad Hispanica de Estudios Neogriegos.

Σπανάκη, Μ. (2011). *Ο Καζαντζάκης και η Παιδική Λογοτεχνία. Μύθος και Ιστορία στα μυθιστορήματα: Ο Μέγας Αλέξανδρος-Στα Παλάτια της Κνωσού*. Αθήνα: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κύπρου/ Gutenberg.

Συμεωνίδου-Χριστίδου, Τ. (1998). *Εισαγωγή στη Σημασιολογία*. Θεσσαλονίκη: University Studio Press.

Τάντση, Ν. (2003). *Επτά θανάσιμες πεθερές: Επτά ξεκαρδιστικές ιστορίες*. Αθήνα: Εμπειρία Εκδοτική.

Τζεβελέκου, Μ. (2010). *Σημειώσεις για το σεμινάριο «Λεξική σημασιολογία»*. Τεχνολογία, Ινστιτούτο Επεξεργασίας του Λόγου. Ανακτήθηκε από: http://www.ilsp.gr/texnoglossia/texno5/shmasiologia_material/lexical%20semantics-tzeveleku.pdf

Τσάκωνα, Β. (2004). *Το χιούμορ στον γραπτό αφηγηματικό λόγο: γλωσσολογική προσέγγιση* (Doctoral dissertation, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών (ΕΚΠΑ). Σχολή Φιλοσοφική. Τμήμα Φιλολογίας. Τομέας Γλωσσολογίας).

Τσάκωνα, Β. (2006). Διερευνώντας την οργάνωση του χιουμοριστικού κειμένου: Από το ευφυολόγημα στο χιουμοριστικό διήγημα. Στο: Δ. Γούτσος, Σ. Κουτσουλέλου, Α. Μπακάκου-Ορφανού, & Ε. Παναρέτου, *Ο κόσμος των κειμένων: μελέτες αφιερωμένες στον Γεώργιο Μπαμπινιώτη* (σελ. 185-203). Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

Τσιτσανούδη-Μαλλίδη, Ν. (2006). *Η λαϊκή γλώσσα των ειδήσεων: Μια στάση απατηλής οικειότητας*. Αθήνα: Εμπειρία Εκδοτική.

- Τσιτσανούδη-Μαλλίδη, Ν., & Μήτση, Α. (2016). Επικοινωνιακή γραμματική και γλώσσα: Δεδομένα και εξελίξεις που οδηγούν στη λειτουργική αξιοποίηση της γραμματικής γνώσης. *Επιστημονική Επετηρίδα Παιδαγωγικού Τμήματος Νηπιαγωγών Πανεπιστημίου Ιωαννίνων*, 9(2), 1-26.
- Τσιτσανούδη-Μαλλίδη, Ν. (2020). *Ο δημοσιογραφικός λόγος από τη μεταπολίτευση έως τα «μνημόνια». Δοκιμή διαλόγου με τις μεταβολές και τους συμβολισμούς του*. Αθήνα: Harvard-Center University Studies/ Gutenberg.
- Τσολάκης, Χ., Αδαλόγλου, Κ., Αυδή, Α., Λόππα, Ε., & Τάνης, Δ. (2019). *Έκφραση Έκθεση, τεύχος Α΄, ενιαίο Λύκειο*. Αθήνα: Ινστιτούτο Τεχνολογίας Υπολογιστών και Εκδόσεων Διόφαντος.
- Φιλιππάκη-Warburton, Ε. (1992). *Εισαγωγή στη θεωρητική γλωσσολογία*. Αθήνα: Νεφέλη.
- Χατζησαββίδης, Σ., & Χατζησαββίδου, Α. (2016). *Γραμματική νέας ελληνικής γλώσσας Α΄, Β΄, Γ΄ γυμνασίου*. Αθήνα: Ινστιτούτο Τεχνολογίας Υπολογιστών και Εκδόσεων Διόφαντος.
- Χριστίδης, Α.-Φ. (Επιμ.) (2001). *Εγκυκλοπαιδικός Οδηγός για τη γλώσσα*. Θεσσαλονίκη: Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας. Ανακτήθηκε από: http://www.komvos.edu.gr/glwssa/Lexiko/lexiko_n.htm

Β΄ ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ

Archakis, A., & Tzanne, A. (2005). Narrative positioning and the construction of situated identities: Evidence from conversations of a group of young people in Greece. *Narrative Inquiry*, 15(2), 267-291.

Attardo, S. (2001). *Humorous Texts: A Semantic and Pragmatic Analysis*. Berlin; New York: Mouton de Gruyter. Ανακτήθηκε από: https://books.google.gr/books?hl=el&lr=&id=fKxEfmfJvIwC&oi=fnd&pg=PR7&dq=attardo+humorous+texts&ots=Y-F1wB713d&sig=5311ZQTlncNnm6LmpALQyUegQfI&redir_esc=y#v=onepage&q=attardo%20humorous%20texts&f=false

Billig, M. (2011). Προς μια ψυχαναλυτική λογοψυχολογία: Από το συνειδητό στο ασυνείδητο. Στο: Ν. Μποζατζής, & Θ. Δραγώνα (Επιμ.), *Κοινωνική ψυχολογία: Η στροφή στον λόγο* (σελ. 241-255). Αθήνα: Μεταίχμιο.

Bonvillain, N. (2019). *Language, culture, and communication: The meaning of messages*. U.S.A.: Rowman & Littlefield. Ανακτήθηκε από: https://books.google.gr/books?hl=el&lr=&id=cyyKDwAAQBAJ&oi=fnd&pg=PP1&dq=language&ots=RApkT7W-re&sig=EkXEiqpT4mgDzCF12cWdXfwOdKY&redir_esc=y#v=onepage&q=language&f=false

Crystal, D. (2003). *Λεξικό γλωσσολογίας και φωνητικής* (μτφ. Γ. Ξυδόπουλος). -1η έκδ.- Αθήνα: Πατάκης.

Culpeper, J., & Haugh, M. (2014). *Pragmatics and the English language*. London: Palgrave.

Deignan, A. (2005). *Metaphor and corpus linguistics*. Amsterdam: John Benjamins.

Fairclough, N. (1992). *Discourse and social change* (Vol. 10). Cambridge: Polity Press.

Fromkin, V., Rodman, R., & Hyams, N. (2018). *An introduction to language*. USA: Cengage Learning. Ανακτήθηκε από: <https://books.google.gr/books?hl=el&lr=&id=Pa9EDwAAQBAJ&oi=fnd&pg>

=PP1&dq=%CE%B3%CE%BB%CF%89%CF%83%CF%83%CE%B1&ots=EDP4BGj7xN&sig=Th-n9-QdaLvjl7psLtG0-jI2f6w&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false

Heusinger, K., Maierborn, Cl., & Portner, P. (2019). *Semantics foundations, History and Methods (Mouton Reader)*. Berlin et al.: Mouton de Gruyter. Ανακτήθηκε από:

https://books.google.gr/books?hl=el&lr=&id=hXWcDwAAQBAJ&oi=fnd&pg=PA1&dq=semantics+in+linguistics&ots=2J1RVZC5L_&sig=ksEJ28IUh9Zr-FsnI3BbgmxfHEk&redir_esc=y#v=onepage&q=semantics%20in%20linguistics&f=false

Huang, Y. (2000). *Anaphora: A Cross-Linguistic Study*. Oxford: Oxford University Press.

Jakobson, R. (1998). *Δοκίμια για τη γλώσσα της λογοτεχνίας* (μτφ. Ά. Μπερλής). Αθήνα: Βιβλιοπωλείον της Εστίας.

Leech, G. N. (1983). *Principles of pragmatics*. London: Pearson Education Limited.

Lewis, M. (1993). *The Lexical Approach, The State of ELT and a Way Forward*. London: Language Teaching Publications.

Lyons, J. (1997). *Εισαγωγή στη γλωσσολογία* (Επιστ. επιμ. Γ. Καρανάσιος, μτφ. Μ. Αραποπούλου, Μ. Βραχιονίδου, Κ. Καρρά, & Α. Αρχάκης). Αθήνα: Πατάκης. Τίτλος πρωτοτύπου *Language and Linguistics* (Cambridge: Cambridge University Press, 1981).

Lyons, J. (1999). *Γλωσσολογική σημασιολογία*. (Επιμ. Γ. Καρανάσιος, μτφ. Γ. Ανδρουλάκης,). Αθήνα: Πατάκης. Τίτλος πρωτοτύπου *Linguistic Semantics* (Cambridge University Press, 1995).

Phillips, L., & Jørgensen, M. (2009). *Ανάλυση Λόγου. Θεωρία και Μέθοδος* (μτφ. Α. Κιουπκιολής). Αθήνα: Παπαζήσης.

Riley, H. (2019). Drawing as language: the systemic-functional semiotic argument. *Journal of Visual Art Practice*, 18(2), 132-144.

- Roussiau, N. (Επιμ.) (2009). *Κοινωνική Ψυχολογία* (Επιμ., μτφ. Κλ. Ναυρίδης). Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Saussure, F. de (1979). *Μαθήματα Γενικής Γλωσσολογίας* (μτφ. Φ. Αποστολόπουλος). Αθήνα: Παπαζήσης.
- Sbisà, M., & Turner, K. (Eds.) (2013). *Pragmatics of Speech Actions* (Vol. 2). Berlin: Mouton de Gruyter.
- Thwaite, A. (2019). Halliday's View of Child Language Learning: Has it been Misinterpreted?. *Australian Journal of Teacher Education*, 44(5), 42.
- Tsitsanoudis-Mallidis, N. (2016). The use of stereotypes and clichéd phrases in Greek journalistic discourse-A teaching proposal related to language courses. *Journal of Mother Tongue Education*, 4(1), 64-72.
- Wetherell, M. (Επιμ.) (2004). *Ταυτότητες, ομάδες και κοινωνικά ζητήματα* (μτφ. Ν. Μποζατζής). Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Yule, G. (2006). *Πραγματολογία* (Επιμ., μτφ. Θ.-Σ. Παυλίδου). Θεσσαλονίκη: Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών/ Ίδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη.
- Zafiropoulou, M., Theodosiou, A., & Papakonstantinou, A. (2015). *Discourse analysis report of official and political documents for Greece: Public discourse analysis of the Greek crisis: the case of Greek politicians' perceptions of the Germans and Readers' online comments about Chancellor Merkel's visits to Athens, FRAGMEX Research Programme Report*. Athens: Crisis Observatory/ ELIAMEP (Hellenic Foundation for European and Foreign Policy).

Γ΄ ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΕΣ ΠΗΓΕΣ

Βικιλεξικό: <https://el.wiktionary.org/wiki/σπίτι>

Βικιπαίδεια:

[https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%95%CF%80%CF%84%CE%AC_%CE%98%CE%B1%CE%BD%CE%AC%CF%83%CE%B9%CE%BC%CE%B5%CF%82_%CE%A0%CE%B5%CE%B8%CE%B5%CF%81%CE%AD%CF%82#1%CE%BF%CF%82_%CE%BA%CF%8D%CE%BA%CE%BB%CE%BF%CF%82_%CE%B5%CF%80%CE%B5%CE%B9%CF%83%CE%BF%CE%B4%CE%AF%CF%89%CE%BD_\(%CE%99%CE%B1%CE%BD%CE%BF%CF%85%CE%AC%CF%81%CE%B9%CE%BF%CF%82_2004_-_CE%99%CE%BF%CF%8D%CE%BD%CE%B9%CE%BF%CF%82_2004\)](https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%95%CF%80%CF%84%CE%AC_%CE%98%CE%B1%CE%BD%CE%AC%CF%83%CE%B9%CE%BC%CE%B5%CF%82_%CE%A0%CE%B5%CE%B8%CE%B5%CF%81%CE%AD%CF%82#1%CE%BF%CF%82_%CE%BA%CF%8D%CE%BA%CE%BB%CE%BF%CF%82_%CE%B5%CF%80%CE%B5%CE%B9%CF%83%CE%BF%CE%B4%CE%AF%CF%89%CE%BD_(%CE%99%CE%B1%CE%BD%CE%BF%CF%85%CE%AC%CF%81%CE%B9%CE%BF%CF%82_2004_-_CE%99%CE%BF%CF%8D%CE%BD%CE%B9%CE%BF%CF%82_2004))

https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%95%CF%80%CF%84%CE%AC_%CE%B8%CE%B1%CE%BD%CE%AC%CF%83%CE%B9%CE%BC%CE%B1_%CE%B1%CE%BC%CE%B1%CF%81%CF%84%CE%AE%CE%BC%CE%B1%CF%84%CE%B1

<https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%93%CE%BB%CF%8E%CF%83%CF%83%CE%B1>

Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών:

<http://www.phil.uoa.gr/tomeis/tomeas-glwsologias/glwsologia-plhrofories.html>

Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας:

http://georgakas.lit.auth.gr/dictionaries/index.php?option=com_chronoforms5&chronofom=ShowLima&limaID=12062

http://www.greek-language.gr/digitalResources/modern_greek/tools/lexica/glossology_edu/lemma.html?id=127#colabbr03

http://www.greek-language.gr/digitalResources/modern_greek/tools/lexica/glossology_edu/iframe.html?id=90&heading=2

http://www.greek-language.gr/greekLang/modern_greek/tools/lexica/glossology/show.html?id=132

http://www.greek-language.gr/greekLang/modern_greek/tools/lexica/glossology/show.html?id=321

http://www.greek-language.gr/greekLang/modern_greek/tools/lexica/glossology/show.html?id=301

<http://www.komvos.edu.gr/glwssa/Lexiko/S/simainomenon.htm>

Μικρό Λεξικό Φιλοσοφικών Όρων:
<https://sciencearchives.wordpress.com/2013/12/10/%CE%BC%CE%B9%CE%BA%CF%81%CF%8C-%CE%BB%CE%B5%CE%BE%CE%B9%CE%BA%CF%8C-%CF%86%CE%B9%CE%BB%CE%BF%CF%83%CE%BF%CF%86%CE%B9%CE%BA%CF%8E%CE%BD-%CF%8C%CF%81%CF%89%CE%BD-2/>

<https://ksefteri.edu.gr/etymologia-lexis-pethera/>

https://web.archive.org/web/20080616025248/http://www.enet.gr/online/online_text/c=112,dt=22.02.2004,id=52486220,60508620

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Τα επεισόδια που μελετήθηκαν:

- *Η χήρα πεθερά 1 και 2* (2004), σενάριο: Κάτια Κισσονέργη:
<https://www.youtube.com/watch?v=O5G-JfmrNo8>
- *Η μοντέρνα πεθερά 1 και 2* (2004), σενάριο: Βασίλης Ρίσβας, Δήμητρα Σακαλή: <https://www.youtube.com/watch?v=HnBrW8l30Sg>
- *Η μοντέρνα πεθερά 3 και 4* (2004), σενάριο: Βασίλης Ρίσβας, Δήμητρα Σακαλή: <https://www.youtube.com/watch?v=X6ux-b3qdfA>
- *Η πανούργα πεθερά 1* (2005), σενάριο: Κωνσταντίνα Γιαχαλή: <https://www.youtube.com/watch?v=S1lo3PSouII>
- *Η πανούργα πεθερά 2, 3 και 4* (2005), σενάριο: Κωνσταντίνα Γιαχαλή: https://www.youtube.com/watch?v=1YNwrD_SVbc
- *Η Θεσσαλονικιά πεθερά* (2006), σενάριο: Παντελής Καναράκης: <https://www.youtube.com/watch?v=lleCvXOwtWY&t=213s>
- *Η Πατρινιά πεθερά 1* (2007), σενάριο: Κωνσταντίνα Γιαχαλή: <https://www.youtube.com/watch?v=OAN9kyO0VyU>
- *Η Πατρινιά πεθερά 2* (2007), σενάριο: Κωνσταντίνα Γιαχαλή: <https://www.youtube.com/watch?v=cUZMoS1tW4w>
- *Η Κεφαλονίτισσα πεθερά* (2004), σενάριο: Μάρω Μπουρδάκου: <https://www.youtube.com/watch?v=h9NmfEr07B8&t=1820s>
- *Η Συριανή πεθερά* (2007), σενάριο: Παναγιώτης Καποδίστριας: https://www.youtube.com/watch?v=tmz5fL7ip_E